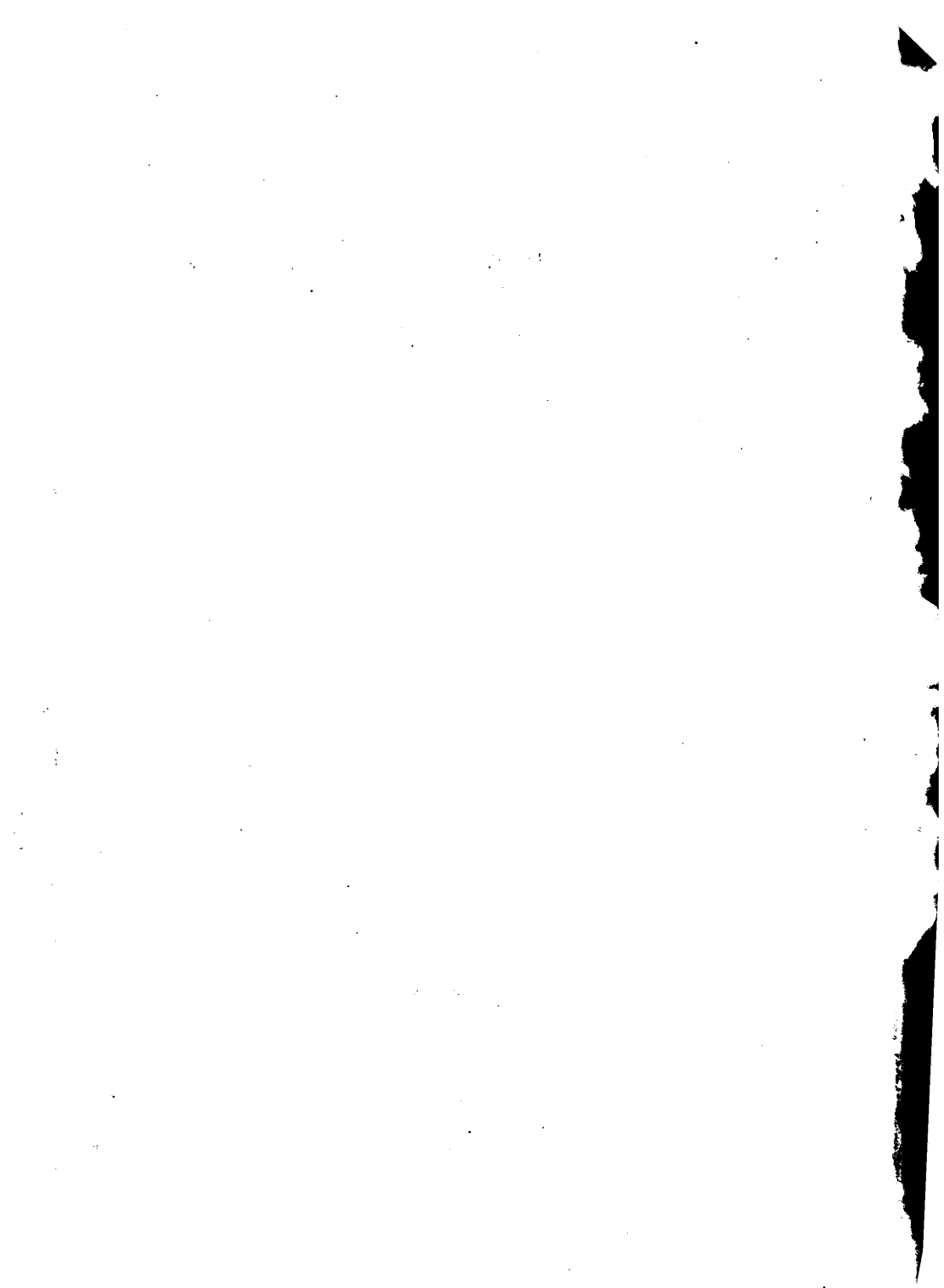

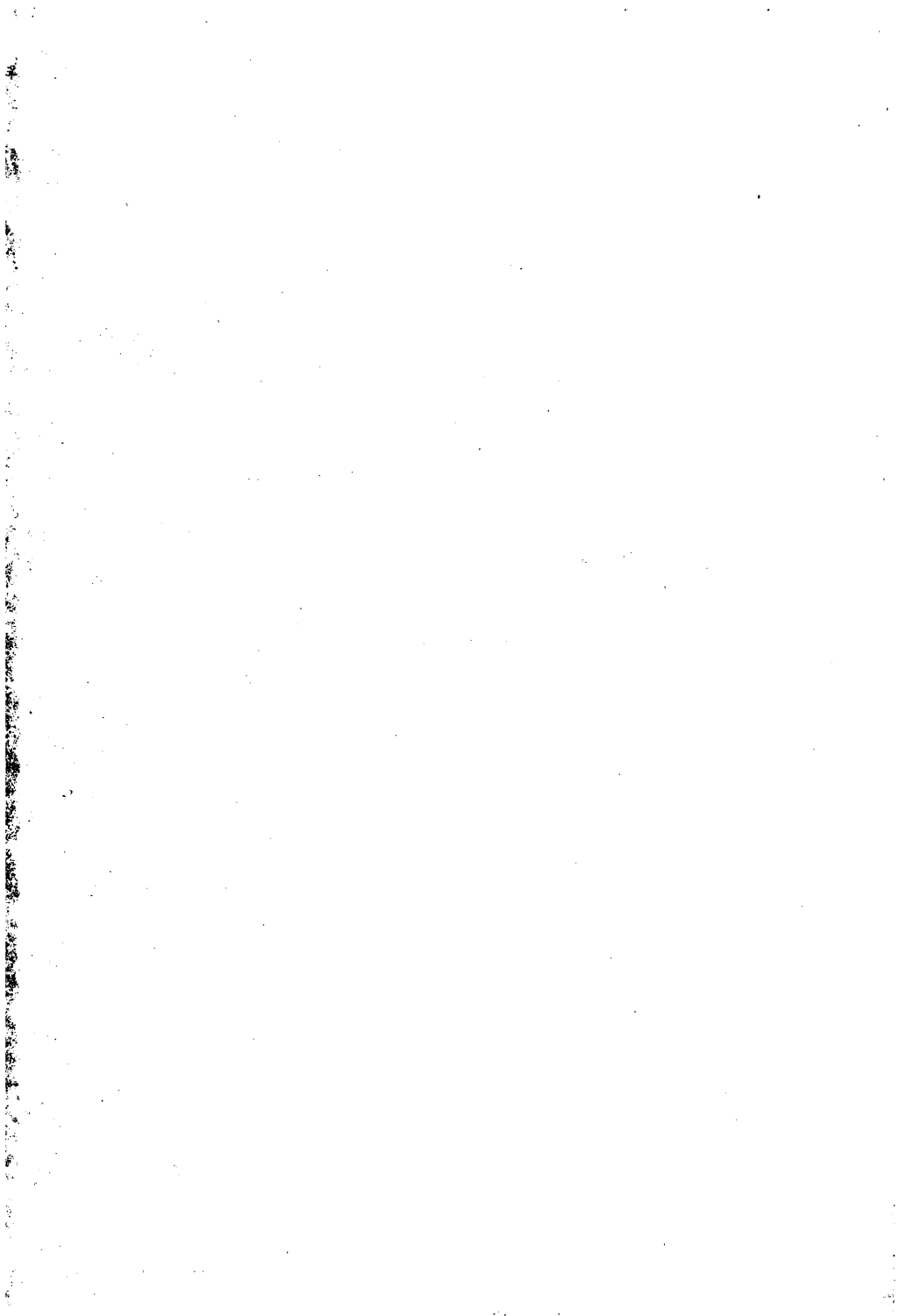
LEVÉLTÁRI FÜZETEK

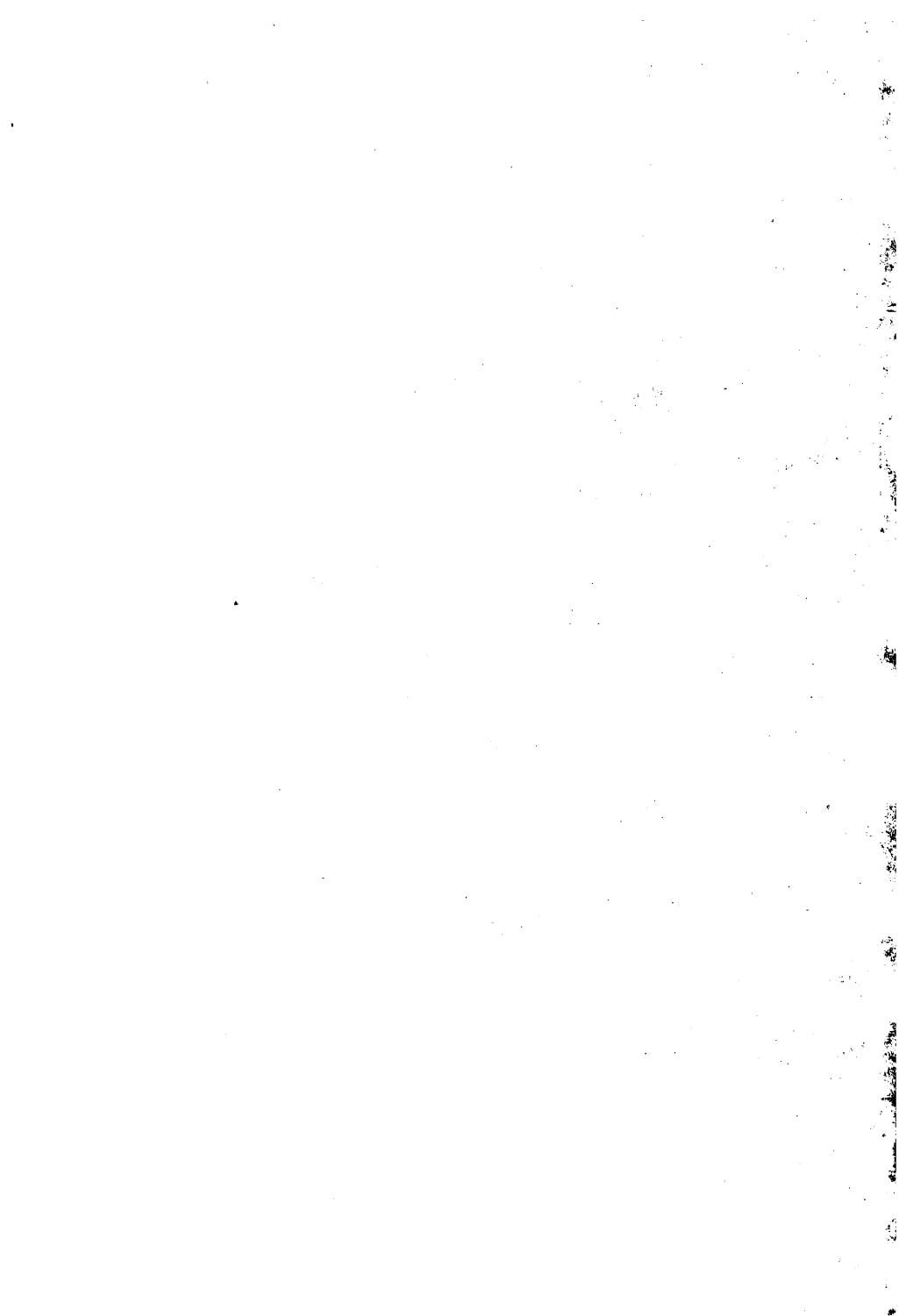
Bács-Kiskun megye

XI.

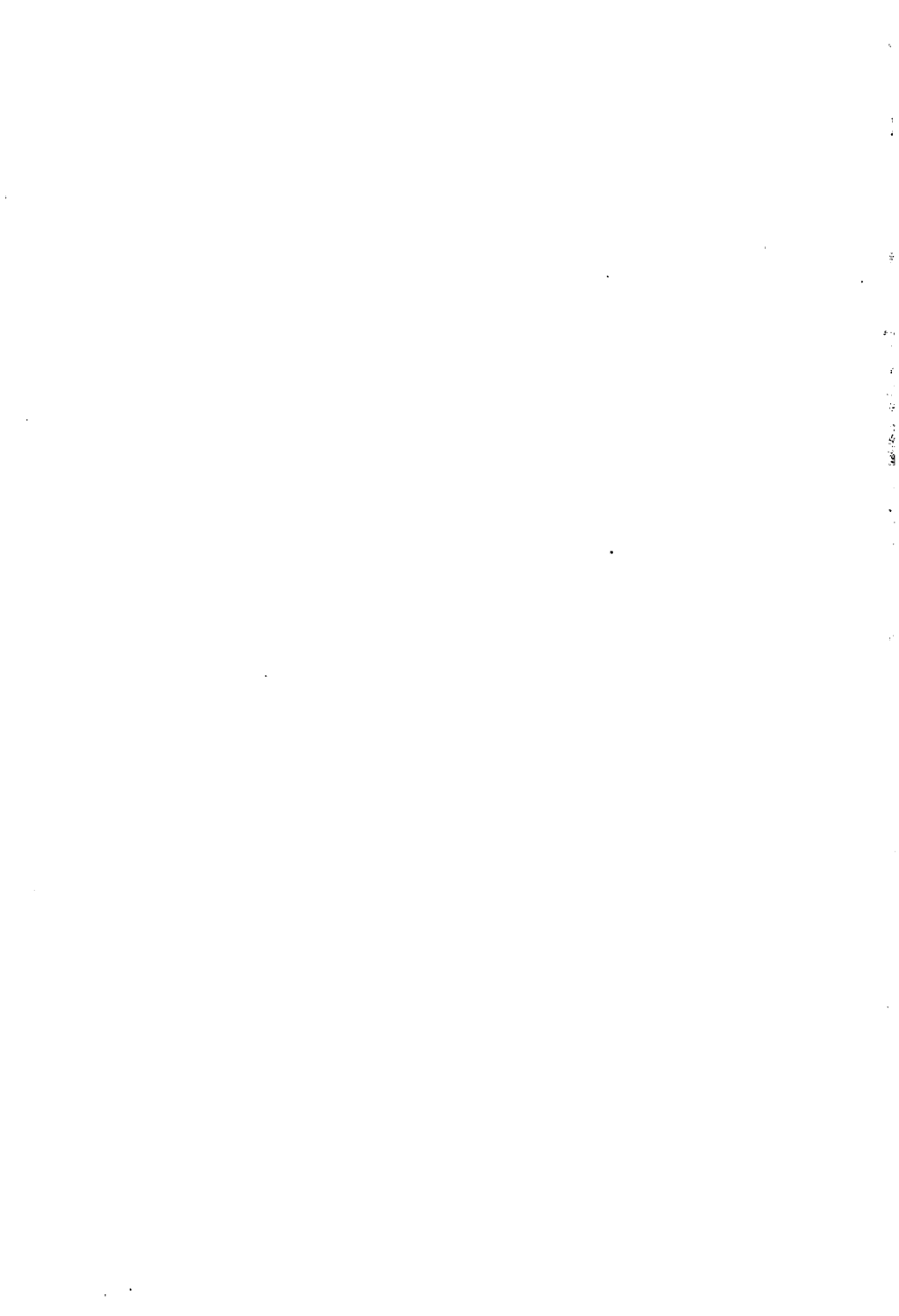

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

Bács-Kiskun megye

XI.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
Levéltárának kiadványai

**Oktatás, oktatáspolitikai,
iskolai élet a
XX. század első felében**

Kecskemét, 1994

A sorozatot szerkeszti:
TÓTH ÁGNES

ISBN: **963 7236 03 1 XI**
ISSN: **0238-8847**

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó: Dr. Iványosi-Szabó Tibor igazgató

Tipográfia: Szöllősi Béla

Készült a Bács-Ág KFT nyomdaüzemében

Székelyné Kőrösi Ilona

Tanyai iskolaépítési akció a Duna-Tisza közén (1926-1930)

Bevezetés

1925-30 között a magyar oktatásügy történetének legnagyobb szervezett, központi irányítású iskolaépítési akciójára került sor. Eszmei irányítója gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, a kor-szak kiemelkedő kultúrpolitikusa volt.

Klebelsberg Kunó 1922 júniusától 1930 augusztusáig állt a kultusztárca élén. Egy évtizedes tevékenységét, elméleti munkásságát és kitűnő gyakorlati érzékét, szervezőkészségét kulturális reformok, tudományos, közművelődési és oktatási létesítmények sora fémjelzi. Kultúrpolitikai koncepciójában jelentős szerepet kapott a magyar elemi népiskolai oktatás ügye. A magyar közoktatás helyzetéről már a miniszterségét megelőző hivatalnoki évei alatt is igyekezett pontos és reális képet kapni; felméréseket végeztetett és nagy statisztikai anyagot dolgoztatott fel az iskolák számáról, állapotáról. Meggyőződéssel vallotta, hogy a művelődés nem pusztán kulturális kérdés, hogy az életszínvonal és a termelési színvonal emeléséért a kultúrpolitika eszközeivel is küzdeni kell; Trianon után pedig az európai nemzetekhez való felzárkózást is a műveltségi szint emelésével vélte elérhetőnek.

A trianoni békeszerződés következményei súlyosan érintették az egyébként is nagyfokú elmaradottsággal küzdő magyar iskolau-gyvet. Az iskolaépületek kétharmad része – köztük a dualizmus ko-rában épített, magyar tannyelvű, állami jellegű népiskolák – az új országhatárokon kívül maradtak. A tankötelesek számához képest nagyon kevés iskola működött, különösen az Alföldön. Amikor Kle-belsberg átvette a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetését, az általa „maradék Magyarországnak” nevezett terület 8 millió la-kosa közül több mint 1 millió 6 éven felüli analfabéta volt. Az elemi iskolai oktatás meglevő tárgyi, épületbeli feltételei nem voltak ele-gendők a hat osztályos iskoláztatás biztosításához sem, miközben

a korabeli Európa akkor már a 8 osztályos népiskola megvalósítása felé haladt. Klebelsberg ars poeticájának vallotta és ismételte: „Nekem az a hivatásom, hogy a közfigyelem fényszóróját arra a tényre vetítsem, hogy Eötvös József törvénye után 60 évvel a népiskolai törvény kellőképpen végrehajtva még nincs...” A kulturális célok – és az erre fordítható összegek megszerzése – érdekében fáradhatatlanul harcoló Klebelsbergnek a tudományos, művelődési és egészségügyi intézmények látványos fejlesztése mellett az iskolahálózat bővítését is sikerült elérnie. A nagyszabású tanyai iskolaépítési akció megszervezésére a népszövetségi kölcsön felvételét követően kerülhetett sor.

Az akciót az erről szóló törvényalkotás előzte meg. 1925 júniusában készült el az a tervezet, amely az országgyűlés közoktatásügyi és pénzügyi bizottsága elé került megtárgyalásra. A dokumentum „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” címet viselte. A parlament 1926. február 11-én vitatta meg, 1926. évi VII. tc-ként került be a Magyar Törvénytarba.

Az iskolaépítési program öt esztendőre szólt, és ezen az időszakon belül, a legegésőbb gondok megoldására, 5000 népiskolai objektum megvalósítását tűzte ki célul. (Az 5000 objektum nem ugyanannyi iskolát, hanem – pontosan – 3475 tanterem és 1525 tanítói lakás felépítését jelentette.) Az akció lebonyolítása közben készült felmérések alapján Klebelsberg már jelezte, hogy az ötéves iskolaépítési programmal nem oldódik meg az iskolaügy gondja, s további fejlesztésre lesz szükség. A megkezdődött programot sürgősségi akciónak tekintette.

Az iskolák felépítését államsegéllyel tették könnyebbé, erre az állami költségvetésből 25 millió aranykoronát (= 60 millió pengőt) biztosítottak. Az új iskolák építési költségeinek 50%-át fedezhették államsegélyből. Az építési költség végösszegéből már előre levonták a fuvar, az ígás, és a kézi munkaerő árát, mivel ezzel a környékbeli lakosok járultak hozzá iskolájuk építéséhez. A hiányzó összegeket a lakosság által fizetett iskolai pótagó biztosította. Az 1926. évi népiskolai törvénnyel létrehozták az Országos Népiskolai Építési Alapot, amelyből rövidlejáratú kölcsönöket folyósíthattak az igénylő községeknek.

A népiskolai törvény és az építési akció nem terjedt ki a fővárosra. Az új iskolák létesítését főként az Alföldre, ezen belül is nagy-

részt a Duna-Tisza közére tervezték. Kiemelkedően magas volt a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területére szánt objektumok száma: 1018. Az akció gyorsan és szervezeten zajlott le. A törvénytervezet 1926. februári parlamenti vitája után 8 hónapon belül sor kerülhetett az Alföldön felépült 361 új tanyai iskola felavatására, köztük a 28 új kecskeméti iskolaépület átadására. A kitűzött határidő, 1930 végéig valamennyi tervbevett népiskolai tanterem és tanítói lakás elkészült. 1930. október 25-én avatták fel az ötezredik számot viselő objektumot, a Szeged-rókusi iskolát.

Az akció értékelésekor a jelentős állami segítség mellett figyelembe kell venni azt, hogy komoly terheket hárított a lakosságra adó és munkavégzés formájában. A községek jelentős része az államsegélyeken és államkölcsönökön kívül más pénzintézetektől is kénytelenek voltak magas kamatú kölcsönöket felvenni. Nem oldotta meg maradéktalanul az oktatásügy gondjait. A megépült iskolák azonban jelentős mértékben javították az iskolahálózat elmaradott állapotát, különösen azokon a területeken, amelyek korábban kevés figyelmet kaptak. Ennyi idő alatt ilyen nagyszámú iskolaépítkezésre korábban nem került sor.

Az 1926. évi VII. tc. és az iskolaépítési akció különösen fontos volt a Duna-Tisza közeli települések számára. A terület nagy részét magába foglaló mai Bács-Kiskun megye – amely a történeti Pest megye déli részéből és a régi Bács-Bodrog vármegye északi részéből alakult – napjainkig az ország legnagyobb tanyás megyéje. A tanyai lakosság növekvő aránya a századforduló éveitől folyamatosan újratermelte az iskoláztatási gondokat, s a népoktatási törvényben rögzített követelményeknek azok a közösségek is nehezen tudtak eleget tenni, amelyek egyébként fontos feladatként kezelték az iskolaügyet. A külterületek miatt az iskolákkal ellátott városok népoktatási statisztikái is megdöbbentő képet mutattak a zsúfoltságot és az analfabéták számát tekintve. Az akció az Alföldnek ezen a részén is komoly előrelépést jelentett a tanyai iskolahálózat bővítésében, de nem jelentette – nem is jelenthette – a problémák teljes és végleges megoldását. Hogy az egyes települések mennyire tudtak élni a lehetőségekkel és milyen eredményt hozott számukra az akció, azt több tényező befolyásolta: a birtokviszonyok és a közösség anyagi erején túl a kulturális örökség, az iskolaszervezési hagyományok, az iskolák jellege, a felekezetek közötti egyetértés és összefogás vagy éppen az építkezéseket hátráltató ellentétek. Más szinten

álltak a régi kulturális hagyományokkal rendelkező mezővárosok – tanyás határaik problémáival együtt is – mint az új telepítésű homoki aprófalvak vagy az uradalmak majorjai, ahol esetenként még az 1920-as években is zugtanítók és vándortanítók pótolták az iskolát. A jól szervezett és gyors építkezésre az akciót felkészülten váró tv. hat. jogú város, Kecskemét mutatott példát, ahol már 1926-ban felépült a községi jellegű új iskolák zöme. A legkirívóbb ellenpéldákat az uradalmak és a homoki új parcellázások területén találhatjuk. A törvényben szereplő ún. érdekeltségi iskolák létesítésére a Duna-Tisza közén sem került sor.

A Duna-Tisza köze, illetve a mai Bács-Kiskun megye iskolatörténetében is kiemelkedő fontosságú akció részleteit elsősorban a Bács-Kiskun Megyei Levéltár és a Kalocsai Érseki Levéltár iratanyaga alapján tárhattuk föl. (A mai Bács-Kiskun megye határain kívül eső települések közül csak Cegléd és Nagykőrös iskolaépítési akcióját érintjük.) Munkatársaikat köszönet illeti az anyaggyűjtés során nyújtott segítségükért.

Az építkezések előkészítése

Az iskolaépítési akcióról az országos és a helyi sajtóban megjelent közlemények, valamint a helyi előjáróságoknak és tanfelügyelőségeknek megküldött minisztériumi leiratok tájékoztatták az illetékeseket. Ezek a dokumentumok információt nyújtottak az iskolaépítések előkészítésével kapcsolatos minden fontos teendőről és feltételről.

Klebelsberg Kunó vezetése alatt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az akciót megelőzően több éven át folyt adatgyűjtés valamennyi törvényhatóság iskolaügyére vonatkozóan. A rendszeresen bekért és évenként felülvizsgált statisztikai adatok alapján nyilvántartást vezettek azokról a helyekről, ahol új iskola építést láttak szükségesnek. A teljes iskolahálózat kiépítésének tervét e munkálatok alapján készítették el és megküldték az érdekelt közigazgatási bizottságoknak.

Az adatgyűjtésben és tervekészítésben résztvevő hivatalnokok azonban a helyszíneken sohasem jártak és nem ismerték eléggé a helyi viszonyokat. Éppen ezért került bele a népiskolák létesítéséről szóló törvénybe a helyszíni ellenőrzésekről szóló rész. A „hármás

bizottságok” (amelyek esetenként több tagból is állhattak) munkájában résztvett a tanfelügyelő, aki az iskolai és művelődéspolitikai szempontokra figyelt; az államépítészeti hivatal munkatársa, aki az építkezés szempontjából vizsgálta a helyszínt, és a közigazgatási bizottság tagja, aki a helyi viszonyok ismeretében minden egyéb számbajöhető véleményt, érdeket mérlegelt. A helyszíni szemle után tárgyalniuk kellett az érdekeltekkel (köztük a felekezeti hatóságokkal is) a következő kérdésekről:

1. A helyi viszonyok szükségessé teszik-e a rendszeres munkálatokban megjelölt területen iskola létesítését?
2. Állami, községi, érdekeltségi vagy felekezeti jellegű iskola épüljön-e
3. Mely területek tankötelessé utaltassanak be az iskolába s ha érdekeltségi jellegű iskola létesítése látszik célszerűnek, miként kell az iskola körzetét megállapítani?
4. Mely ponton legyen az iskola épülete?¹

E tárgyalások eredményeinek függvényében hozták meg döntéseiket a közigazgatási bizottságok az építkezésekről és kezdték meg a telekszerzésekkel, a költségvetések elkészítésével, államsegélyek – és kölcsönök igénylésével, valamint a építkezésekhez szükséges közterhek kivetésével kapcsolatos intézkedéseket.

Az államkölcsönök és segélyek odaítélésének feltételei közé tartozott – a község anyagi nehézségeinek igazolása és a kölcsöntörlesztési feltételek (pl. határidők betartása) aláírása mellett – a kézi és igásmunka felajánlása, az ajánlott títustervek alkalmazása és a megfelelő telkek biztosítása.

Az iskolaépítésre vállalkozó városok és községek elöljáróinak a helyszíni szemlék után első és legfontosabb feladata volt a szükséges telkek megszerzése. A törvény szerint „A törvény értelmében létesített iskola céljaira, ha az iskola egytanítós, két katasztrális hold, minden további tanító után 1-1 katasztrális hold nagyságú telek szerzendő meg. E követelményt a vallás- és közoktatásügyi miniszter különös méltánylást érdemlő esetekben felére mérsékelheti. Ez a telek a körzet oly pontján jelölendő ki, amely mindenhon-

1. Magyar Törvénytár 1926. 66-67.

nan könnyen megközelíthető s építésre alkalmas, egészséges, száraz helyen fekszik.²

Mint a törvényjavaslat indoklásában kifejtették, az akció során építendő iskolák zöme tanyai iskola, ahol majd gazdasági irányú továbbképző iskola fog működni, amellet szükséges iskolaudvar, játszótér, és számítani kell az iskolaépület esetleges bővítésére is. Ezért legalább egy kataszteri hold terület szükséges az iskola számára, de legalább ugyanennyit biztosítani kell a tanítónak is, hogy a legszükségesebb terményeket megtermelhesse családjá számára. (A tervezett iskolák többségéhez bolt, piac és egyéb beszerzési lehetőség olyan messze volt, hogy azt csak alkalmanként lehetett igénybe venni.)

A telkek nagyságának meghatározása egészséges és előrelátó szemléletről tanúskodik. Az esetek többségében megoldható volt a megfelelő méretű telkek kihasználása vagy kisajátítás útján történő megszerzése. (Az iskolai célra szükséges ingatlanokat az 1881. évi XLI. tc. értelmében kisajátíthatták. Az eljárást a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára a kereskedelemügyi miniszter engedélyezte.) Találunk azonban arra is példákat, hogy éppen a megfelelő telek hiánya vagy a kisajátítási ügyek elhúzódása késleltette az építkezések megindítását.

Nem kisebb feladatot és felelősséget jelentett az iskolák kivitelezési munkáinak megszervezése, az építési vállalkozók megbízása. Az iskolaépítési akcióra vonatkozó helyi iratanyag zöme árajánlat, pályázat, szerződés, amelyekből kitűnik: a vállalkozó kiválasztása jelentette a legnagyobb körültekintést igénylő és a legtöbb adminisztrációval járó munkát, de a jó előkészítés egyben garanciát is jelentett arra, hogy műszakilag és esztétikailag is megfelelő épületeket vehessenek át. Minden iskolaépület kivitelezésére pályázatot hirdettek. Az iparosok kiválasztásánál fontos szempont volt az árajánlat, de méginkább az illető által addig végzett munka minősége, a szakmai hírnév. A megbízás feltétele volt bizonyos összeg letétbe helyezése és a garanciavállalás. Az építetők csak jó minőségű anyagot és a jóváhagyott terveknek teljesen megfelelő épületeket fogadtak el, és különös figyelmet fordítottak a határidők betartására. Sok helybeli iparos kapott bizalmat, ám ha vidéki mesterek nyerték el a pályázatban kiírt munkákat, velük szemben is megnyilvánult a községek részéről az az óhaj, hogy lehetőleg helybeli iparosokat, segéd-

2. Uo. 65.

erőket foglalkoztassanak az építkezésen, hogy ezzel a település polgárainak nyújtsanak kereseti lehetőséget.

Az építkezések előkészítése hasonló gondokat, problémákat vetett föl valamennyi általunk tárgyalt településen. Szervezettségben, a lebonyolítás gyorsaságában, egyéni és közérdek összehangolásában azonban mutatkoztak különbségek, amint azt az alábbiakban konkrét példákkal szemléltetjük.

Az iskolaépítési akcióban az Alföld, a Duna-Tisza köze iskolákkal hiányosan ellátott területei megkülönböztetett figyelmet kaptak. A városok közül Kecskemét azok közé tartozott, ahol mindjárt az akció elején egyidőben nagy létszámú iskola látványos gyorsasággal történő felépítésére került sor. Ehhez nagymértékben hozzájárult az a tény, hogy a város vezetői és az iskolai hatóságok a tényleges szükségleteket ismerve, már az 1926. évi VII. t. c. megjelenése előtt felkészültek az építkezésre, bár jóval szerényebb tervvel, mint amelyet az akció lehetővé tett. Az első világháború miatt megakadt iskolaépítkezéseket a város 1922-ben tudta folytatni. A város belterületén 1925-ig 11 új tantermet adtak át és 16, a külterületeken pedig 12 új tanítói állást szerveztek. Monostorfalván kettő, Haleszben, Koháryszentlőrincen, Nagybugacon, Sándortelepen és Köncsőgön egy-egy új pusztai iskolát építettek.

A működő iskolák zsúfoltsága és a külterületi tankötelesek létszámának állandó emelkedése szükségessé tette, hogy újabb iskolák létesítéséről gondoskodjanak. 1925-re három iskola építése szerepelt a város költségvetésében. A törvényhatósági bizottság 1925. május 9-i közgyűlésén arról határozott, hogy e három iskolán kívül az 1926. évtől számított 15 éven belül 15 új, egy-egy tantermes és tanítói lakással ellátott pusztai iskolát épített a város. „Ezen időtartamon belül a tervezett pusztai iskolák megépítése olyan sorrendben, illetve évről-évre olyan mértékben történik, amint azt a városi közönség teherbíró képessége megengedi, szem előtt tartásával természetesen annak a ténynek, hogy az iskola felállításának a szüksége már fennáll, s ennek a szükségnek halasztást nem tűrő, lehető gyors kielégítése közérdek.”³ Ugyanakkor elutasították a válás- és közoktatásügyi miniszternek azt a javaslatát, amely szerint a meglévő iskolaépületbe kellett volna 15-20 új pusztai tanítói állást szervezni, még az új iskolák felépítése előtt. „...minthogy a pusztára

3. Elemi népiskolai oktatás fejlesztése tárgyában a városi tanács javaslata 15491/1925. sz. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1925. 115 old. BKML IV. 1908.

küldött tanítók elhelyezését a külterületen uralkodó rettenetes nehézséghez lakásviszonyok egyenesen lehetetlenné teszik, de az egy iskolánál való működésre kényszerített két tanerő harmonikus együttműködése tekintetében szerzett tapasztalataink is (családi viszályok, felfogásbeli ellentétek stb.) mind az ilyen megoldás ellen szolgálnak nagyon komoly érveket, éppen ezért iskolák nélküli állások szervezésének mellőzését kérjük.”⁴

A város népoktatása érdekében a kultuszminiszter még 1915-ben kilátásba helyezte, hogy 9 iskola államsegéllyel történő felépítéséhez hozzájárul a minisztérium, ha Kecskemét városa elfogadja a feltételeket: az egytantermes iskolához 2000, a két tantermesekhez 3000 négyszögöles területet biztosít, az iskolákat 1926. szeptember 1-jéig felépítteti, felszereli és vállalja a tanítói állások megszervezését. A kikötések között szerepelt az is, hogy az iskolákat tégltől építteti. Az 1925. szeptember 30-án tartott városi közgyűlés a feltételeket elfogadta, és felhatalmazást adott arra, hogy a vályognál lényegesen drágább tégláépítkezéshez a város kölcsönt vegyen fel.⁵

Ebben a tanévben a kecskeméti külterületi tanulók száma 4348 volt, így ahhoz, hogy egy-egy tanteremben hatvanra csökkentsék a tanulók létszámát, a tervezett 12 iskolán felül újabb 18 tanteremre volt szükség. Az építkezés elindítására még e tanévben, az iskolaépítő akció kezdetén sor került. Iskolánként 300 millió korona költséget alapul véve (ez volt a kultuszminisztérium előzetes költségmértéke) 5400 millió koronát terveztek az építkezésekre. Ebből 3000 millió koronát kapott a város a kultuszminisztériumtól államsegéllyként, 2400 millió koronát pedig az időközben megjelent 1926. évi VII. tc. alapján létrehozott Országos Népiskolai Építési Alapból (ONÉA) vett fel 10 év alatt törlesztendő kölcsönként.⁶

A leendő kecskeméti iskolák helyszíni szemlét 1926. februárjában kezdték meg. Petróczy István miniszteri tanácsos is négy napon át járta a kecskeméti tanyavilágot Füredy Lajos és Garzó Sándor tanácsnokok, Bíró Ádám népiskolai felügyelő igazgató és Polaretsky

4. Uo. 117. old.

5. Kilenc külterületi iskolának államsegéllyel leendő megépítése iránti tanácsi javaslat 35681/1925. sz. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1925. 247-248. BKML IV. 1908.

6. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1926. 112. BKML 1908.

János műszaki tiszt társaságában, hogy a legmegfelelőbb pontokon jelöljék ki az iskolák helyét.⁷ A végleges döntésre – újabb helyszíni szemlék alapján – 1926 március végén került sor.⁸

Az iskolatelkek céljára sikerült biztosítani a népiskolai törvényben előírt méretű telkeket, sőt néhány esetben ennél nagyobb méretű telkeket mértek ki a pusztai iskolák számára. A városi közgyűlés „...figyelemmel volt ezen iskoláknak a város központjából, vasútállomástól és közlekedési vonalaktól való nagy távolságára s a hasonló javadalmazású városi tanítók előnyösebb helyzetével szemben a minden emberi kulturális közösségtől távoleső pusztán működő tanítókat e földterületek hasznélvezetével kívánja kárpótolni. Éppen ezért a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926. évi VII. tc. 6. §-ára való utalással kimondja a th. bizottsági közgyűlés, hogy bármekkora is legyen a tanítók részére haszonvételre biztosított terület, annak hasznélvezete a tanítók javadalmazásába nem tudható be, és ezen területeket annak kifejezett hangsúlyozásával bocsájtja rendelkezésre, hogy a m. kir. vallás – és közoktatásügyi miniszter úr 1926. évi március hó 24-én 24000/VIII. a. szám alatt kiadott rendelete 7. §-ának 2. bekezdése értelmében a fizetéskiegészítő államsegély szempontjából nem számíthatók be.”⁹

Az iskolák mindegyikénél külön területet biztosítottak levante gyakorlótér számára. A tanítói illetményföldeket lehetőleg az iskola mellett mérték ki, csak abban az esetben adták máshol, ha erre az iskolatelekek mellett nem volt lehetőség.

A statisztikai adatok és a terepbejárások alapján az iskolaépítési akció elején megépitendő kecskeméti iskolák helyszíneit és a telkek méreteit az alábbiak szerint határozták meg:¹⁰

1. Miklóstelepi II. sz. iskola, 4167 négyszögöl.
2. Szarkási iskola. 3600 négyszögöl.
3. Kisnyíri iskola. 3200 négyszögöl.
4. Hetényegyházi iskola, II. sz. 4800 négyszögöl.
5. Szolnoki úti iskola. 2800 négyszögöl.
6. Jász úti iskola. 3200 négyszögöl.

7. KL 1926. febr. 7. 1.

8. KL 1926. márc. 26.

9. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1926/83. sz. 116-117. BKML IV. 1908.

10. Uo. 114-116. Minden iskolához 400 négyszögöl udvartelek és 400 négyszögöl „torna tér” tartozott.

7. Lakiteleki II. sz. iskola 800 négyszögöl. (Tanítói illetményföld máshol)
8. Kiskeckeméti iskola. Két tantermes. 800 négyszögöl. (Tanítói illetményföld.)
9. Világoshegyi iskola. 3600 négyszögöl.
10. Kisbugaci iskola. 4800 négyszögöl.
11. Monostorfalvi iskola. Három tantermes. 1200 négyszögöl. (Tanítói illetményföld máshol.)
12. Alsóménteleki iskola, II. sz. 3200 négyszögöl.
13. Téglagyári iskola. 3200 négyszögöl.
14. Mindszenti úti iskola. 2800 négyszögöl.
15. Monostori úti iskola. 2827 négyszögöl.
16. Kőrösi úti iskola. 4800 négyszögöl.
17. Sóhordó úti iskola. 4000 négyszögöl.
18. Selyemhegyi II. sz. iskola. Két tantermes. 800 négyszögöl. (Tanítói illetmény föld 2x30200 négyszögöl, máshol.)
19. Görbemajori iskola. 3600 négyszögöl.
20. Korhánközi iskola. 4000 négyszögöl.
21. Kiskőrösi úti iskola. 3000 négyszögöl.
22. Méheslaposi iskola. 600 négyszögöl. (Tanítói illetményföld más helyen.)
23. Kisfái II. sz. iskola. 2800 négyszögöl
24. Koháryszentlőrinci III. sz. iskola. Kéttantermes. 800 négyszögöl. (Tanítói illetményföld máshol.)
25. Koháryszentlőrinci IV. sz. iskola. 3600 négyszögöl.
26. Koháryszentlőrinci V. sz. iskola. 6400 négyszögöl.
27. Alsómonostori iskola. 3200 négyszögöl.
28. Monostorfalvi iskola. 3200 négyszögöl (a harmadik tanító használatára).
29. Felsőalpári iskola. 3600 négyszögöl.

A város kb. 60 kataszteri hold termőterületet adott iskolai célra, részben saját területéből, részben kisajátítás útján.

Az iskolák kivitelezési munkáival kapcsolatos híreket nagy érdeklődés kísérte. A város által meghirdetett pályázatra a kitűzött határidőig 51 vállalkozó nyújtotta be árajánlatát. A versenytárgyalást 1926. május 11-én tartották a városi számvevőség és a mérnöki hivatal közreműködésével. Figyelmen kívül hagytak minden olyan pályázatot, amely nem felelt meg a tartalmi és a formai követelmé-

nyeknek. Csak azok ajánlatával foglalkoztak, akik a kért biztosítékot letétbe helyezték. Elutasították azokat, akik nem az előírt méretű és formájú anyagra tettek ajánlatot (pl. műpala, kályha stb. esetében), és az irreálisan drága ajánlattevők pályázatát. A szakértői vélemények szerint a közgyűlés döntött – iskolánként és munkacsoportonként – az építési munkák kiadásáról. A vidéki és helybeli pályázók kilenc fő munkacsoportban nyerhettek el kivitelezési munkákat:

- I. Föld-, kőműves- és elhelyező munka
- II. Vasmunka.
- III. Ácsmunka.
- IV. Bádógosmunkák.
- V. Burkolómunkák.
- VI. Padozat.
- VII. Asztalos, lakatos, üveges és mázolómunkák.
- VIII. Redőnyös munkák.
- IX. Kályhák és takaréktűzhelyek.

A legdrágább ajánlatokat tevő pályázatokat ugyan elutasították (például a kisbugaci, a monostorfalvi és az alsómonostori iskola esetében), illetve megegyeztek a pályázókkal az árak mérséklésében; de az olcsóság nem jelentett egyedüli szempontot. Így például a legolcsóbb ajánlattevő, Bódogh és Tóbi festő és mázolómesterek nem kaptak megbízást, mivel a város számára korábban végzett munkájuk nem érte el a kívánt minőséget.¹¹

A versenytárgyalások lezárása és egy újabb kéttantermes iskola tervbevétele után a korábbi költségvetés felborult. A többletköltség 3 és fél milliárdnyi koronára rúgott, amelyet államsegélyként kérvényeztek a kultuszminisztériumtól. Mivel szóbeli biztatást már kaptak erre vonatkozólag, ezért az államsegély reményében a közgyűlés már a versenytárgyalás napján megbízta a vállalkozókat a kivitelezési munkák haladéktalan megkezdésével. Az iskolák átadását szeptember 1-jéig vállalta a város, így sem az ügyintézésben, sem a kivitelezésben nem volt megengedhető a halogatás.

Az államsegély mellett a város saját terhe 6 milliárd 460 millió korona volt, amelyre többek között a Magyar Földhitelintézet

11. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1926/134. sz. 180-193. BKML IV. 1908.

vettek föl kölcsönt. A törlesztés a várost, illetve adófizető polgárait terhelte.

A Kecskemét szomszédságában fekvő, hasonló adottságú, nagyhatarú tanyás mezőváros, Nagykőrös hasonló iskoláztatási gondokkal küzdött és napirenden tartotta az építkezés ügyét. A Klebelsberg-akció kezdetén azonnal döntöttek az építkezésekről és a telkeket is kijelölték. Két iskolatelket ajándékba kapott a város.¹² A vállalkozók megbízásának elhúzódása miatt azonban a kecskemétnél szervezetlenebbül és lassabban zajlottak le az építkezések, így itt csak 1927 őszén adták át az első iskolákat. A város – az olcsóbb árajánlatot helyezve előtérbe – nem helybelieket, hanem többek között budapesti cégeket bízott meg az iskolaépületek kivitelezésével, ami a későbbiekben sok nézeteltérésre és időhúzásra adott alkalmat. Az eredetileg vállalt határidőt nem tartották, és voltak olyan munkák, – például az asztalosok termékei –, amelyeket a silányságuk miatt nem lehetett átvenni. A helyi sajtó kezdettől fogva támadta a város vezetésének rosszul értelmezett takarékosági szempontjait, annál is inkább, mert „Egy egész sereg építőiparos segéd és munkás hónapok óta reménykedett, hogy a város által árlejtésre hirdetett 8 tanyai iskola és a cédulaház építési munkálatainak kiadásával még június hónapban hozzájut az annyira nélkülözött munkaalkalomhoz”.¹³ Hangsúlyozták: a helybeli iparosok magasabb árajánlatai mögött nem a kapzsiság, hanem a tisztességes szándék húzódik meg. „...éppen ezért mert középítkezésről van szó, ahol a már előállított munka számtalan bírálatnak van kitéve, hatványozott lelkiismeretességre, fokozottan körültekintő gondosságra van szükség; tehát itt különösen vigyáznunk kell arra, hogy olyan mesterekkel építtessünk, akikkel szemben bizalommal vagyunk és lehetünk... S vajjon ezeknek a feltételeknek kik felelnek meg legjobban, s kikben találjuk meg azokat a legbiztosabban, ha nem azokban a mesterekben, akiket megélhetésük ehhez a városhoz köt s akiknek létérdeke jót és szépet alkotni...”¹⁴

A ceglédi külterületi iskolák nagy része is az akció elején épült. A városban komoly munkanélküliség volt, 1926-ban azonban körül-

12. NH 1927. jan. 18. 1.; 1929. nov. 12. 2.

13. NH 1926. jún. 13. 7.; 1926. jún. 17. 7.

14. NH 1926. jún. 27. 7.

belül 200 építkezés adott munkát az iparosoknak.¹⁵ Az iskolák építését ezért 1926 őszére halasztották, de így is átadhatták az épületeket 1927. májusában.¹⁶

A mai Bács-Kiskun megye területén – Kecskemét után – Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas és Kiskunmajsa határában volt kiemelkedő jelentősége az akciónak.

Kiskunfélegyháza számára 1926. március 2-án Klebelsberg Kunó 20 tanyai tanterem és 19 tanítói lakás építésére 5000 millió koronát engedélyezett, felét államsegély, felét kölcsön formájában.¹⁷ „A magyar nemzetgyűlés elfogadván a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló törvényjavaslatomat, az alföldi külterületek népoktatását az eddiginél is gyorsabb ütemben óhajtom rendezni. Ebben a programban Kiskunfélegyháza különös gondoskodásom tárgya lévén, elhatároztam, hogy még jelentékeny anyagi támogatással is lehetővé teszem, hogy a várost környező tanyasi lakosságnak a népoktatás terén mutatkozó szükséglete már a folyó naptári évben kielégítettessék” – írta ezzel kapcsolatban a miniszter a félegyházi polgármesteri hivatalnak címzett levelében. A tantermek és a tanítói lakások szükségességéről a kiküldöttek a helyszíni bejárás alkalmával is meggyőződhettek. Az új iskolák helyét a következőkben jelölték meg:

1. Fülöpjakabszállás. A meglévő épület tanítói lakássá való átalakítása, két tanterem építése, összenyitható ajtóval, népművelési célra is alkalmasan.
2. Harka-tó környékén 1 terem, 1 tanítói lakás.
3. Az Izsáki út és a vasút közti szőlők találkozásánál (Ringhegyben) 1 tanterem és 1 tanítói lakás.
4. Az aranyhegyi csárdánál 1 tanterem és 1 tanítói lakás.
5. A Kisszegedi út mellett a László malomnál 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás.
6. Kőrösi út-pákai határnál 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás.
7. Kiscsongrádi út, szélmalomnál 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás.

15. CN 1927. ápr. 29. 1.

16. CN 1927. ápr. 29. 1.

17. Bánkiné Molnár E. 1987. 91.

8. Fazekas tanya környékén, az állomás közelében 1 tanterem, tanítói lakás.
9. Táby tanyánál 1 tanterem, tanítói lakás.
10. Pálmonostori úton az elágazás mellett 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás.
11. Kishomokosztályon 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás.
12. Csólyosi út-Tízöles út kereszteződésében 1 tanterem, tanítói lakás.
13. Csólyosi út déli részén (Homokosztályon) 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás.
14. Selymes szőlők északkeleti sarkánál a Szegedi út közelében 1 tanterem, tanítói lakás.
15. Szentkúti régi épület helyett 1 új tanterem, tanítói lakás.
16. Felsőgalambos belső részén 1 tanterem, tanítói lakás.
17. Molnártelepén 1 tanterem, tanítói lakás.
18. Halasi út közelében Tarjányi Gábor telkén 1 tanterem, tanítói lakás.
19. Bankfaluban 1 tanterem, tanítói lakás.¹⁸

Az ONÉA kölcsönt 1927. július 1-jétől 10 év alatt visszafizetendő részletekben kapta a város, s itt is érvényesek voltak mindazok a feltételek, amelyek mellett a kultuszminisztérium államsegélyt és államkölcsönt folyósított: jóváhagyott tervek alapján, elsőrendű anyagból történő építkezés, kézi és igásnapszám biztosítása, versenytárgyalás hirdetése, az előírt nagyságú telkek biztosítása. Ez utóbbival kapcsolatosan a félegyháziak memorandumban és küldöttség útján kérték a kultuszminisztert, hogy járuljon hozzá kisebb méretű telkek kiméréséhez.¹⁹ A miniszter 2400 négyszögölnél kisebb telkeket csak a meglévő és az ajándékba kapott területek esetében tartott elfogadhatónak. „...ennél nagyobb mérséklést már csak azért sem engedélyezhetek, mert főleg a tanyai iskolákra a gazdálkodás terén különös hivatás vár, amely a gyümölcsfa termesztés és baromfitenyésztés terén fog már a közeljövőben jelentkezni.”²⁰

18. Kiskunfélegyháza polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés. BKML Kkfh. V. 175/b.
19. Memorandum Klebelsberg Kunó kultuszminiszterhez, Kisunfélegyháza, 1926. ápr. 29. BKML Kkfh. V. 175/b. Kiskunfélegyháza polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926.
20. Uo. A kultuszminiszter válaszlevele, Bp. 1926. júl. 8.

A telkekkel kapcsolatban további problémák is felmerültek. Hat iskola telkét tudta a város megszerezni adás-vétel útján, hármat pedig felegyházi polgárok ajándékoztak iskolai célra. Dr. Rády Lajos főjegyző és neje, Varga Ida tanítónő a Nagyszőlő útban, a Molnár telep mellett; Dr. Táby József városi tiszti főorvos és neje, Mihálovits Matild a Kisszegedi útban; Kürtösi László és neje Fekete Mária pedig a Kecskeméti úton, az Aranyhegyi csárda melletti területen adományozott egy-egy hold földet.²¹ A legtöbb iskola telkét kisajátítás útján kellett megszereznie a városnak, s ezek az elhúzódó ügyek késleltették több iskola építését. „Amikor a város vezetőségének ez a korszakalkotó terve felvetődött, abban a hitben ringattuk magunkat, hogy gazdáink a szükséges iskola helyeket egymással versenyezve fogják ingyen felajánlani. Sajnos csalódtunk.” – írta a párt-harcokká fajuló iskolaügyi kérdések kapcsán a Csonka-Magyarország című helyi lap.²² A Függetlenség Párt iskolaügyet, kultúrát, a város és a tanyavilág általános érdekeit szem előtt tartó tagjai ugyanis a kisajátítandó telkek kapcsán szembekerültek az Egységspárt képviselőivel, akik elsődlegesnek a kisajátítások által kárt szenvedett gazdák érdekeit tekintették. A legnagyobb vita Szabó Béla és Szabó Fanny, nagy vagyonnal rendelkező és gyermektelen földbirtokosok ügye körül folyt, akik előbb nem akartak hozzájárulni ahhoz, hogy birtokukból másfél-másfél holdnyit iskolai célra kisajátítsanak, majd – az iskola felépülése után – irreálisan magas kisajátítási összeget kérve fordultak bírósághoz.²³

Az első nyolc egytantermes iskola és tanítói lakás felépítésére kiírt versenytárgyalást 1926. július 27-én tartották. A pályázók és a megbízásokat elnyerők között egy vidéki volt, a többiek helybeliek. A vállalkozók az árajánlatokban szereplő összeg 2%-át bánatpénz címen letétbe helyezték és az építkezés befejezése után kapták vissza. A vállalkozók és a város közötti szerződésekből a feltételek között szerepelt az elsőrendű minőség, a szakszerű kivitel, a hibák pótlása és a határidők tartása. A vállalkozók kéthetenként, a mun-

21. CsM 1927. jan. 23. 1., FK 1928. máj. 17.; Iványosi-Szabó T. 1985. 365-367.; BKML Kkfh. polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. Ajándékozási szerződések.

22. CsM 1927. jan. 17. 1.

23. CsM 1927. jan. 23. 1. (Tanyai népiskolák helyei); CsM 1929. aug. 4. 1-2. (Néhány szó a Szabó Bélától kisajátított iskolahely ügyében); FU 1929. júl. 18. (Néhány szó a tanyai iskolák kisajátításához)

kák előrehaladásával párhuzamosan, azzal arányos részletekben vehették föl fizetségüket.²⁴ A menet közben történt árváltozásokat a megbízó nem vette figyelembe, amint ezt a szerződésekben is előre rögzítették. Így menet közben hiába nyújtotta be kérelmét például a Bartha Károly és társai cég a famunkák áremelésére vonatkozóan, azzal az indokkal és hivatalos igazolással alátámasztva, hogy a magyar-román határnál általuk átvett faanyag (léc, faragott deszka, hajópadló, szélideszka, tetőborításdeszka stb.) ára a román vasúti fuvardíjmelés miatt emelkedett – ezt a képviselőtestület rendkívüli közgyűlése elutasította.²⁵

Egy 1927. decemberében készült jelentés szerint hét új tanyai iskolában már folyt a tanítás, kettő elkészült, öt pedig ki volt adva vállalkozóknak; a többi iskolatelek kisajátítási ügyei még folyamatban voltak.²⁶

A tanyai népiskolák mellett Félegyházán a polgári leányiskola bővítésére is sor került. A Constantinum leánynevelő intézet ügyében 1928. december 12-én félegyházi küldöttség járt Klebelsberg Kunó kultuszminiszternél, aki – meghívásukra – december 17-én már a helyszínen tanulmányozta a helyzetet és 40.000 pengőt helyezett kilátásba az építkezésre, amennyiben ugyanennyit előteremtnek erre a célra.²⁷ Mivel ezt az összeget az amúgy is eladósodott város akkor nem tudta biztosítani, a Constantinum ügye egyelőre elodázódott. 1930. október 12-én a helyi Szent Imre jubileumi ünnepségen Klebelsberg Kunó mondott ünnepi beszédet, s ekkor ismét kilátásba helyezte: ha a város is hozzájárul, a kultuszminisztérium 80.000 pengőt ad a Constantinumra, a hiányzó polgári iskolai és a tanítóképző helyiségeinek felépítésére. „De midőn eléje tártuk a város kétségbeesztő anyagi helyzetét, eladósodásunkat, akkor még átengedett a tanyai iskolák építésére adott 200.000 pengő állami

24. Vállalkozási szerződések. BKML Kkfh. Polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. A vállalkozók munkanaplót vezettek az építkezésekről. A félegyházi iskolaépítési iratok között található egy iskolai füzet, ezzel a címmel: Építési napló. H jelű tanyai iskola építéséről. Besze” – benne az építkezésre vonatkozó jegyzetek.

25. Képviselőtestületi ülés jkv. 1926. okt. 26. BKML Kkfh. Polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926.

26. Uo. 1927. dec. 22., 1928. jan. 11.

27. FK 1928. dec. 23.; FH 1929. jan. 13.; jan. 20.; jan. 17.; CsM 1928. dec. 25, 2-3.; Iványosi-Szabó T. 1985. 376-378.

kölcsöntartozásunk évi amortizációjából két részletet, 28-28.000=56.000 pengőt”- írta Toldy Jenő apátplébános a Constantinum Klebelsberg-szárnyának építési előkészületeiről.²⁸ Az 1930. november 4-én tartott közgyűlés határozott a kibővítésről és 136.000 pengőt szavazott meg e célra, a kultuszminiszter pedig újabb 100.000 pengőt adományozott, így 1931. május 9-én sor kerülhetett az új épületszárny alapkövetételére.

A kiskunmajsai külterületi iskolák felépítéséhez az állam 1300 millió korona segéllyel járult hozzá. A községnek saját erőből 260 milliót kellett volna előteremtenie. Mivel készpénzzel nem rendelkeztek és újabb kölcsönöket sem vehettek föl, a jegyzői lak építésére felvett kölcsönből csoportosították át az összeget. Az építéshez szükséges fuvarok részbeni fedezésére az eredeti költségvetésben vágóhíd építésére előirányzott 4000 pengőt használták fel. Így 1927-re mind a hat tervbe vett tanyai népiskola felépülhetett.²⁹ Majsja számára a Klebelsberg-féle iskolaépítési akció tette lehetővé azt is, hogy új, emeletes központi iskola épüljön az 1821-ben épült fatornyos iskola helyén.³⁰ A régi iskolát megtekintő szakértői bizottság 1929 tavaszán megállapította: az iskola életveszélyes, áprilisban be kell fejezni a tanítást és az épületet sürgősen le kell bontani. A kultuszminisztérium 80 ezer pengő segélyt és 40 ezer pengő kölcsönt helyezett kilátásba, a községnek 20 ezer pengőt kellett volna előteremtenie, ám a közgyűlés javaslatára kérték a segély 100 ezer pengőre való emelését. A majsiaiak Petróczy István miniszteri tanácsos közbenjárásának tulajdonították, hogy „az építendő elemi iskola Kiskunmajsja községnek jóformán csak az anyag fuvarozásának költségébe kerül.”³¹

28. A Constantinum értesítője 1930-31. évre. (Toldy Jenő: A Constantinum építési krónikája) BKML Kkfh.
29. Jkv. Kiskunmajsja rendk. közgy. 1926. okt. 2., 1927. márc. 28. Kiskunmajsja közgy. jkv. BKML.
30. Csík A. – Kozma H. – Takács A. 1981. 71.
31. Kiskunmajsja közgy. jkv. 150/1928. ggy. sz. BKML V. 350. Az új iskola helyéről a nyilvánosság bevonásával vita folyt, végül a lebontott régi iskola helyén épült fel; ez szerepelt egyébként az államsegély egyik feltételeként is. Részletesen: KH 1928. okt. 19., 1928. nov. 2., 1928. nov. 30., 1928. dec. 7., 1928. dec. 14., 1929. júl. 28.

Gyors döntéshozatal és szervezett lebonyolítás jellemezte az orgoványi iskolaépítkezéseket. A képviselőtestület 1926. április 12-i ülésén ismerkedett meg a tanyai iskolaépítésről szóló VKM – rendelettel. Az iskolák helyzetének megvitatása során többen javasolták: „Mivel csaknem valamennyi iskola túl van terhelve, a belterületi pedig a most mindjobban fejlődésnek indult egységes falurendszerre való kialakulása folytán oly szűk, hogy a tanítások csak félnaponként felváltva történhetnek, tehát a község a kedvező alkalmat most ragadja meg, és hozzon meg minden áldozatot a feltétlen szükséges iskolák felépítése érdekében.”³² Ennek szellemében hozott döntést a képviselőtestület: a földbirtokrendezés következtében egyre nagyobb létszámú belterületen egy 5 tantermes új iskolát, a 16.000 kataszteri holdon elterülő és szintén gyarapodó lakosságú tanyavilág legsűrűbben lakott részein két új, egyenként 1-1 tantermes és tanítói lakással ellátott iskolát építenek. A község anyagi helyzetére való tekintettel az építkezéshez 70% segélyt és 30% kölcsönt kaptak.³³ A meghirdetett versenytárgyalásra öt vállalkozó ajánlata érkezett: Izsó János ceglédi, ifj. Végh János kunszentmiklósi, Appel Károly budapesti, Kozma József izsáki és Turjánszky Mihály alpári mesterembereké. Valamennyien ezer pengő feletti összeget helyeztek letétbe készpénz, takarékbetétkönyv vagy kezességi nyilatkozat formájában. A versenytárgyalást Appel Károly budapesti vállalkozó nyerte, az ő irányításával készültek el a ma is meglévő iskolaépületek.³⁴

Izsákon öt új épület volt szükséges ahhoz, hogy a tanyai gyerekek mindegyike számára legyen elérhető távolságban iskola. A telkek megszerzése nem okozott bonyodalmat, sőt ajándék telkeket is kapott a község. Matyótelepen Rőfi József 1 kataszteri hold földet ajánlott fel. Az Oppenheim – örökösök ugyan elzárkóztak attól, hogy a családról elnevezett telepen újabb iskolának adjanak helyet (egy régi iskolaépület már volt itt, azt felújították), helyette azonban ingyen telket adományozott birtokából gróf Uzovics Majláth István³⁵ A vállalkozók közül az egyik legolcsóbbat, Izsó János ceglédi

32. Képviselőtestületi ülés jkve, Orgovány, 1926. ápr. 12. BKML V. 366. Orgovány

33. Uo. 1927. dec. 31. iskolatelkek vásárlása. Szerződések: uo. 1927. szept. 24. BKML V. 366. Orgovány

34. Uo. 1928. jún. 8., aug. 9.

35. Izsák, közgy. jkv. 1927-31. BKML V. 340.

kőművesmester ajánlatát fogadták el, aki 1928 júliusában adta át az épületet

Kerekegyházán 1926. májusában határoztak a Buckában (Bú-hegydülőben) építendő iskoláról, ahol addig 55 tankötelest nem tudtak beiskolázni.³⁶ A 2000 négyszögölnyi területet a község adta, a lakosság természetben vállalta a kézi és igásnapszámot. Az építési kölcsön 50%-át államsegélyként kapták, 25%-ot a község vállalt magára, 25%-ra pedig kölcsönt vettek fel, ami tovább növelte a község eladósodását, de más lehetőség nem volt az építkezés gyors lebonyolítására.³⁷

A kalocsai érseki egyházmegyében Jánoshalma, Bácsalmás és Kecel tanyavilágában épült egyszerre több tanyai iskola a Klebelsberg-akció elején.

Jánoshalmán 1925. augusztusában Benisch Artur, a kultuszminisztérium munkatársa is részt vett a külterületek helyszíni bejárásán és személyesen győződött meg arról, hogy a tanyai lakosság számára nem elegendő a meglévő négy iskola: a kecskési, a felsőterézhalmi, a hergyeviczai és a kiserdei egy-egy tantermes épületek, amelyek közül a kecskésiben hat, a többiben négy osztály tanult.³⁸ Ezért több iskola létesítéséről döntött a közgyűlés, legsürgősebbnek tartva a hergyeviczai és a kiserdei iskola építését. Bár a hergyeviczai telek megszerzése a tulajdonosok perlekedése miatt késett, 1926. tavaszáig a felsőterézhalmi iskolán kívül a hergyeviczai is felépült; egy 1926. áprilisi jelentés szerint a két épületben már folyt a tanítás.³⁹

36. Már korábban is napirenden volt a buckai iskola ügye. 1924. aug. 16-án tárgyalta a közgyűlés arról, hogy „a buckás részen községi iskola felállítását feltétlenül szükségesnek tartják, s kérték az előjárásgot, hogy méltóságos özv. dr. Farkas Zoltánné úrasszonynál járjon el, hogy a buckás részen levő erdejéből 1 kat. holdat bocsásson a község rendelkezésére, tanterem és tanítói lakás céljára, bérfizetés nélkül, esetleg tulajdonjogának fenntartásával is, vagy – amennyiben ez nem sikerül – úgy kutassa ki az e célra legalkalmasabb területet és azt vétel útján igyekezzen megszerezni.” Kereskegyháza képv. t. rendkívüli közgy. 1924. aug. 16. BKML V. 348. Kerekegyháza
37. Uo. 43/1926. sz. 1926. máj. 28.
38. Kimutatás Jánoshalma iskoláiról 1925. október 15. KÉL I. Jánoshalma.; Jánoshalma közgy. jkv. 1925-26. 148/1925. BKML V. 342. b. 9.
39. Jelentés a főtanfelügyelőnek, 1926. ápr. 6. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.; Jánoshalma közgy. jkv. 1925-26. 166., 1925. szept. 6. BKML V. 342. b. 9.

A kiserdei határrészre már korábban is terveztek még egy iskolát. A kiszemelt telek tulajdonosa azonban túl magasra tartotta a telek árát, és addig nem engedte meg az iskola építését, amíg a pénzt egy összegben meg nem kapta. A közgyűlésen ezek után vetődött fel az az elképzelés, hogy a község tulajdonát képező „lukashegyi erdőből”, a Halasi törvényhatósági út mentén jelöljenek ki telket, helyette szükség esetén a közlegelőből erdősítsenek ugyanakkora területet.⁴⁰ A fákat már kivágták, amikor többen jelezték elégedetlenségüket az iskola helyével kapcsolatban. Sokak számára szimpatikusabb volt az eredeti elképzelés, amely szerint a környék még sűrűbben lakott részére, a baptista imaház közelébe került volna az iskola. „...az úthajlatba kiépített iskola kocsmának jó, de iskolának nem” – írta Kőszeghy Mihály mélykúti espereskerületi plébános az Érseki Hatósághoz címzett levelében.⁴¹ „...nagy kár volt, hogy a jánoshalmiak közül ezt a képviselőtestületi határozatot senki sem fellebbezte meg mielőtt jogerőre emelkedett volna, azon melegebben, ahogy meghozták....”⁴² A plébános által elmarasztalt képviselőtestület csak részben volt hibáztatható a helyszín kiválasztásáért. Amikor ugyanis megváltoztatták az eredeti elképzelést, mivel nem tudták megvásárolni a kiválasztott ingatlant a magas ár miatt – akkor még nem jutott el hozzájuk az 1926. évi VII. t. c., amelynek 10 §-a lehetővé tette a szükséges iskolatelek kisajátítás útján történő megszerzését.⁴³ A korai előkészítés ugyanakkor azzal az előnnyel járt, hogy biztosan megkapták a kért államkölcsönt és segílyt, s 1926 nyarán készen állt a környék egyik legszebb Klebelsberg-kori iskolaépülete.⁴⁴ A felsőterézhalmi, a hergyeviczai és a kiserdei iskolát követően 1928-ban felépült a kiserdei iskola. Felsőterézhalmán azonban rövidesen újabb építkezésre kellett gondolni: az új iskola egy tantermében 155 gyermek szorongott, s néhány éven belül még többre lehetett számítani, mivel a parcellázások következtében nőtt

40. Jánoshalma közgy. jkv. 1925-26. 192/1925. 239. BKML V. 342. b. 9.

41. Kőszeghy Mihály levele az Érseki Hatóságnak 1926. ápr. 14. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.

42. Kőszeghy Mihály Levele az Érseki Hatósághoz 1926. máj. 12. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.

43. VKM leirat Zichy Gyula érseknek 1926. máj. 3. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.

44. Jánoshalma közgy. jkv. 1925-26. 357. A kiserdei iskolára adott 60 millió korona államsegélyt a VKM 100 millióra emelte fel és 60 milliót adott ONÉA kölcsön formájában.

a lakosság száma.⁴⁵ „...egy tanteremmel való bővítés nagy segítség, de még akkor is 80 gyerek jut egy tanítóra” – állapították meg a katolikus iskolaszék gyűlésén 1929. december 8-án. – Két terem kellene, egy a központban, egy távolabb. Gazdasági szempontból is most, addig ajánlatos, míg az állam az iskolák építéséhez 70-80%-os segítyt ad. Később is meg kell építeni, és lehet, hogy akkor már nem segít az állam... Addig építsék meg, amíg a községnek csak 20-30%-kal kell az építéshez hozzájárulni.”⁴⁶ A zsúfoltság megszüntetése érdekében a kultuszminisztérium hozzájárult a felsőterézhalmi iskola egy tanteremmel való bővítésének és egy új, egy tanteremből és tanítói lakásból álló iskola felépítésének költségeihez, 50% államsegély és 50% ONÉA kölcsön formájában. Bár sok volt már a község kölcsönterhe, mégis rákényszerültek, „minthogy a község 67%-os pótdadó mellett a legszükségesebb mindennapi kiadásait is csak függő kölcsönök felvétele útján tudja fedezni, az ottani futóhomokon élő lakosság pedig a mindennapi kenyerét is alig képes megkeresni, nemhogy iskolára tudna pénzt előteremteni.”⁴⁷ A második felsőterézhalmi iskola számára 2000 négyszögöl telket az ún. falutelepen, a parcellázó bank által korábban közcélokra kihagyott területből igényeltek az OFB (Országos Földbirtokrendező Bíróság) útján. A jánoshalmi iskolákat bajai és helybeli vállalkozók építették, akik a helybeli lakosok számára biztosítottak munka- és kereseti lehetőséget.⁴⁸

Bácsalmás is az elsők között lépett a VKM, illetve a tanfelügyelőség iskolaépítési akcióval kapcsolatos leiratát megismerve.⁴⁹ A dubokai, ószöllőbeli és a vöröserdei iskoláknál – ahol két-két tanítói működött és váltakozó tanítás folyt – egy-egy tanterem és tanítói lakás építését határozták el. Az óalmási iskola egy kibérelt tanyai lakóházban volt elhelyezve, ehelyett szintén új épületet terveztek. Valamennyi teremben csak zsúfoltan fértek el a tanulók, legtöbben – 104 fő – a vöröserdei iskolába jártak. Az óalmási iskola számára a

45. Jánoshalma képviselőtestületi jkve 1928-29. 235. 1929. febr. 16. BKML 342. b. 11.

46. Rk. iskolaszéki gyűlés, Felsőterézhalma, 1929. dec. 8. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.

47. Jánoshalma képviselőtestületi jkv. 1928-29. febr. 16. BKML 342. b. 11.

48. Uo. 368., Közgy. jkv. 1925-26. 281. 1926. febr. 28.

49. Bácsalmás közgy. jkv. 1926-27. 8. köt. 86-87., Képv. t. jkv. 1926. ápr. 30. BKML V. 304.

községi tulajdonú szántóföldből hasítottak ki telket, a többit – összesen 188 mázsa búzáért – magánszemélyektől vásárolták meg.⁵⁰ A község képviselőtestülete egyhangú határozattal kérte a kultuszminisztériumot az előírtnál kisebb mértékű telkek engedélyezésére. A pályázó vállalkozók közül Kóbor Ferenc bácsbokodi építőmester ajánlatát fogadták el.

Kecelen 1925 novemberében és decemberében foglalkoztak az iskolaépítés kérdésével. A kultuszminisztériumi tájékoztató leirat ismeretében a katolikus hitközség öt tanyai iskola létesítéséről döntött⁵¹ és két-két hold földet biztosított mindegyik számára. A szarkápusztai telket a kalocsai főképtalan ajánlotta fel. Az építési költségekhez 50% államsegélyt és 50% ONÉA kölcsönt igényeltek. A VKM az OÉNA alpból 1000 000 000, azaz egyezermillió korona kölcsönt engedélyezett. A szarkási iskola és a kápolna építéséhez a kalocsai főképtalan külön is hozzájárult 250 mázsa búzával (1 mázsa búza akkori ára=350 000 korona)⁵². Az építkezés során benyújtott kérelem alapján újabb 200 000 000 korona kölcsönt és 100000000 korona államsegélyt engedélyezett a VKM.⁵³

Az eddig felsoroltakon kívül a kultuszminisztérium jelentős segítséget nyújtott az iskolaépítési akció során több település oktatásügyének rendezéséhez.

Problémák elsősorban azokban a községekben jelentkeztek, amelyek később szeretnék volna kihasználni a Klebelsberg akció által kínált lehetőséget, illetve ahol valamilyen ok miatt az építkezés elhúzódott, az árak emelkedtek, és a többletkiadások fedezésére már a VKM sem vállalkozhatott. Dunapatajon 1928-ban még felépülhetett az államsegélyes r. kat. belterületi iskola. Több környékbeli település kapott segítséget államsegély formájában, mint példá-

50. Bácsalmás közgy. jkv. 1926-27. 272. Polgár Józsefnétől 1600 négyszögöl, 1000 négyszögölenként 38 mázsa búzáért, Walter Józseftől 1600 négyszögöl 42 mázsa búzáért, Grynill Györgytől 1260 négyszögöl 85 mázsa búzáért. BKML V. 304.
51. 1. Polgárdi, Farkas Károly tanyája környékén, 2. Szarkás pusztá, 3. Tüskös és Alsótanya között, 4. A kiskőrösi útnál, 5. „A berek erdő mellett” Herczeg A. tanyája környékén. KÉL I. Kecel isk. ir. VKM rendelet másolata, 1926. máj. 3. Uo., ua. 1926. aug. 26.
52. Kurcz Adolf keceli plébános levele az Érseki Hatósághoz, Kecel, 1926. júl. 29. KÉL I. Kecel isk. ir.
53. VKM leirat a PPSK vm. tanfelügyelőhöz, 1926. okt. 30.; Kurcz Adolf plébános levele az Érseki Hatósághoz, Kecel, 1926. nov. 29. KÉL I. Kecel isk. ir.

ul Bátya. A dusnoki és a hajósi r. kat. iskolák két-két tanteremmel bővültek, a homokmégyi r. kat. iskola két tanteremmel és egy tanítói lakással. Megkapta az építkezéshez igényelt államsegélyt Öregcsertő és Érsekcsanád is.⁵⁴

A dunapataji háromtantermes iskola felavatása után hamarosan szűknek bizonyult. Az iskolák helyzetét felmérő és a zsúfoltság-ról tájékozódó kalocsai érsek segélyekért való folyamodása azonban nem járt eredménnyel. Bár a kérést jogosnak ismerte el a minisztérium, kénytelen volt elutasítani, a beruházási hitel teljes kimerülésére való hivatkozással.⁵⁵

Akasztón több éven át készültek zárdaiskola létesítésére – az ötletet maga a kultuszminiszter is helyeselte akasztói látogatása alkalmával.⁵⁶ Részben a politikai község és a katolikus egyházközség közötti vagyoni természetű súrlódások, részben egyéb tényezők miatt oly sokáig halasztották az építkezést – az engedélyezett államkölcson ellenére –, hogy a tervezett árakon már nem lehetett hozzákezdeni. Közben a tanulók száma jelentékenyen nőtt a tervezett 5 tantermes épület már nem is lett volna elegendő. Ugyanakkor 1929-re összedőlt egy régi iskolaterem, három pedig életveszélyessé vált. Petróczy István miniszteri tanácsos, Kehrer Károly királyi tanfelügyelő tanfelügyelő és Oszwald József egyházi tanfelügyelő 1929 áprilisában – helyszíni szemlénk után – azt javasolták: egyelőre maradjon el a zárda, a nyomasztó anyagi gondok és az Akasztón azonnal szükségessé vált központi elemi iskola építése miatt.⁵⁷ Az új iskola kivitelezési munkáit 1930 májusában Kovács József esztergomi építőmester nyerte el,⁵⁸ ceglédi és budapesti vállalkozók előtt. Az akasztói tanyavilág iskolaügyének megoldása már nem valósult meg az 1930 körül lezáródó „sürgősségi akció” keretében.

54. Kehrer Károly Pest m. kir. tanf. levele, 1928. nov. 27. KÉL I. Dunapataj isk. ir.

55. Petróczy István miniszteri tanácsos válaszlevele a Kalocsai Érseki Hatósághoz a Klebelsberg Kunóhoz küldött kérvényre. Bp. 1929. jan. 14. KÉL I. Dunapataj isk. ir.

56. Zichy Gyula kalocsai érsek levele gróf Klebelsberg Kunóhoz, Kalocsa, 1927. jan. 28. KÉL I. Akasztói isk. ir., uo. Klebelsberg Kuno válaszlevele 1927. ápr. 9. Akasztó község jegyzője a kir. tanfelügyelőhöz 1928. okt. 29.: „tekintettel arra, hogy a lányok elszegődnek cselédnek, házicselédnek a városba, szükséges az intenzíven nevelő apácázárda, hogy megóvja őket a későbbi kísértésektől” KÉL I. Akasztó isk. ir.

57. PPSK vm, kir. tanf. levele az akasztói rk. iskolaszéknek 1929. ápr. 18. KÉL I. Akasztó isk. ir.; Rk. isk. sz. jkv. 1929. ápr. 27. uo.

58. Akasztó képv. t. közgy. jkv. 1929-33. BKML V. 301.

Kiskőrösön a vásártéri elemi iskola építési és bővítési munkálataival telt el több esztendő. A város másik szélén feltétlenül szükséges elemi iskola telkének megvásárlására – a keceli úton – csak 1930 áprilisában került sor.⁵⁹ Kölcsönigénylés szempontjából az utolsó pillanatban döntöttek a Cebe pusztai iskola építéséről. Az ONÉA kölcsön mellett szükséges építési költséget a kiosztott házhelyek árából befolyt törzsvagyonyból tudták fedezni.⁶⁰

A Csengőd-Tabdi-Bócsa határában tervezett tanyai iskolák egy része is csak az 1930-as évek második felében épült meg.⁶¹

A Klebelsberg-akció iskolaépületei

Az új iskolák létesítésére adható államkölcsön és államsegély egyik legfontosabb feltétele az volt, hogy az épületeket a lehető legjobb minőségben adják át céljuknak; szilárd anyagból, kőből, téglából épüljenek. Az olcsó vályog használatát csak kivételes esetben engedélyezték, akkor is megfelelő alapozással. Az iskolák helyét a szakértők száraz, nem vízállásos, az adott környezet legmagasabb pontján jelölték ki. Az akció során megvalósult létesítményekről általában elmondható, hogy a korábbi iskolaépítkezésekhez viszonyítva igényesebbek, időtállóbbak voltak; természetesen drágábbak is. A jó minőségű és drágább építőanyagok beszerzése főként a vasútállomástól távol fekvő falvak és tanyak számára okozott jelentős többletköltséget.

Az építkezések a helyi közösségek nyilvánossága előtt, fokozott érdeklődés közepette zajlottak. Különösen azokon a kis településeken tudtak szinte valamennyien az építkezés minden egyes mozzanatáról, ahol a kézi és írás napszámot a helybeliek természetben vállalták, így maguk is részesei voltak a munkának. Az épületek

59. Kiskőrös községi képviselőtestületi jkv. 1925. jún. 16., 1930. ápr. 8., 1932. dec. 10. BKML V. 349. Kiskőrös.

60. Uo. Kiskőrös képv. t. jkv. 1929. aug. 22., 1929. nov. 28.

61. VKM rendelet másolata 1938. febr. 24. KÉL I. Csengőd isk. ir.; Magánlevél Kehrér Károly kir. tanfelügyelőnek, 1930. jan. 31. KÉL I. Csengőd isk. ir.; Kehrér Károly Oszvald József egyházmegyei tanfelügyelőnek, Bp. 1930. febr. 3., a Csengőd-buckai iskola ügyében: „Ha az O. N. E. A. újabb dotálást nyerne a felveendő államkölcsönből, akkor lehetne erről beszélni – reménységgel”. KÉL I. Csengőd isk. ir.

műszaki átvételek a helyi vezetőkön kívül vármegyei és minisztériumi tisztviselők és az államépítészeti hivatal szakértői is jelen voltak. Kifogástalan, szakszerű, jó munkának minősíthették a legtöbb, ezekben az években felépült iskolát; többek között a kecskeméti, a jánoshalmi, a bácsalmási épületeket. „...teljesen szárazak, világosak, jól szellőztethetők és fűthetők, s így ezek is idővel éreztetni fogják közegészségileg hasznos voltukat” – olvashatjuk a bácsalmási műszaki átvételről készült dokumentumokban.⁶²

Csak kivételesen fordultak elő olyan ügyek, mint a kerekegyházi iskola jótállási határidejével és utólagos javításaival kapcsolatos problémák⁶³ vagy mint a rémi építkezésen megtörtént eset, ahol a régi iskola bontásából származó anyagot is felhasználta a vállalkozó. A helybeliek figyelmeztetése ellenére is felrakatta Kóbor építőmester az ötven éves, „...korhadt és helyenként oly rövid gerendákat, hogy a horogfákból még csapot sem lehetett beléjük eresztetni”, s csak az államépítészeti hivatal közbenjárására volt hajlandó kicserélni azokat.⁶⁴

Az átgondolt és alaposan megszervezett, gyakorlati megvalósításának számos részletében ma is figyelemreméltó és tanulságos akció előkészítése során a kultuszminisztérium az iskolaépületekre títustervet dolgoztatott ki. Teljesen új épületek esetén a terveknek eredeti vagy módosított formában történő felhasználása szintén feltételül szolgált az államsegélyek és kölcsönök kiutalásához. „Ennek az intézkedésnek az a célja, – olvasható az indoklásban –, aminek megvalósításáról a vezetésem alatt álló minisztérium műszaki ügyosztálya útján kívánok gondoskodni, hogy a rendelkezésre álló csekély fedezet korlátai között az iskolaépületek, bár egyszerű kivitelben és minden fényűzés nélkül, de csínnal és az illető vidéken szokásos formáknak megfelelően épüljenek, legfőképpen azonban azt kívánom biztosítani, hogy az iskolaépületek szilárdak, tartósak, higiénikusak és célszerűek legyenek. Ezt a célt az általam adandó tervek használatával hasonlíthatatlanul könnyebben elérem, mint ha minden építtető maga készítené a terveket.”⁶⁵

62. Bácsalmás közgy. jkv. 1928-30. Jkv. 1927. dec. 20. BKML V. 304.

63. Kerekegyháza közgy. jkv. 1931. okt. 19. 386. 1. BKML V. 348.

64. Jegyzőkönyv a rémi elemi népiskola építési bizottsága által megtekintett építkezésekről 1928. júl. 3.; Pokorny Gyula plébános az Érseki Hatósághoz 1928. júl. 31. KÉL I. Rém isk. ir.

65. Magyar Törvénytár 1926. 63.

A bőséges választékból egy-egy település számára ajánlott típus-terveket többnyire elfogadták, de amennyire lehetett, törekedtek a minél egyszerűbb és olcsóbb kivitelre.

A jánoshalmiak – már több iskola építése után, sok költséggel terheltlen – kérték a kultuszminisztériumot, hogy a kistrái iskola számára a legolcsóbb tervet adják ki, mellőzzék a túl erős és nagyméretű faszerkezetet, „mert a község a jelenlegi súlyos viszonyok között nem képes palotaszzerű építkezéseket tanyahelyen foganatba tenni, sőt drágább és monumentálisabb tanyai középület az ottani szegény sorsú lakosságban azon hitet ébresztheti fel, hogy a község az ő keserves filléreikkel pazar módon gazdálkodik...”⁶⁶

A sok jó és célszerű terv közül különösen népszerű volt a H jelű, 1 tanteremből és tanítói lakásból álló, amelynek alapján többek között Félegyházán is építkeztek.⁶⁷ „Jó volna, ha minél szebb épületeket emelhetnénk, de a fenntartása a díszesebb kivitelű iskolának többbe kerül, mint a czélszerű, de egyszerű iskoláé.” – vallották a vidéki iskolaügy munkásai.

Azokra a területekre, ahol a lakosság számára elérhető távolságban nem volt templom, oltárfülkével, kápolnahelyiséggel bővített épületek tervrajzait javasolta a kultuszminisztérium. Az építkezést ez természetesen megráigította, de megoldotta a tanyasiak lelki gondozásának kérdését, amelyet mind a minisztérium, mind az egyházi iskolafenntartók nagyon fontosnak tartottak. Szép kivitelű, oltárfülkével, vagy tornyos kápolnával ellátott iskolák épültek a kalocsai érseki egyházmegye területén. Ilyen volt többek között a Bácsalmás-vöröserdei (ma is meglevő) iskola, a keceli, borotai, mélykúti és a jánoshalmi tanyai iskolák. Kecelen három iskola épült kápolnával. A szarkásihoz a kalocsai főképtalan is nyújtott anyagi támogatást, cserébe azt kérte, hogy a tervben szereplő három méter mélységű helyett öt méteres legyen a kápolna.⁶⁸

66. Jánoshalma közgy. jkv. 1926-27., 1927. okt. 16., 135. l., 111/1927. sz. BKML V. 342. Jánoshalma.
67. BKML Kkfh. polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. Költségvetés. Uo.: Feljegyzés az új tanyai iskolákról, 1926. aug. 6.
68. Widerkehr főképtalani dékánlevele az Érseki Hatóságnak, Kalocsa, 1926. máj. 27., Kurcz Adolf plébános levele az Érseki Hatóságnak, Kecel, 1926. máj. 15. KÉL I. Kecel isk. ir.; Pavlovits Miklós: A tuskösi iskolában. Petőfi Népe 1970. okt 2.

Jánoshalmán a kápolna nélkül épült kiserdei iskolát és a kiserdei iskolát az akció után néhány évvel bővíteni kellett a misehallgatók nagy létszáma miatt.⁶⁹ A kiserdei iskola udvarán 1933-ban került a környék iskoláira jellemző harangláb. Az iskolatornyot, mivel a benne elhelyezett 150 kilós harang erősen megrongálta a tetőzetet, leszedték, és az istentiszteletre hívó harangot egy 8 méter magas, tetővel ellátott haranglábra tették.⁷⁰

A tanyai hívekre gondoltak Mélykúton a Gányósor-Marschall-telepi iskola bővítésekor is: az új tantermet úgy építették a meglevő tanterem végéhez, hogy a kettőt csak egy szétnyitható deszkafal választotta el.⁷¹

Kiskunfélegyházán az akció keretében épült iskolák közül a kultuszminisztériumi rendelet szerint ötöt kápolnafülkével kellett volna építeni. A helyi szokásokra hivatkozva a félegyháziak kérték az oltárfülkék elhagyását: „Kiskunfélegyháza tanyai gazdái legnagyobb részt a városban házzal vagy lakással rendelkeznek, ahová vasárnap és ünnepnapokon mindig bejárnak. Halottaikat itt ravataloztatják és innen temetik. Tehát bizonyos, hogy az oltárfülke teljesen felesleges lesz.”⁷² A katolikus plébános véleményét is figyelembe véve, a VKM ezek után csak egy oltárfülkés iskola megépítéséhez ragaszkodott.

Az iskolaépületek zöme tanítói lakással együtt épült. A lakások hozzávetőlegesen annyiba kerültek, mint maga az iskola. A kultuszminisztérium azonban – a helyi illetékesek véleményével megegyezően – az itt elérhető megtakarításnál fontosabbnak ítélte a tanítók

69. „A múlt évben kápolnásított kiserdei iskola is már istentiszteletre kicsiny. 170-250 a misehallgatók száma. Kiserdei iskolánk 10 év előtt megnyílt 42 tanulóval, ma a rendes tanulók száma két tanerővel 128 a mindennapi iskolában, hozzá az ismétlősök és leventék. Az istentiszteletek kéthetenként vannak 200-450 résztvevővel. Ennek okáért az iskolának még egy tanteremmel való kibővítése (de naggyal) elengedhetetlenül szükséges lenne. Jelenleg a másik tanterem egy régi bérelt olvasóköri: „KÉL I. Jánoshalma isk. ir. Szabó István esperes plébános jelentése az Érseki Hatóságnak 1937. júl. 5.
70. Relatio de Scholis... Szabó István plébános jelentése az Érseki Hatóságnak 1933. okt. 10. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.
71. Kőszeghy Mihály esperes plébános levele az Érseki Hatóságnak 1926. máj. 1. KÉL I. Mélykút isk. ir.
72. Kiskunfélegyháza polgármesterének levele a kultuszminiszterhez Kkfh. 1927. júl. 13. Kkfh. Polg. m. ir. 911/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. UUo.: VKM leirat Kiskunfélegyháza város közönségének 1927. aug. 16.

stabil és kulturált lakáskörülményeinek biztosítását – mint olyan tényezőt, amely a tartalmi munkára is kihatással van. A lakások többsége (egy tantermes iskolához kapcsolódva) két tágas szobából, előszoba-konyha-kamrából, tornából és melléképületekből, esetleg pincéből állt.

Az iskolákkal és a tanítói lakásokkal egyidőben elkészültek a melléképületek, illemhelyek, kutak, járdák és kerítések is. Nagy figyelmet fordítottak az udvarok azonnali rendezésére, a fásításra, virágosításra és a gazdasági gyakorlókertek kialakítására.⁷³

Az új iskolák bebútorozása és felszerelése az iskolafenntartók kötelessége volt. Az építkezések után tapasztalható teljes anyagi kimerültség következtében ezt sok helyen nem tudták azonnal megoldani. Több évig is eltartott, amíg az induláskor legszükségesebb bútorok és eszközök mellé megtudták venni a szemléltetőeszközöket, természetrajzi- és természettani felszereléseket, esetleg korszerűbb iskolabútorokat. A jánoshalmi iskolákról készült jelentés a többi tanyai iskolára is jellemző: „Iskoláink szépek, tiszták, de még nem eléggé berendezettek. Egy modern tornateremre, egy tágas leveinte házra lenne szükség, torna, fizikai, természetrajzi berendezéseink silányak és kevesek.”⁷⁴

Az élelmeőbb kereskedők és bútorgyárosok megragadták az alkalmat termékeik népszerűsítésére. Kiskunfélegyháza iskolai iratai között található például Lopos Gyula iskolabútor- és tornaszergyáros Félegyháza polgármesteri hivatalához címzett levele, amelyben felhívta a város figyelmét – mivel tudomására jutott, hogy több iskola is épül – különböző iskolapadjaira, bútoraira.

Kerekegyházán a buckai (búhegyi) községi iskola bútorait helybeli asztalossal készítették el. Ugyanúgy pályázatot hirdettek erre

73. Körültekintő figyelemre és gondosságra utalnak a vállalkozókkal kötött szerződések, amelyekben még a lábtisztítórácsok elhelyezését is írásba foglalták. Pl.: Kkfh. iskolaépítési iratok, költségvetés. Uo.: a kutakról kézírásos feljegyzés: „csak gémeskút, se kerekes, se szivattyús nem jó! Tanyán nagy a fenntartás költsége.”

74. Szabó István esperes plébános jelentése a kerületi iskolákról, 1937. júl. 5. KÉL I. Jánoshalma. Bácsalmáson késve indult meg a tanítás az új iskolákban, mert a politikai község által épített iskolák katolikus jellegűek voltak, s a berendezés költségeit kölcsönösen egymásra akarták hárítani. Bácsalmás közgy. jkv. 1927-31. 122/kgy. 1928. 1928. nov. 5. 152153. I. BKML V. 304.

a munkára, mint ahogyan azt az építkezés előtt tették. Három pályázó közül Mihala József asztalost bízták meg, mivel "...ajánlatában bennfoglaltatik az iskolai padoknak üveg tintatartóval és alumínium fedővel való ellátása és beillesztése is, valamint, hogy a bútorzatot saját költségén szállíttatja ki az iskolába, befesti a bútorokat s ott kint adja át, a javításokat elvégzi."⁷⁵

Iskolaavatók

Az új tanyai iskolák egy részében már 1926 őszén megkezdődhetett a tanítás. Kecskeméten – az iskolaépítési akció egyik kiemelt területén – a helyszínek kijelölésétől számítva fél éven belül átadták az épületeket. 1926. szeptemberében kinevezték az új külterületi tanítókat⁷⁶ és a korábbinál lényegesen jobb feltételekkel kezdték az új tanévet.

A kecskeméti tanyai iskolák felavatására 1926. október 4-én került sor Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kunó kultuszminiszter részvételével. A méheslaposi külterületi iskolánál rendezett ünnepségen jelképesen felavatták az Alföldön addig felépült 361 népiskolai létesítményt is. „Kecskeméten 28 tanyai iskola készült el 33 tanteremmel és 29 tanítói lakással – írta az ünnepséget megelőző napokban Klebelsberg Kunó kultuszminiszter. ⁻⁷⁷ Sehol sem volt annyira szükség tanyai iskolák létesítésére, mint Kecskeméten, ahol a tanyavilág lakossága 1890-től 1920-ig, vagyis 30 év alatt 7.165 főről 37.532 főre szökött fel, úgyhogy az 1920-ik évi

75. Kerekegyháza közs. képviselőtestületi jkv. 53/1928. 1928. aug. 2. BKML Kerekegyháza. A szerződésbe belefoglalták, hogy minden késedelmi napért 38 pengőt levonnak a munkadíjból.

76. Az új tanyai iskolák 1926 szeptemberében kinevezett tanítói: Tóth Géza, Tóth Gézáné, Csebi Pogány Aranka, Dobrotka György, Bodvai Sándor, Fodor Erzsébet, Sebő Antal, Siposné Bercsik Gizella, Hatvani Pál, Szarvas Teréz, Mészáros Ilona, Hudela Antal, Polyák Magda, Liszka Erzsébet, Villi Pál, Pulius Istvánné, Dömötör Sára, Fűvessy Margit, Mányoki Lajos, Dékány Erzsébet, Kozelka Károly, Ludvig László, Rác Miklós, Bényei Juliánna. Tóth Gézáné és Tóth Géza emlékére az iskola működésének 60. évfordulója alkalmából emléktáblát helyeztek el a Kecskemét, Halasi úti Klebelsberg-iskola épületén. Ez a létesítmény ma is iskolaként működik.

77. Az Alföld egészsége és műveltsége. Budapesti Hírlap 1926. okt. 3.; BCT 352-355.

népszámlálás a 73.109 főnyi lakosságnak 51,3 százalékát, vagyis több mint felét külterületen találta. Mennyivel jobb, hogy a kecskeméti nép kirajzott a tanyákra, és nem csődült fel Budapestre! Így sokkal jobban gyarapítja a magyar faji erőt is, hiszen a tanyai lakosságnál sokkal több a gyermek, mint a belterületen. Kecskemét belterületén a mindennapi tankötelesek száma 4.302, a külterületen ellenben 6.655. Ezek számára épültek a tanyai iskolák, hogy valahára vége legyen annak a szégyenletes állapotnak, hogy a kecskeméti tanyai lakosság 40,6 százaléka nem tud írni és olvasni.” A látványos külsőségekkel megrendezett ünnepségről a helyi és az országos sajtótermékek egyaránt tudósítottak,⁷⁸ és idézték Klebelsberg Kunó kecskeméti beszédének részleteit is: „A tanyaképződés második honfoglalás, de óriási kötelezettségeket ró a magyar kormányzatra és közigazgatásra. Most a tanyai iskolával utánamegyünk a külterület népének, amely hozza magával a tanyai népkönyvtárat és a tanyai rádiót. Épülnek a tanyai templomok és tervezzük a tanyai népházakat.”⁷⁹

A Kecskemét-méheslaposi iskola falán ma is látható az a márványtábla, amelyet az iskolaépítés emlékére helyeztek el 1927-ben.⁸⁰ Klebelsberg Kunó kultuszminisztert 1928-ban Kecskemét díszpolgárává választották.⁸¹ (A díszpolgári oklevél kivitelezése az ismert kecskeméti művésztanár, Irányi István nevéhez fűződik. Az oklevél egy üveglemezre készült fényképfelvételen maradt meg a Katona József Múzeum fényképtárában. Szövege: „Kecskemét th. város polgármestere és közönsége ezen levelünkben adjuk emlékezetül mindazoknak, akiket illet, hogy midőn törvényes hatáskörünkben a tőlünk megkívánt gondos figyelemmel, mindenre kiterjedőleg eljárni igyekeznénk, áthatva lévén annak tudatától, hogy a polgári erény legfőbb díszje az érdemes férfiak kitüntetésében és értékes szolgálataik méltó elismeréséből áll, kiváló tekintettel azon hasznos szolgálatokra, amelyeket nagyméltóságú thumburgi dr.

78. KL 1926. szept. 15., okt. 1., okt. 5.; NL 1926. okt. 3.

79. BCT 362.

80. KL 1927. márc. 17. (Az iskolák apostolai), uo. 1927. nov. 30. Az emléktábla szövege: „Gróf Klebelsberg Kunó magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Révész István praelátus, kecskeméti plébános, később m. kir. honvédségi tábori püspöknek. Minden időkben hálás megemlékezésül azért, hogy ők tanyai iskolák emelése révén a törzsökös magyar nép művelése érdekében fáradhatatlanul és nagy eredményekkel dolgoztak. 1926.”

81. KL 1928. júl. 31., 1928. aug. 2.

gróf Klebelsberg Kunó magyar kir. vallás és közoktatásügyi miniszter úr, országgyűlési képviselő, a M. T. Akadémia tagja, számos magyar és külföldi érdemrend tulajdonosa, az ország közművelődési viszonyainak rendezésével, a magyar műveltség külföldi jó hírnévének terjesztésével, a külfölddel való szellemi kapcsolatok sikeres kiépítésével, a magyar ifjúságnak a nyugati országokban való nevelkedése előmozdításával, főiskoláink nagyarányú fejlesztésével, középiskolai oktatásunk átszervezésével és tökéletesítésével, az egész országban az elemi iskolák tömeges létesítésével, a magyarságnak a tudás hatalmával való megerősítése érdekében a legnagyobb magyar államférfiakhoz méltó nagyvonalú lendülettel, aránylag rövid idő alatt kifejtett, közelebről pedig azon kiváló érdemeire való tekintettel, amelyekkel városunk közönségének a közművelődés fokozására irányuló törekvéseit a sikeres megoldáshoz vezette, különösen azáltal, hogy egyéb intézmények hathatós támogatása mellett 34 puszta elemi iskolának felépítését nagymérvű kormányhatósági anyagi támogatással lehetővé tette, most elősorolt hasznos és önzetlen munkásságának s ezek által szerzett kiváló érdemeinek elismerésül, nemkülönbén mélyen érzett hálánk, köszönetünk és igaz tiszteletünk nyilvánításául, azon törvényhatósági jogunknál fogva, melyet a magyar haza és nemzet, valamint városunk egyetemének közjavára gyakorlunk nagyméltóságú thumburgi dr. gróf Klebelsberg Kunó m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, országgyűlési képviselő urat ezennel városunk díszpolgárává választjuk és városunk díszpolgári oklevelünk erejével is jogot és engedélyt, hogy mindazon szabadságokat, jogokat és engedményeket, melyeket városunk többi polgárai gyakorolnak, használnak és élveznek, szabadon és háborítatlanul gyakorolhassa, használhassa és élvezhesse. Ennek hitelül és állandó bizonyosságául ezen oklevelünket városunk pecsétjével megerősítve kiadtuk Kecskeméten a város th. bizottságának az 1928. évi június havának 30. napján tartott rendes havi közgyűlésből. Aláírások: Harkay közjegyző, Zimay polgármester)

Egy évvel a kecskeméti avatóünnepség után, 1927. szeptemberében került sor a Nagykőrös határában épült új tanyai iskolák felavatására. Kulturális szakemberek kíséretében itt is részt vett a rendezvényen Klebelsberg Kunó is.⁸² „Szokásom, hogy szeretek a helyszínen meggyőződni a vidék kulturális állapotáról, a helyi szük-

82. NH 1927. szept. 27., okt. 2., okt. 10.

ségelekről – mondta a kultuszminiszter nagykőrösi beszédében, itt is megragadva az alkalmat kultúrpolitikai nézeteinek terjesztésére. – Azt hiszem, nagyon szerencsétlen kormányzati rendszer volna, amely a vidékkel nem tartaná fenn az állandó kontaktust, amely az országot csak hivatalos rendeletekkel, papióssal akarná kormányozni. – Ne felejtjük el ugyanis, hogy az ország nemcsak Budapestből áll... Emelnünk kell a magyar dolgozó munkás, a mezőgazda, a kereskedő, a tömegek értelmi színvonalát. Emellett termelnünk kell 3-4 ezer embert, akik minden téren a legszakavatottabb vezetői lehetnek a népnek. Nincs drágább dolog, mint ha a nagy kérdések hozzá nem értő emberek kezébe vannak letéve... Ez az én kultúrpolitikám. Ezért járom én az országot, hogy ennek a gondolatnak propagandát csináljak, mert ezzel a kultúrpolitikával tudjuk felkelteni a külföld elismerését is.” Beszélt a kultuszminiszter a nagykőrösi iskolák további fejlesztéséről és a tanyai népművelésről is: „Mint ismeretes, a tanyákon mindenütt szeretném bevezetni a rádiót. Minden tanyai iskola vagy más központ kapna egy készüléket. A tanító tanítás után a gyerekekkel szétküldené a hírt, hogy estére rádióelőadás lesz az iskolában. Ezekon az előadásokon gazdasági, közegészségügyi és más hasznos ismereteket szerezhetne a tanyai lakosság.⁸³

Nagykőrös határában az alsónyársapáti iskolának Kocsis József, a tetétleni iskola számára pedig Dabasi Halász Gyula ajándékozott ingyen telket. 1929. novemberében mindkét épület falán emléktáblát helyeztek el, megörökítve a két adományozó nevét.⁸⁴

Klebsberg Kunó 1927. tavaszán Ceglédre is eljutott. Május 15-én egész napos program keretében ismerkedett Cegléddel és a város oktatásügyével, megtekintette az új iskolákat, és az ünnepségen elmondott beszédében itt is kifejtette az Alföld kulturális fejlesztésével kapcsolatos programját: „...a néprétegek műveltségének színvonalát az Alföldön elsősorban kültelki iskolák fejlesztésével kell emelni. Mi azt akarjuk, hogy ennek a tanyai gazdának a földjén több és jobban értékesíthető termés teremjen, hogy ez a magyar ember a tudás erejével többet keressen, mint amennyit a múltban – mondta a Cegléden is népszerű politikus.⁸⁵

83. NH 1927. okt. 2.

84. NH 1929. nov. 12.

85. CN 1927. máj. 22., uarról CN 1927. ápr. 29., 1927. máj. 15.

Kiskunfélegyházán 1928. májusában márványtáblát helyeztek el három tanyai iskola épületén, dr. Rády Lajos és Varga Ida, dr. Táby József és Mihálovits Matild, Kürtösi László és Fekete Mária emlékére. „Ezeknek az adományoknak igazi értékét az a körülmény adja meg, hogy az adományozóknál dúsabb vagyonnal rendelkezőktől pénzért is, kisajátítással, csaknem karhatalommal a kormánynak kellett elvenni telket ezer holdjaikból a kultúra templomainak számára, de ezek nem is kapnak emléktáblát – írta a Félegyházi Közlöny Márványtáblák a tanyai iskolákon című cikkében.⁸⁶

Klebelsberg Kunó több alkalommal járt Félegyházán. Részt vett a sürgősség program lezárulása után, 1931-32-ben bővített Constantinum „Klebelsberg-szárnyának” felavatásán is, 1932. június 26-án.

Mindenhová nem jutott el személyesen a miniszter, de az iskolák átadása, felavatása kivételes ünnep volt minden településen, és az akció méltatásaként a legtöbb helyi újságban hasonló sorokat olvashatunk, mint a majsaiak lapjában: „Hat új iskola hirdeti, hogy lelkes egyének nem sajnáltak sem fáradságot, sem költséget, csak-hogy a tudománynak új, tisztességes hajlékot építhessenek. Oly megértő nagyságot pedig, mint amilyen a mai közoktatásügyi miniszterünk: gróf Klebelsberg Kunó dr. valóban keresve sem találhattak volna, aki segéllyel, kölcsönrel tette lehetővé, hogy valóban díszes külsejű, és okos berendezésű iskolákban hirdethessék a tudományt, az Isten-félelmet, a hazaszeretetet.”⁸⁷

Eredmények és hiányok az akció után

Az érintett települések iskolaügyi helyzete jelentős mértékben javult a sürgősségi akció befejezése után. Az építkezések – a nagy állami kedvezmények mellett is – komoly anyagi terheket róttak a községekre és azok adófizető polgáira. Ennek ellenére az új iskolák kiadásait viselőik is megnyugvással állapíthatták meg: értelmes, hosszútávra szóló és nélkülözhetetlen kulturális beruházás az, amelyre forintjaikat fordították. Célszerű, esztétikus és jó minőségű, tanítói lakással ellátott épületek váltották fel a korábban sok helyen egészségtelen épületekben és szűk helyen működő iskolater-

86. FK 1928. máj. 27.

87. KH 1927. dec. 30.

meket. Ilyen rövid idő alatt korábban egyik településen sem került sor ennyi új iskolaépület átadására. Néhány évvel később – a gazdasági helyzet romlásával – az akció már nem lett volna megvalósítható.

Az akkori szükségletnek megfelelően kiépült Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas teljes tanyai iskolai hálózata. „1930-ban ...huszonkét tanyai iskola állt fenn a város határában, amelyekben két igazgató felügyelete mellett negyven tanító tanított 1585 mindennapi iskolakötelest és 568 gazdasági továbbképző tanfolyamos tanulót, míg a belterületen csak 264 volt az állami elemi iskolába beírt tanulók száma, a róm. kat. iskolába 226, a zsidó iskolába pedig 55 tanulót írtak be, úgyhogy Kiskun-Halás város elemi iskolái most már úgy meg vannak szervezve, hogy sem helyszűke miatt, sem iskola távolsága miatt az iskoláztatás nincs többé akadályoztatva, s az írni, olvasni nem tudók száma nagyon le fog csökkenni a jövőben” – írta Kiskunhalas történetének krónikása, Nagy Szeder István.⁸⁸

Új iskolák épültek Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd kiterjedt tanyavilágának legsűrűbben lakott pontjain. Kecel határában az új katolikus iskolák némelyike a zugtanítók működését váltotta fel. Ekkor kapott iskolát Akasztó, Kerekegyháza, Orgovány, Kiskőrös, Soltvadkert, Izsák, Jakabszállás, Kunszentmiklós, Kiskőrös külterülete, a kalocsai Rokkanttelep, és az akkor épült iskolák működtek évtizedeken át Majsa, Lajosmizse, Szabadszállás, Solt határában is. Baján négy tanterem épült, az akkor Bács-Bodrog megyéhez tartozó községekben összesen 94 objektumot (68 tantermet, 26 lakást) adtak át, többségük katolikus jellegű volt. Hét iskolával, összesen 12 tanteremmel gyarapodott Bácsalmás, és több iskola épült Jánoshalma, Borota, Katymár, Mélykút és Tompa külterületein is.

Az akció befejezésével azonban itt sem oldódtak meg teljes mértékben az iskoláztatással kapcsolatos gondok. Az 1926-30 közötti időszak az eredeti elképzelések alapján is ún. sürgősségi akció volt, amelynek a legégetőbb szükségletek megoldása volt a célja. Hiányosságok, megoldandó problémák a sürgősségi akció utáni évekre is maradtak bőven. Ugyanakkor néhány év alatt olyan változások történtek, amelyek a Klebelsberg által kidolgozott tervekhez képest is többletfeladatot jelentettek az illetékes községeknek.

Az egyik fontos tényező a gyermeklétszám növekedése volt. Ezen a tájon ritka volt az egyke, a tanyai – különösen a katolikus

88. Nagy Szeder I., 1936. 62.

vallású – lakosságot több gyermek jellemezte. A kivételek közé tartozik Akasztó, ahol 1930-ra csökkent a tanulók száma a sok járványos betegség és a magas csecsemőhalandóság miatt.⁸⁹ Kecskeméten a természetes szaporodás 1920-1930 között 11,1% volt, a 15 éven aluli gyermeklétszám pedig 26,9%; ezekkel az értékekkel a két világháború között a „gyermekek városának” nevezett település az országos lista ötödik helyén állt. Kiskunfélegyházán még ennél is magasabb volt a természetes szaporodás és az iskoláskorúak száma, az országos lista második helyén állt.⁹⁰

<i>Település</i>	<i>Természetes szaporodás</i>	<i>15 éven aluliak</i>
Hajdúhadház	15%	33,7%
Kiskunfélegyháza	12,6%	31,0%
Hajdúnánás	12,0%	29,5%
Salgótarján	11,5%	28,1%
Kecskemét	11,1%	29,6%
Kiskunhalas	8,7%	26,2%
Nagykőrös	6,8%	25,6%
Cegléd	6,2%	24,9%
Szeged	6,1%	24,0%
Kalocsa	3,6%	25,8%

Ugyanakkor növekedett a tanyai lakosság aránya. Míg 1920-ban a kecskemétiak 51,4 százaléka lakott tanyán – már ez is kivételesen magas szám –, 1930-ban 56,2 százalék.⁹¹

	<i>Belterületi lakos</i>	<i>Külterületi lakos</i>
1890	58,7%	41,3%
1900	53,8%	46,2%
1910	50,7%	49,3%
1920	48,6%	51,4%
1930	43,8%	56,2%

A mai Bács-Kiskun megye több településén újratermelte az iskoláztatási gondokat a városból való kiköltözések és az egészséges arányú népszaporulat révén gyarapodó tanyavilág. Az 1920-30-as években még nem zárultak le a Duna-Tisza közén oly erőteljes

89. Lakatos V., 1988. 79.

90. Merétey S., 1935. 79.

91. Thirring L., 1935. 58.

migrációs folyamatok, amelynek eredményeként a városoktól, falvaktól távol eső területek is benépesültek. A belső vándorlás egyik fő motiválója az olcsó földszerzési lehetőség volt. A zömében rossz adottságú földeken kialakult apró falvak hosszú ideig a legszegényebb települések közé tartoztak.

A parcellázások, az OFB tevékenysége és a falusi kislakásépítési akció is megváltoztatta több település kül- és belterületi térképét.

Mindezek következtében az 1930-as években további iskolaépítkezésekre volt szükség. Ekkor még létezett az ONÉA, amelyből a korábbiakhoz hasonló feltételekkel lehetett kölcsönt igényelni. Kecskeméten az elsőként felépült iskolák avatőünnepsége után hamarosan újabb hat épületet adtak át, 1937-ben pedig 10 új tanyai tanterem és 3 tanítói lakás építését kezdték meg. Ehhez 90 000 pengő kölcsönt és 65 000 pengő államkölcsönt kaptak.⁹² Az elemi népiskolai kiadásokra szánt összegekkel Kecskemét ekkor élenjárt városaink között: 1938-ban például a költségvetés 9 százalékát fordították erre a célra. (Szegeden 4, Debrecenben 2,25, Miskolcon 1%-ot.)⁹³ A kecskeméti tanyai analfabéták száma 1920-1930 között felére csökkent, de még így is elérte a 16,9%-ot.⁹⁴

1935-ben államsegéllyel új iskola épült Mátételkén, 1937-ben Mélykúton (a Bács-Bodrog vármegyei népművészeti házzal egy épületben), 1937-38-ban a Csengődhez tartozó, zömmel katolikus lakosságú Buczka, Kullér és Kis-Csengőd tanyákon.

Jánoshalma határában az OFB által kiosztott területeken évről-évre nőtt a tankötelesek száma. Kélepusztán az uradalom tartott fenn iskolát. A közelében elterülő 2500 lakosú Felsőterézhalmán 1929-ben egy tanterem volt közel 200 tanköteles számára. „Az ablak deszkáján, a kályhán, a küszöbön, a tanító dobogóján, sőt ami a legszomorúbb, a padlón hasalva írnak, számolnak s rajzolnak. E lehetetlen helyzet nemcsak a tanítás eredményét, hanem még a gyermekek egészségét is veszélyezteti. A létszám évről-évre növe-

92. KL 1927. dec. 23.; Községi tanítótestületi jkv. 1926-31. Jkv. 1929. máj. 7. Közgy. jkv. 1937. 282. 1., új iskolák: Borbás, Kisfái I., Szikra, Szentkirály központi, Talfájai, Kelőföldi, Ágasegyházi, Alsómonostor II., Felső-Monostor III., Nagybugac. Uarról közgy. jkv. 1939. 32. 1.

93. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1938. 1961. 1. BKML IV.

94. Pest vm. és Kecskemét th. j. város adattára. Kecskemét, 1939. 47. 1.

szik, mert itt még nem tudják mi az: egyke...” – írta a kultuszminiszterhez küldött levelében Barta Imre lelkész.⁹⁵ Felsőterézhalmán 1931-ben építettek újabb iskolát.

Kecelen a néhány évvel korábban felépült tanyai iskolákban 1933-ban már 130-140 gyermek tanult egy tanteremben. Az iskolák bővítésével és új tanítói állások szervezésével javítottak a helyzeten. Iskolát kellett építeni az OFB által kiosztott ún. Újfaluban is, ahol 428 házhelyigénylő kapott telket és 1931-ben már 217 tankötelest tartottak számon.⁹⁶

Az 1930-as években a legrosszabb helyzet néhány homoki tanya falu határában, a nagybirtokok és az ún. érdekeltségek területén volt.

Évekig húzódott megoldatlanul a Kisköröstől néhány kilométerre elterülő Tabdi puszta iskoláinak ügye. Az olcsó áron parcellázott futóhomokos határrészt Kiskörösről és más vidékről érkezettek népesítették be. A katolikusok a század elején, az evangélikus egyház pedig az 1910-es években állított iskolát. A két túlszűfolt épület helyett az 1920-as években Kiskörös új iskola építését tervezte Tabdin, azzal a feltétellel, hogy mindkét felekezet átadja meglévő iskoláit a községnek. Erre a katolikusok nem voltak hajlandók, ezért az építkezés elmaradt. „Négy-öt évvel ezelőtt a minisztérium bölcs és előrelátó intézkedése folytán Kiskörös községet felszólította arra, hogy a tabdii felekezeti iskolákat vegye át és építsen ott négy tantermes iskolát. Kiskörös község eleget akarván tenni ezen rendelkezésnek, felszólította az iskolafenntartókat az iskolák átadására. Az evangélikus egyház hajlandó volt erre, ha a katolikus egyház is átadja iskoláját. Megakadt azonban a dolog, mert az illetékes katolikus hatóság nem volt hajlandó átadni az iskolát. Így jutottunk el a mai szomorú helyzethez és ezért van a tabdii iskolában XIX. századbeli állapot.”⁹⁷

Kaskantyú területén a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank parcelláztatott 3000 holdnyi homokot az 1920-as évek végén. Még a következő évtizedben is a grófi ököristállóban működött a tanyai iskola. Soltszentimrén hasonlóan méltatlan körülmények között ka-

95. Barta Imre lelkész levele a kultuszminiszterhez, Kéles, 1929. okt. 27. KÉL I. Jánoshalma, Felsőterézhalma csomó.

96. A keceli r. kat. egyháztanács jkve 1931. máj. 25., 1935. jan. 19., 1937. nov. 7. Kecel, rkat. plébánia irattára; Kurcz Adolf plébános jelentése az Érseki Hatóságnak, Kecel, 1933. júl. 31. KÉL I. Kecel isk. ir.

97. Kiskörös és Járása 1930. febr. 8. (Kultúrállapot Tabdi pusztán)

pott helyet a puszta egyetlen kulturális intézménye. Páhi pusztán a Deutsch-Tibold család birtokán uradalmi magániskola működött, amelyek tanítóját is Deutsch-Tibold Frigyes fogadta fel, s akinek „munkaköri leírása” inkább gazdatiszté, mint tanítóé: „Teendői közé fog tartozni a gazdaság bármely ágában a cselédek és munkások felügyelete, etetések, abrakolások ellenőrzése, a számvitel ellátása és a szükséghez képest heti, havi, évi zárlatok utasítás szerinti elkészítése. Ezenkívül különös feladata leendő az uradalmi iskolában a tankötelesek oktatása és nyivános vizsgákra való előkészítése.”⁹⁸ Áldatlan körülmények között működött a Majsa határában lévő Kömpöc puszta iskolája: 63 négyzetméteres tanteremmel, 224 elemi iskolással és 57 ismétléssel. A pusztát 1918-ban vette meg Kiskunmajsza az egri főkáptalantól, de adósságai miatt kénytelen volt átadni a bérlőknek. A kömpöci – állami jellegű iskolára a katolikus majsai iskolafenntartó gondoskodásából kevés jutott.⁹⁹

Az ún. érdekeltiségi iskolák létesítéséhez fűzött remények országszerte csekély eredménnyel jártak. A Tázlárhoz (akkor: Prónayfalva) tartozó Kötöny pusztán is évekig húzódott az iskolaépítés ügye. Az állam, a község és az érdekelt gazdák egyaránt igyekeztek áthárítani egymásra a falutól 15 kilométerre fedvő Kötöny pusztai iskola építését. Közben egy bérelt vályogház 20 négyzetméteres szobájában folyt a tanítás 65 gyerekekkel. Az érdekeltséget a Magyar Tudományos Akadémia (a Vigyázó Ferenc gróftól örökölt 3000 holdas birtokkal), 3-4 nagyobb gazda és több törpebirtokos alkotta. Az Akadémia gazdasági ügyeinek intézője azt javasolta, hogy érdekeltiségi iskola helyett államsegélyes községi iskolát építsenek, a tázlári közgyűlés azonban minden segítséget megtagadott. A kultuszminisztérium több alkalommal felajánlotta az államsegélyt, de iskolaépítésre csak 1939-ben került sor.¹⁰⁰

98. Lakatos V. 1979. 45.

99. Lakatos V. 1979. 28.; KH 1928. nov. 30. A fagyöngy (Kömpöc)

100. „Nem lehet pontosan megállapítani, hogy miért, de az iskolaháború óta a 3000 holdas birtokot művelő gazdasági cselédek családjából 3-4, most pedig mindössze 8 gyerek jár iskolába. Rédei János ispán később bevallotta, hogy Gerényi Jakab miniszteri tanácsos megparancsolta: nem szabad alkalmazni olyan cselédet, akinek tankötelek gyermekei vannak vagy lehetnek.” Lakatos V. 1979. 31.

Tanyai kultúrközpontok – és utóéletük

„E terem mindenünk: templomunk, iskolánk” – írták a kistrátai tanyavilág lakói egyetlen tanteremükről.

Az új tanyai iskolaépületek nem csupán az elemi iskolai oktatás szinterei voltak. Szinte kivétel nélkül minden iskola rövid időn belül a környék kultúrcentrumává vált. Nemcsak a népiskolai ünnepek, nyilvános vizsgák alkalmával jelentek meg a szülők az iskolában, hanem az egyházi rendezvényeken, a hetenként vagy kéthetenként tartott tanyai istentiszteleteken és más összejöveteleken is. Az iskolák mellett kialakított gyakorlókertek, faiskolák hozzájárultak a környéken lakók kertkultúrájának fejlesztéséhez. Ezeken az épületeken jelentek meg az első rádióantennák, itt hallgathatták az első rádióműsorokat.¹⁰¹ A rádió mellett az iskolák számára beszerzett vetítógépek, gramofonok, lemezek a gyermekek és a felnőttek művelődését, kitekintését egyaránt segítették.¹⁰² Sok helyen a gazdakörök rendezvényei is az iskolában kaptak helyet, sőt itt volt az orvosi rendelés, a közigazgatási kirendeltség, esetleg az utolsó posta is.¹⁰³

A tanító fontos szerepet töltött be a tanyavilág életében: „...a gyermekek tanításán kívül a felnőtteknek is kulturális és gazdasági vezetője” – mint a Kiskörös és Járása c. lap írta a tanítóság hivatásáról.¹⁰⁴ Sok olyan tanítóról tudunk, aki évtizedeken keresztül tanított ugyanabban az iskolában s együtt élte meg a tanyai emberekkel azok minden gondját és örömét. A Klebelsberg-akció során épült

101. A kecskeméti tanítók 1927 márciusában kérvényezték, hogy iskolaépületeiken elhelyezhessék a rádióantennákat. Kmét Népisk. Felügy. ig. iratok BKML VIII. 249. 46. 1927. márc. 10., Klebelsberg Kunó kultuszminiszter így írt a Pesti Napló 1929. máj. 5-i számában: „Gramofonnal és rádióval újra meg akarjuk teremteni a magyar dal kultuszát Magyarország összes oktatóihoz, különösen a néptanítókhoz legközelebb újabb körlevéllel fordulok, amelyben buzdítani akarok a népies költők rendszeres olvasatására nemcsak az iskolákban, hanem a népkönyvtárak révén a felnőtteknél is...”

102. Bánkiné Molnár E. 1987. 104.

103. Ezzel kapcsolatban a tanítók terhei is sokat növekedtek a két világháború közötti években. Gesztelyi Sándor: Magyar tanya című könyvében a tanítók feladatairól kifejtett elképzeléseit Irházi Sándor bírálta a Nagykovácsi Híradó 1927. ápr. 24-i számában.

104. Kiskörös és Járása 1926. nov. 13.

Kiskunhalas – sűrűtájói iskola tanítónője kerekén 50 évig, a felavatástól a körzetesítésig ugyanott tanított: „Én nyitottam meg ezt az új iskolát 1927-ben és mint nyugdíjas, én csuktam be a kaput az utolsó gyerek után.”¹⁰⁵

Klebelsberg Kunó kultúrpolitikai elképzeléseinek és a kultuszminisztérium irányításának, valamint a helyi kezdeményezéseknek köszönhetően az iskolaépületek a két világháború közötti években intenzív népművelési tevékenységnek adtak helyet.¹⁰⁶ Az analfabéta-tanfolyamok, az ismeretterjesztő előadások szervezői és előadói, az amatőr színjátszók irányítói is leginkább a tanítók voltak. Az iskolaépítési akcióval egyidőben a VKM megszervezte a tanyai népiskolai könyvtárak hálózatát (1500 iskola kapott könyvtárat ezekben az években). Ezek kezelése is a tanító feladata volt.¹⁰⁷

A tanyakérdés hosszú ideig foglalkoztatta a különböző szakterületek tudósait, és a hatóságok, a közigazgatás képviselőit egyaránt. A két világháború közötti években a tanyavilág lakossága – a Duna-Tisza közét tekintve – egyre nőtt. Kiadványok, konferenciák, sajtóviták foglalkoztak a külterületen élők problémáinak megoldásával. Sokan képviselték azt a véleményt, amelyet a Nagykőrösi Híradó sorozatának egyik cikkírója: a tanyakérdést jó utak építésével és minél több iskola létesítésével lehet megoldani.¹⁰⁸ Klebelsberg Kunó így írt a kérdésről 1929-ben: „Az Alföldnek elsősorban népiskolákra van szüksége, a szaporodó, a tanyákra kirajzó nép közé ki kellett menni a tanyai iskolák típusával, mert nincs meddőbb, sőt veszedel-

105. Lakatos V. 1979.

106. A VKM 30. 773/1924. VIII. a. rendelete szerint az iskolán kívüli népművelés ügycörei: 1. analfabéták oktatása, 2. népművelési előadások, 3. népművelési tanfolyamok, 4. népfőiskolák, szabadegyetemek, népszerű főiskolai tanfolyamok, 5. ifjúsági és legényegyesületek, 6. népiskolai könyvtárak, 7. népkönyvtárak, 8. ifjúsági és egyéb olvasókörok. 9. sajtó- és ismeretterjesztő irodalom népszerűsítése, 10. közművelődési egyesületek, 11. népházak, 12. mesedélutánok, 13. műkedvelő előadások, táncanfolyamok, 14. a külföldön élő magyarságnak az iskolán kívüli népműveléssel kapcsolatos kulturális gondozása. Bocsánczy L. 1928. 37.

107. Bánkiné Molnár E. 1987. 109.; Bocsánczy L. 1928. 470. A korábbi tanyai népkönyvtárak anyagának összetételéről, a tanyai nép számára való használhatatlanságáról Móra Ferenc írt: Szegedi Szemle 1928. jún. 9. (Milljon Stuart és Hüppe Szaniszló a szegedi tanyákon. Apelláta gróf Klebelsberg kultuszminiszter úrhoz), uarról: Hübner József, Szegedi Szemle 1928. júl. 2. (A szegedi tanyai népkönyvtárak és az iskolán kívüli népművelés).

108. NH 1927. máj. 22. Az Alföldi kulturális helyzete. A NH kultúránkétja.

mesebb, mint ma azon elmélkedni, hogy célszerű települési mód-e a tanyai, igen-e vagy nem. A tanyai település az Alföldön egy nagy adottság, amellyel szembeszállni nem lehet, s aminek megváltoztatása az aranypengők százmillióiba kerülne a magyar nemzetnek, nekünk pedig ilyen összegeink nincsenek, vagy ha lennének, egészen másra fordítanánk azokat és bizony nem arra, hogy a tanyákat lebontsuk és a nép számára zárt községekben új házakat emeljünk.¹⁰⁹

Klebelsberg kortársai megtették, amit tehettek e téren. Nem rajtuk múlott, hogy a magyar tanyák és a magyar földművelők sorsa merőben másként alakult, mint például az általuk mintának tekintett dán és holland parasztoké, hogy a korszerűen felszerelt és a városokhoz kellő infrastruktúrával kapcsolódó farmergazdaság csak álom maradt.

A magyar parasztság ötvenes évekbeli sorsával, a szocialista település – és oktatáspolitikával egyaránt összefügg a Klebelsberg-iskolák történetének további alakulása. A tanyai iskolák sorsát meghatározta a körzetesítés is, amikor a nagyobb településeken létesített kollégiumokba kényszerültek a tanyai kisdíákok. Bár ezt az akciót hivatalosan az 1945 utáni oktatáspolitikánk kiemelkedő eredményeként tartották számon, egyértelműen pozitív megítélése vitatható.

A tanyai kollégiumok ötlete egyébként nem újkeletű, ehhez hasonlítható elképzelésekkel már a múlt század iskolatörténetében is találkozunk. 1883-ban Kiskunhalas városa azzal tért ki a főispán által rendeletbe foglalt iskolaépítés elől, hogy inkább „szeretetházat állít fel a városban, amelybe a tanyai gyerekeket bekényszeríti, s a városi iskolában részesülhetnek majd oktatásban.”¹¹⁰ Ugyanitt 1901-ben az egyik iskolaszéki tag indítványozta, hogy „határterületükön több iskola ne szerveztessék, hanem az arra alkalmas helyen, a pusztai tankötelesek részére egy nagyobb szabású, bennlakással egybekötött iskola építtessék.”¹¹¹ Klebelsberg tervei között is szerepeltek tanyai internátusok, több helyen konkrét tárgyalások is folytak ezek létesítéséről, de kevés eredménnyel.¹¹² Kecelen is foglalkoztak az internátus kérdésével, és elsősorban olyan okok miatt utasít-

109. Az Alföld, a kossuthi gondolat és a tömegműveltség. Pesti Napló 1929. júl. 7.

110. Nagy Szeder I. 1936. 61.

111. Lakatos V. 1979. 20.

112. Szombatfalvy Gy. 1928. 70.

tották el a tervet, amelyek a néhány évtizeddel későbbi körzetesítés során is felmerültek aggályként: drága, hiszen a kollégiummal együtt a belterületen újabb iskolát is kell építeni; a tanyai lakosoknak gondot jelent a kollégiumi lakás és élelmezés külön költsége; nevelési szempontból sem helyes a gyerekek családból való túl korai kiszakítása; és végül: a parasztember „az iskolai órák után gyermekét az eke szarvánál meg a jószágnál akarja látni, egyrészt takarékoságból, másrészt meg azért is, hogy a mezei munka a vérévé váljon, mint ahogy azzá is kell válnia, mert különben rendes gazda sohasem lesz belőle.”¹¹³

A kollégiumépítések, körzetesítések meghatározták a Klebelsberg-féle akció keretében épült iskolák sorsát is. A kiváló minőségben átadott, és – mint az eltelt évtizedek bizonyították – időtálló, célszerű, és esztétikus épületek többsége feleslegessé vált. Volt bennük tsz-raktár, munkásszállás, szükséglakás, libanevelő, s inkább a kivételek közé tartoznak azok, amelyeket nem adtak el fillérekért a helyi tanácsok. A tanyavilág elvesztette iskoláit és kultúrcentrumait, s aki csak tehetett, városba költözött az infrastruktúra, művelődési lehetőségek és általában távlatok nélkülivé lett tanyavilágból.

Mindez azonban nem csökkenti Klebelsberg Kunó kultuszminiszter és munkatársai érdemeit az iskolaszervezés, iskolaépítés és általában a tanyavilág gazdasági és kulturális felemelése terén.

113. Kis-Erős főtanfelügyelő jelentése az érseki helynöknek, Kalocsa, 1925. nov. 30., Kurcz Adolf plébános levele az Érseki Hatósághoz, Kecel, 1926. febr. 2. KÉL I. Kecel isk. ir.

Irodalom

- Arató Ferenc: 100 éves a kötelező népoktatás. Bp. 1968.
- Asztalos József: A népoktatási statisztika újabb adatai. Magyar népoktatás. Bp. 1928. 15-41.
- Asztalos József: Kecskemét város közoktatásügye. Kecskemét th. város statisztikai megvilágításban. Klny. Magyar Statisztikai Szemle Bp. 1935. (XIII.) évf. 5 sz. 87-92.
- Balogh Sándor: Klebelsberg és a magyar neonacionalizmus. Valóság 1959. 2. évf. 3. sz. 22-30.
- Balogh Sándor: A bethleni konszolidáció és a magyar neonacionalizmus. Bp. 1964.
- Balogh Sándor-Szabolcs Ottó: Pedagógusok a két világháború között. Bp. 1963.
- Bánkiné Molnár Erzsébet: Fejezetek Kiskunfélegyháza közművelődésének történetéből 1920-1930. Bács-Kiskun megye múltjából IX. Közművelődés. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1987. 87-124.
- Benisch Artúr: Az iskolaépítési akció. Magyar Népoktatás. Bp. 1928. 97-127.
- Békés József: Iskolaavatások 1926-ban. Kecskeméti Szemle 1988. szept., 25-26.
- Bíró Ádám szerk.: Évi jelentések a kecskeméti községi elemi népiskolákról. 1926., 1927. (1927-től szerk.: Joós Ferenc).
- Bocsánczy Lukács szerk.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságának I. Évkönyve. Bp. 1928.
- Bodor Jenő: Bács-Kiskun megye oktatásügyének jellemzői a felszabadulás után (1945-1970.) Bács-Kiskun megye múltjából V. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 7-60.
- Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1926. 59-70. (Az 1926. évi VII. tc.)
- Cserkuti Ferenc – Horváth László szerk.: Mi lesz a tanyákkal? Bp. 1973.
- Csík Antal – Kozma Huba – Takács András: Kiskunmajsza története. Kecskemét, 1981.
- Entz Géza – Genthon István – Szappanos Jenő: Kecskemét. Bp. 1961.

- Erdei Ferenc válogatott művei (Vál., jegyz., bev. Simon Gyula) Bp. 1957.
- Glatz Ferenc: Klebelsberg tudománypolitikai programja és a magyar történettudomány. Századok, 1969. V-VI. sz. 1176-1200.
- Glatz Ferenc: Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867-1987. Bp. 1988.
- Glatz Ferenc: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932.) Bp. 1990.
- Husztai József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. Bp. 1942.
- Ikvai Nándor szerk.: Cegléd története (Studia Comitatusia 11.) Szentendre, 1982.
- Iványosi-Szabó Tibor szerk.: Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét, 1985.
- Jáki László: A munkásság és szegényparasztság gyermekeinek helyzete a Horthy-rendszer iskoláiban. Pedagógiai Szemle 1960. 10. évf. 4. sz. 350-360.
- Joszt (Joós) Ferenc: A kecskeméti községi iskolák története 1877-től 1927-ig. A Kecskeméti Közlöny Évkönyve 1928. 136-147.
- Jóboru Magda: A köznevelés a Horthy-korszakban. Bp. 1972.
- Kiss Barnabás: Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban. Kecskemét, 1939. (Klny. PPSK vm. és Kecskemét th. város adattára)
- Kiss Tamás, T.: Klebelsberg Kunó népiskolaépítési programjáról. Módszertani Közlemények. 1986. 4. 249-252.
- Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslati 1916-1926. Bp. 1927.
- Gróf Klebelsberg Kunó: Jöjjetek harmincas évek! Bp. 1930.
- Gróf Klebelsberg Kunó: Neonacionalizmus. Bp. 1928.
- Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete 1994. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány Füzetei 1. Szerk. Klebelsberg Éva. Bp. 1994.
- Kopasz Gábor: Az alsófokú iskolai oktatás Bács-Bodrog megyében 1935-1950. Bács-Kiskun megye múltjából. V. Szerk: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 183-211.
- Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927.
- Kovács Alajos: Kecskemét lakosságának összetétele. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. Klny. Magyar Statisztikai Szemle 1935. (XIII.) évf. 5. sz. 2-26.
- Lakatos Vince: Mécsvilágnál. Bp. 1979.
- Lakatos Vince: Krónika a kun pusztákról. Kecskemét, 1988.

- Lettrich Edit: Kecskemét és tanyavilága. Bp. 1968.
- Magyar Városok Monográfiája. Szeged. Bp. 1927.
- Mák Mihály: A neonacionalizmus terjesztésének főbb módszerei az ellenforradalmi rendszer idején. Pedagógiai Szemle 1962. 13. évf. 5. sz. 441-451.
- Merétey Sándor: Kecskemét a gyermek városa. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. Klny. Magyar Statisztikai Szemle 1935. (XIII.) évf. 5. sz. 78-87.
- Mészáros István: Klebelsberg iskolareformja. Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete 1994. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány Füzetek 1. Szerk. Klebelsberg Éva. Bp. 1994. 41-48.
- Nagy Szeder István: Kiskun-Halas város története oklevéltárral III. rész: Kiskun-Halas város egyházainak, iskoláinak és közművelődésének története. Kiskunhalas, 1936.
- Négyesi László – Simon Lajos – Papp Gyula: A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója I-II. Bp. 1928.
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét thj. város adattára. Szerk. Csatár István – Hovhannesian Eghia – Oláh György. Kecskemét, 1939.
- Pintér Ilona: A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara a gazdasági tömegoktatásért. Bács-Kiskun megye múltjából V. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 409-439.
- Pogány Frigyes: A magyar népoktatás története. Magyar Népoktatás. Bp. 1928. 143-185.
- Ravasz János – Felkai László – Bellér Béla – Simon Gyula: A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. Bp. 1960.
- Sárközi István: Az ellenforradalmi rendszer iskolapolitikájának szegedi eredményei és tanulságai 1919-1933. Pedagógiai Szemle. 1970. 7-8. sz. 685-694.
- Sárközi István: Klebelsberg Kunó kultúrpolitikája és annak szegedi aspektusai. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. Szerk.: Farkas József. Szeged, 1979. 187-215.
- Sárközi István: Az ellenforradalmi rendszer népiskolapolitikája Magyarországon (1919. aug.-1944.) Bp. 1980.
- Simonyi Kálmán: Az elemi népiskolák fenntartási költségei. Magyar Népoktatás. Bp. 1928., 75-97.

- Szabolcs Ottó: A Klebelsberg-féle iskolapolitikai osztályjellegének kérdéséhez. *Pedagógia Szemle. Pedagógiai Szemle* 1962. 12. évf. 1. sz. 51-58.
- Szalay József: Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. Szeged, 1933.
- Szappanos Jolán: A nagy pusztán. Kecskemét, 1981.
- Szappanos Sándor: Kecskeméti tanyai közigazgatásának megszervezése. Kecskemét, 1939.
- Szily Kálmán: Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. Bp. 1943.
- Sz. Kőrösi Ilona: A népoktatás története (Kecelen). *Kecel története és néprajza*. Szerk. Báर्थ János. Kecel, 1984. 455-495.
- Sz. Kőrösi Ilona: A kecskeméti iskolák történetéből. A két világháború között. *Kecskeméti Szemle*, 1988. aug. 27-28.
- Sz. Kőrösi Ilona: Klebelsberg-iskolák a Duna-Tisza közén. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében. Szerk.: Sztrinkó István. Kecskemét, 1988. 144-151.
- Sz. Kőrösi Ilona: Tanyai iskolaépítési akció Kecskeméten 1926-ban. *Cumania* 13. Szerk.: Báर्थ János. Kecskemét, 1992. 303-342.
- Sz. Kőrösi Ilona: A kecskeméti tanyai iskolaépítések Klebelsberg idején. Góf Klebelsberg Kunó emlékezete 1994. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány Füzetek 1. Szerk.: Klebelsberg Éva. Bp. 1994. 55-61.
- Szombatfalvy György: A népoktatás akadályai és hiányai. *Magyar Népoktatás*. Bp. 1928. 41-68.
- Szombatfalvy György: Az elemi oktatás újabb fejlődése. *Magyar Népoktatás*. Bp. 1928. 63-75.
- Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről. VKM, Bp. 1930.
- Thirring Lajos: Kecskemét mint tanyaváros. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. *Klly. Magyar Statisztikai Szemle* 1935. (XIII.) pvf. 5. sz. 52-77.
- Tőkéczy László: Egy elfelejtett kultúrpolitikus – Klebelsberg Kunó. *Századvég*, 1986. 110-197.
- Udvarhelyi István: Körzetesítés a kiskőrösi járásban. Bács-Kiskun megye múltjából V. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 61-93.

Rövidítések

BKML Kkfh. =	Bács-Kiskun Megyei Levéltár kiskunfélegyházi részlege
BCT =	Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Bp. 1927.
CN =	Ceglédi Napló
CsM =	Csonka-Magyarország
FH =	Félegyházi Hírlap
FK =	Félegyház Közlöny
FU =	Félegyházi Újság
KÉL I. =	Kalocsai Érseki Levéltár
KL =	Kecskeméti Lapok
KH =	Kunsági Hírlap
NH =	Nagykőrösi Híradó
NL =	Néptanítók Lapja
OFB =	Országos Földbirtokrendező Bíróság
ONÉA =	Országos Népiskolai Építési Alap

1. sz. melléklet

1930-ig felépült tantermek és
tanítói lakások a VKM jelentése alapján*

Község	Az elemi iskola körzete	jellege	Felépült tanterem lakás	
<u>Bács-Bodrog vármegye</u>				
Bácsalmás	zárda	r. kat.	3	-
Bácsalmás		r. kat.	3	-
Bácsalmás	Horthy M.	r. kat.	1	1
Bácsalmás	Gróf Bethlen I.	r. kat.	1	1
Bácsalmás	Gróf Klebelsberg	r. kat.	1	1
Bácsalmás	Alföldy B.	r. kat.	1	1
Bácsalmás	Vöröserdő	r. kat.	2	-
Bácsborsod		r. kat.	2	-
Bácsborsod	Cérnahát	r. kat.	1	1
Bácsborsod	Kövesd	r. kat.	1	1
Bátmonostor		r. kat.	2	-
Borota		r. kat.	1	1
Borota	Antallapos	r. kat.	1	1
Borota	Alsószentkata	r. kat.	1	1
Borota	Szentkata	r. kat.	1	1
Csátalja		r. kat.	2	1
Csikéria		állami	1	1
Csikéria	Tavankút	állami	1	1
Dávod		r. kat.	4	1
Gara		r. kat.	2	1
Hercegszántó		r. kat.	3	1
Jánoshalma	zárda	r. kat.	2	-
Jánoshalma	Hergyevicza	r. kat.	1	1
Jánoshalma	Kisráta	r. kat.	1	1
Jánoshalma	Kiserdő	r. kat.	1	1
Katymár		r. kat.	2	-
Katymár	Szenta	r. kat.	1	1
Kunbaja		r. kat.	5	3
Madaras	OFB Újtelep	állami	3	2

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Mélykút		r. kat.	6	-
Mélykút	OFB Marschall-telep	r. kat.	1	1
Mátételke		r. kat.	1	1
Nagybaracska		Községi	4	-
Rém		r. kat.	2	-
Tompa	Gányósor (Szabadkai út)	állami	1	1
Tompa	Betyársor	állami	1	-
Tompa	Zsíroskút	r. kat.	1	-
összesen:			68	26

Baja thj. város

Baja	zárda	r. kat.	4	-
------	-------	---------	---	---

Pets-Pilis-Solt-Kiskun vármegye

Abony		r. kat.	14	1
Abony	Ceglédi út	r. kat.	-	1
Abony	Nagyjárás	állami	2	1
Abony	Vasúttelep	r. kat.	2	1
Akasztó		r. kat.	7	-
Albertfalva		állami	6	1
Alberti		állami	6	1
Alpár		r. kat.	8	1
Alpár	Polyáktelep	r. kat.	1	1
Alsógöd		r. kat.	4	-
Alsónémedi	Gyálpusztá	állami	1	1
Aszód		r. kat.	5	-
Bag		r. kat.	8	1
Bajaszentistván	Aligvárta tanya	r. kat.	1	1
Bátya		r. kat.	8	1
Békásmegyér	Csillaghegy	állami	5	1

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Bénye		ág. h. ev.	3	-
Bócsa	Bagibócsa	községi	1	1
Bócsa	Kisbócsa	községi	1	1
Budafok		állami	12	1
Budafok	Záborszky telep	állami	6	1
Budakeszi	zárda	r. kat.	5	2
Budaórs	zárda	r. kat.	4	-
Buda	tétény	állami	1	-
Cegléd	zárda	r. kat.	-	2
Cegléd		ág. h. ev.	3	2
Cegléd	Budai út	állami	1	-
Cegléd	Cárák-dülő	állami	1	-
Cegléd	Gerje	állami	1	-
Cegléd	Gerjetelep	állami	1	1
Cegléd	Kecskés-csárda	állami	1	1
Cegléd	Kenderföldek, OFB	állami	1	1
Cegléd	Kőrösi út	állami	1	1
Cegléd	Lendérdülő	állami	1	1
Cegléd	Mártadülő	állami	1	1
Cegléd	Szűcs-telep	állami	1	1
Cegléd	Törteli-út	állami	1	1
Cegléd	Zöldhalom	állami	1	-
Ceglédbercel	Cserőliget	állami	5	1
Cinkota		r. kat.	4	1
Cinkota	Árpádtelep	állami	2	1
Cinkota	Mátyásföld	állami	2	1
Csengőd		r. kat.	1	1
Csengőd		egy. prot.	1	1
Csepel	Fő-utca	állami	2	1
Csepel	Kossuth L. u.	állami	6	1
Csepel	Petőfi S. u.	állami	10	1
Csomád	állami	állami	2	-
Csömör		r. kat.	1	-
Dab		községe	2	1
Dány		állami	4	1
Dunaharaszti	Rákócziliget	állami	4	-

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Dunakeszi	Kundháza-telep	állami	1	1
Dunapataj		r. kat.	1	1
Dusnok		r. kat.	2	1
Érsekcsanád		r. kat.	1	1
Felsőgöd		állami	6	1
Foktő		ref.	1	1
Fülöpszállás	Székek	állami	1	1
Fülöpszállás	Telek	állami	1	1
Galgahévíz		r. kat.	4	-
Gátér		községi	2	2
Gomba		r. kat.	1	-
Gomba	Tetepusza	községi	1	1
Gödöllő	Alvég	községi	3	1
Gödöllő		ref.	5	1
Gödöllő	Királytelep	községi	2	1
Gyömrő	Erzsébet telep	állami	4	1
Gyömrő	Klotild telep	állami	4	1
Hajós	zárda	r. kat.	2	1
Hévízgyörk		r. kat.	3	1
Homokmégy		r. kat.	2	2
Irsa		községi	1	-
Irsa		r. kat.	3	-
Irsa		ég. ev.	1	-
Irsa	Homokpuszta	községi	1	1
Izsák	Gedeontelep	községi	1	-
Izsák	Matyótelep	községi	1	1
Izsák	Reviczky-telep	községi	2	1
Izsák	Oppenheim telp	községi	1	1
Izsák	Szajor-telep	községi	1	-
Jakabszállás	Faragótanya	r. kat.	1	1
Jakabszállás	Halasi út	r. kat.	1	1
Jászkarajenő	Jenő II.	r. kat.	1	1
Kartal		r. kat.	3	2
Kakucs	Ináros	állami	1	-
Kalocsa		gazd.	2	-
Kalocsa	Rokkant-telep	r. kat.	2	1

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Kecel	Felsőtanya	r. kat.	1	1
Kecel	Hercegtanya	r. kat.	1	1
Kecel	Bollgárdi	r. kat.	1	1
Kecel	Szarkáspuszta	r. kat.	1	1
Kecel	Tüskös	r. kat.	1	1
Kerekegyháza	r. kat.	r. kat.	10	-
Kerekegyháza		egy. prot.	1	1
Kerekegyháza	Búhegydülő	közs.	1	1
Kerepes	Helvécia-telep	állami	1	1
Kiskőrös	zárda	r. kat.	1	-
Kiskőrös		állami	4	1
Kiskőrös	Cebepuszta	állami	1	1
Kiskőrös	Erdőtelek	állami	1	-
Kiskőrös	Feketehalom	állami	1	-
Kiskunfélegyháza	Alpári út	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Csongrádi út	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Csolyosi			
	Homokosztály	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Fülöpjakabszállás I.	állami	2	-
Kiskunfélegyháza	Halasi út külső	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Herkató	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Kiscsongrádi út	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Kisszegedi út	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Kőrösi út belső	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Kürtösi	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Nagyszőlő út II.	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Pálmonostori út	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Péteritő	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	dr. Rády	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Ringhegy	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Solymos	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Szentkút	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Táby tanya	állami	1	1
Kiskunfélegyháza	Tízöles	állami	1	1
Kiskunhalas	Balota II.	állami	1	1
Kiskunhalas	Eresztő	állami	1	1

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Kiskunhalas	Felsőbodoglás	állami	1	1
Kiskunhalas	Felsőszállás	állami	1	1
Kiskunhalas	Pirtó II.	állami	1	1
Kiskunhalas	Zsana II.	állami	1	1
Kiskunmajsa		r. kat.	10	1
Kiskunmajsa	Alsópálos	r. kat.	2	1
Kiskunmajsa	Felsőpálos II.	r. kat.	1	1
Kiskunmajsa	Kígyós II.	r. kat.	1	1
Kiskunmajsa	Kömpöc II.	r. kat.	1	1
Kiskunmajsa	Kőkút	r. kat.	1	1
Kiskunmajsa	Ötfa II.	r. kat.	1	1
Kiskunlacháza		r. kat.	1	1
Kispest	Fő utca	állami	8	1
Kispest	Petőfi utca	állami	16	-
Kispest	Rózsa tér	állami	8	-
Kispest	Szekfű utca	állami	8	1
Kispest	Vécsey utca	állami	8	1
Kistarcsa		r. kat.	-	1
Kistarcsa		állami	7	1
Kunszentmiklós		állami	1	1
Lajosmizse		állami	14	1
Lajosmizse		ref.	1	-
Lajosmizse	Alsómizse	állami	1	1
Lajosmizse	Benei járás	állami	1	1
Lajosmizse	Szarkás	állami	1	1
Maglód	Petőfi tér	állami	3	1
Maglód	Wodiáner utca	állami	6	1
Mende		r. kat.	2	1
Mende		ág. h. ev.	2	1
Mogyoród		r. kat.	-	1
Monor	Alsótanya	állami	1	1
Nagykátá	zárda	r. kat.	6	2
Nagykátá		r. kat.	2	1
Nagykátá	Erekköz	állami	1	1
Nagykátá	Erdőszőlő	r. kat.	1	1
Nagykőrös	Belsőbánom	községi	1	1

Község	Az elemi iskola körzete	jellege	Felépült tanterem	lakás
Nagykőrös	Csongrádi út	községi	1	1
Nagykőrös	Irsai út	községi	1	1
Nagykőrös	Kocsári út	községi	1	1
Nagykőrös	Lajosmizsei út	községi	1	1
Nagykőrös	Pesti út	községi	1	1
Nagykőrös	Szabódűlő	községi	1	1
Nagykőrös	Tetétlen	községi	1	1
Nagykőrös	Törteli út	községi	1	1
Nagytétény		állami	10	2
Orgovány	Kargala	állami	1	1
Orgovány	Kápolnadűlő	állami	1	1
Ócsa		állami	6	1
Ócsa		r. kat.	3	1
Ócsa		ref.	-	1
Ókéske		ref.	-	1
Öregcsertő		r. kat.	3	3
Őrszentmiklós		r. kat.	1	1
Őrszentmiklós		ref.	1	1
Örkény	Zsírospuszta	állami	1	1
Pálmonostora		r. kat.	2	1
Pesterzsébet	Baross u.	állami	12	1
Pesterzsébet	Ferenc József u.	állami	16	1
Pesterzsébet	Török Flóris u.	állami	10	1
Pesterzsébet	Vörösmarty u.	állami	16	1
Pesthidegkút		állami	-	1
Pesthidegkút	Hársakalja	állami	2	1
Pesthidegkút	Remetekertváros	állami	2	1
Pesthidegkút	Széphalom	állami	2	1
Pestszentlőrinc		állami	8	1
Pestszentlőrinc	Erzsébet-telep	állami	3	1
Pestszentlőrinc	Rendessy-telep	állami	6	1
Pestszentlőrinc	Szemere-telep	állami	2	1
Pestújhely		állami	3	-
Pilis		állami	12	1
Pilis	Máriatelep	állami	2	1
Pilisvörösvár		állami	11	-

Község	Az elemi iskola körzete	jellege	Felépült tanterem	lakás
Pilisszentiván		állami	2	-
Pomáz		állami	4	-
Pomáz	Szentistván-telep	állami	1	1
Pócsmegyer	Leányfalu	állami	1	1
Pócsmegyer		ref.	1	1
Prónayfalva	Szanki határ	községi	1	1
Püspökszilágyi		r. kat.	1	1
Rákoscsaba		r. kat.	4	-
Rákoscsaba	Újtelep	állami	4	-
Rákoshegy		állami	7	-
Rákoskeresztúr		r. kat.	6	1
Rákoskeresztúr		ág. h. ev.	2	1
Rákospalota	Erzsébet u.	állami	8	1
Rákospalota	Madách tér	állami	8	1
Rákospalota	Pótlékdűlő	állami	2	1
Rákosszentmihály	I. körzet	állami	7	1
Rákosszentmihály	Csömöri út (II. körzet)	állami	4	1
Rákosszentmihály	Rákóczi út	állami	2	1
Sashalom	Keresztúri út	állami	8	1
Sashalom	Piac-tér	állami	10	1
Solymár		állami	1	1
Solt	Csordajárás	állami	1	1
Solt	Tételalja	állami	1	1
Solt	Tótmajor	állami	1	1
Soltvadkert		ref.	2	-
Soltvadkert		r. kat.	1	-
Soltvadkert	Szarvaskút	községi	1	1
Soroksárpéteri		állami	6	1
Szabadszállás		r. kat.	3	1
Szabadszállás	Aranyegyháza	községi	2	1
Szabadszállás	Fekete	községi	1	1
Szabadszállás	Szőlők	községi	2	2
Szentendre	zárda	r. kat.	5	-
Szentendre	Izbég	állami	1	-
Szentlőrincáta		községi	2	-

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Szentmártonkáta	Erdőrész	községi	1	1
Szigetszentmárton		állami	2	1
Szigetújfalu		állami	2	1
Tahitótfalu		r. kat.	1	-
Taksony		állami	4	-
Tápiógyörgye		községi	2	1
Tápióság		r. kat.	4	4
Tápiósáp		r. kat.	2	1
Táiósüly		r. kat.	2	1
Tápiószezső		r. kat.	3	-
Tápiószele	Félegyházi út	állami	2	1
Tápiószele	Szörösföld	állami	1	1
Tápiószele	Halesz-puszta	r. kat.	4	1
Tápiószentmárton	Göböljárás	r. kat.	1	1
Tápiószentmárton		ág. h. ev.	1	-
Tinnye		r. kat.	1	1
Tinnye		ref.	1	1
Tóalmás		r. kat.	3	1
Tószeg		r. kat.	6	1
Tószeg		ref.	1	1
Tószeg	Bonyi út	községi	1	1
Tök		ref.	-	1
Tököl	Szilágyi telep	állami	1	-
Törökbálint		állami	4	-
Törtel		r. kat.	6	1
Törtel		ref.	1	1
Törtel	Beretvás féle	községi	1	1
Tura		községi	3	1
Tura		r. kat.	2	1
Újhartyán		r. kat.	1	-
Újkécske	Kerekdombi dűlő	községi	2	1
Újkécske	Peregihalom	községi	1	1
Újszász	OFB Nagykertmajor	községi	2	1
Uri		r. kat.	6	1
Vasad		ref.	1	-
Vasad	Rojik-tanya	állami	1	1

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Vác		ág. h. ev.	1	1
Vác	Deákvár	állami	3	1
Vác	Gombás	r. kat.	1	1
Vácszentlászló		községi	4	1
Vecsés		r. kat.	4	2
Veresegyháza		r. kat.	2	-
Veresegyháza	Erdőváros	állami	2	1
Verseg		r. kat.	3	-
Visegrád	Bulgária	egyesületi	2	-
Zagyvarékas		r. kat.	6	1
Zsámbék	zárda	r. kat.	3	-
Zsámbok		r. kat.	3	-
Összesen:			784	234

Kecskemét thj. város

Kecskemét	Alsóméntelek	községi	1	1
Kecskemét	Alsómonostor	községi	1	1
Kecskemét	Ágasegyházi út	községi	2	1
Kecskemét	Árpád-szállás	községi	2	1
Kecskemét	Belsőnyír II.	községi	1	1
Kecskemét	Felsőalpár	községi	1	1
Kecskemét	Görbemajor	községi	1	1
Kecskemét	Helvécia	községi	1	-
Kecskemét	Hetényegyháza	községi	1	1
Kecskemét	Jász út	községi	1	1
Kecskemét	Kecskeméti út	községi	2	1
Kecskemét	Kisbugac	községi	1	1
Kecskemét	Kisfái II.	községi	1	1
Kecskemét	Kiskőrösi út	községi	1	1
Kecskemét	Kisnyír	községi	1	1
Kecskemét	Korhánköz	községi	1	1
Kecskemét	Koháriszentlőrinc III.	községi	2	1
Kecskemét	Koháriszentlőrinc IV.	községi	1	1

Község	Az elemi iskola		Felépült	
	körzete	jellege	tanterem	lakás
Kecskemét	Kőrösi út	községi	1	1
Kecskemét	Lakitelek	községi	2	1
Kecskemét	Méheslapos	községi	1	1
Kecskemét	Miklóstelep	községi	1	1
Kecskemét	Monostorfalva	községi	3	2
Kecskemét	Mindszenti út	községi	1	1
Kecskemét	Monostori út	községi	1	1
Kecskemét	Sóhordó út	községi	1	1
Kecskemét	Selyemhegy II.	községi	2	1
Kecskemét	Szarkás	községi	1	1
Kecskemét	Szeleifalu	községi	1	1
Kecskemét	Szolnoki út	községi	1	1
Kecskemét	Szolnoki út II.	községi	1	1
Kecskemét	Téglatelep	községi	1	1
Kecskemét	Világoshegy	községi	1	1
Összesen:			43	34

* Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről 1925-1930. Bp. 1930

2. sz. melléklet

Kimutatás Kiskunfélegyháza r. t. városban és a hozzátartozó tanyákon az 1927/28. évben megtartott elemi ismeretterjesztő tanfolyamok előadójáról*

Kiskunfélegyháza	Előadó neve	állása
Csolyosi út	Pintér Gizella	r. k. tanítónő
Csányi út	Nánay János	r. k. tanító
Nagyszőlő út	Újfalusi István	r. k. tanító
Kismindszenti út	Dobos György	r. k. tanító
Fülöpjakab I.	Horváth Gyula	kántortanító
Fülöpjakab II.	Szabó György	r. k. tanító
Kecskeméti út	vitéz Pintér József	r. k. tanító
Felsőgalambos I.	Molnár Piroska	r. k. tanítónő
Felsőgalambos	Latkóczy Ilona	r. k. tanítónő
Szentkúti iskola I.	Hornyik János	r. k. tanító
Szentkúti iskola II.	Sümeghi Kálmán	r. k. tanító
Szegedi úti iskola	Halmos János	r. k. tanító
Haleszi iskola	Simon István	r. k. tanító
Csolyos puszta I.	Kossey Géza	r. k. tanító
Csolyos puszta II.	Hanga Sándor	r. k. tanító
Ipariskola	Gaál Erzsébet	r. k. tanító
Honvédek I.	Sáfrán István	r. k. tanító
Honvédek III.	Kapossy János	r. k. tanító
Honvédek II.	Vízhányó László	r. k. tanító
Herkető	Eszik Rózsi	r. k. tanítónő
Alpári úti iskola	Fekete János	r. k. tanító
Nagyszőlő úti iskola	Pór István	r. k. tanító
Kőrösi úti iskola	Móczár János	r. k. tanító

* Bocsánczy Lukács, 1928. 108-109.

3. sz. melléklet

Kimutatás a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által
adományozott 57 darab tanyai népművelési könyvtár elosztásáról
(Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye)*

Község, város	A könyvtár elhelyezése	Kezelője
Dunakeszi	Kislag, Kundháza el. isk.	Hitter Barna tanító
Cegléd	Alsóerdői el. isk.	Zsákovits F. áll. tanító
Cegléd	Gerjepusztai el. isk.	Ábrahám Árpád tanító
Cegléd	Kappanhalom	Décsi Imre tanító
Cegléd	Kecskécsárdai iskola	Sziji Ferenc tanító
Cegléd	Cegléd-kisteleki áll. isk.	Tornyai Teréz áll. tan.
Cegléd	Homokpusztai áll. isk.	Bors Jenő áll. tanító
Cegléd	Mártadűlői áll. isk.	Erdős Péter áll. tanító
Kecel	Felsőtanyák ált. isk.	Kis-Erős Mária tanítónő
Kecel	Alsótanyák (szarkási isk.)	Ritzmanné Kolos Rozália tanítónő
Kiskunmajsa	Kömpöci I. sz. rk. isk.	Herr Róbert tanító
Kiskunmajsa	Felsőpáros rk. isk.	Basity József tanító
Izsák	Gedeontelepi isk.	Táby Lajos tanító
Izsák	Reviczky-telepi isk.	Schwanner János tanító
Izsák	Szajol-telepi isk.	Horváth István ig.
Peszéradacs	Községháza jegyzői hiv.	Sinkovics Lázár tanító
Öregcsertő	Kiscsertői iskolában	Nagy Pál István tanító
Dunapataj	Bödd-bakodi pusztai isk.	özv. Losonczy Györgyné tanítónő

Község, város	A könyvtár elhelyezése	Kezelője
Solt	Máriaháza pusztai isk. (Solti áll. el. isk. könyvszekrényben)	Soós Árpád el. isk. ig.
Nagykőrös	Nyilasi községi isk.	Karsay Géza közs. tan.
Nagykőrös	Hangácsi Községi isk.	Bartha László tanító
Nagykőrös	Csemői isk.	Erdődy József közs. tan.
Nagykőrös	Felsőjárás	Fodor József közs. tan.
Nagykőrös	Homolytáji isk.	Pintér Eszter tanítónő
Nagykőrös	Fekete közs. isk.	K. Varga Dénes közs. tan.
Nagykőrös	Nyársapáti isk.	Hankovszky Károly közs. tan.
Nagykőrös	Tetétlen	Deák Károly közs. tan.
Nagykőrös	Besnyői isk.	Szűcs Ádám közs. tan.
Nagykőrös	Alsójárás	Karsay Béla közs. tan.
Nagykőrös	Majtényi-féle isk.	Szabó Sándor ism. isk. tan.
Nagykőrös	Patay-féle ref. isk.	Varga Albert ip. isk. ig.
Kiskunfélegyháza	Felsőgalambosi isk.	Molnár Piroska tanítónő
Kiskunfélegyháza	Fülöppjakab I. sz. isk.	Horváth Gyula tanító
Kiskunfélegyháza	Nagyszőlő úti II. sz. isk.	Újfalusy István ig.
Kiskunfélegyháza	Kismindszenti úti el. isk.	Dobos György tanító
Kiskunfélegyháza	Csályospuszta II. sz. isk.	Hanga Sándor tanító
Kiskunfélegyháza	Csályospuszta I. sz. isk.	Kossey Géza tanító
Kiskunfélegyháza	Csályosi úti belső isk.	Pintér Gizella tanítónő
Kiskunfélegyháza	Csányi úti el. isk.	Nánay János tanító
Kiskunfélegyháza	Majsai úti el. isk.	Szabó Imre
Kiskunfélegyháza	Szegedi úti el. isk.	Halmos János tanító
Kiskunfélegyháza	Alsómóricgáti isk.	Orbán Vince áll. tan.
Kalocsa	Eperföldi el. isk.	Würtz István tanító
Gödöllő	Máriabesnyői isk. (Könyvtár: községházán)	Sidó Lajos isk. ig.

Község, város	A könyvtár elhelyezése	Kezelője
Kiskunhalas	Füzespusztai áll. el. isk.	Szabó Antal áll. tanító
Kiskunhalas	Zsana I. sz. isk.	Bobaschits József áll. tanító
Kiskunhalas	Bogárczópusztai isk.	Novák Tivadar áll. t.
Kiskunhalas	Balotapusztai isk.	Sváb József áll. t.
Kiskunhalas	Rekettyepusztai isk.	Hajósi István áll. t.
Kiskunhalas	Bodoglár pusztai isk.	Pogány Béla áll. t.
Kiskunhalas	Felsőszállási pusztai isk.	Szép Ferenc Aladár áll. t.
Kiskunhalas	Felsőkistelek pusztai isk.	Tóth Gyula áll. t.
Kiskunhalas	Pirtó puszta	Szántó Ferenc áll. t.
Kiskunhalas	Tajópusztai isk.	Kirschbaummerer Antónia áll. tanító
Kakucs	Inárccpusztai isk.	Fekiács József áll. isk.
Kiskunfélegyháza	Ferencszállási gazdakör	Gazdakör könyvtáros
Taksony	Dunakisvarsány közs. isk.	Tömösvári Sándor tanító
Szalkszentmárton	Homokszentlőrinc uradalmi isk.	Boros János uradalmi tan.

* Bocsánczy Lukács, 1928. 108-109.

Az iskola és az iskolai élet Nemesnádudvaron az 1900-as évek első felében

I.

A magyar népoktatásügy történetének sokszínű, eredményes, de ellentmondásoktól sem mentes időszaka a XX. század elejének évtizedei.

Az első világháború, majd az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése, az ezt követő forradalmak, s a trianoni békét követő sokk nem hatottak kedvezően a népoktatásra. A fegyverek szava, a politikai terror, a szélsőséges propaganda elnyomta az oktató-nevelő munka egyáltalán nem harsány gyakorlatát.

A századforduló első negyedszázada a magyar oktatásügy, ezen belül az elemi iskolák számára a „túlélés” periódusát jelentették.

Az 1920-30-as évek a nagy nekibuzdulás, az iskolaügy „prímátusát” hozták meg, amelyek jótékony hatása a 40-es évekre is továbbhatott.

A Bethlen kormány konszolidációs politikája egy viszonylag stabil gazdaságot teremtett az országban. Az úgynevezett népszövetségi kölcsön termékeny hatása mind az iparban, mind a mezőgazdaságban, mind a forgalomban és a hitelintézetekben nagyarányú fellendülést eredményezett.

Az ország közérzetét, érzelemvilágát a trianoni béke elvetése, a revízió gondolata hatotta át. Ennek az „ideológiáját” dolgozza ki, fogalmazza meg a Bethlen kormány kultuszminisztere, Klebelsberg Kunó, a „Gróf”. A „Patriotizmus és nacionalizmus” c. – a Pesti Napló 1928. szeptember 30-i számában – megjelent cikkében így ír Klebelsberg: „Meg vagyok róla győződve, hogy a magyar patriotizmus óriási erőforrás, amivel hegyeket lehetne megmozgatni és mégis sokszor aránylag még kisebb súlyokat sem tudunk megemelni, kisebb akadályokat sem tudunk a nemzet útjából elhárítani. Itt segíteni kell, mert szomorú, nagyon szomorú lenne, ha hazafiságunk énekben, érzégsben, a területi épség után való inaktív sóvárgásban merülne ki és nem tudnók a patriotizmust a megváltozott külső

viszonyokhoz szabott aktivizmus révén cselekvő, alkotó nacionalizmussá fokozni. Ez a neonacionalizmus erkölcsi programja.” Ennek jegyében indult az 1920-as évek második felében egy országos mozgalom a magyar iskolaügy jobbítására. Elsősorban a népiskola-hálózatnak az Alföldön való kiterjedését határozta meg. Itt is elsősorban az iskolátlan települések és a tanyavilág építhetett tantermet, tanítói lakást. Számolt a program azzal is, hogy a nem iskolai célt szolgáló épületek helyébe új iskolák létesüljenek. A nagyvonalú beruházás, a pénzügyi feltételek biztosításán túl, a megvalósulás tervezési és műszaki körülményeit is előírta.

Az összes teendő koordinálására létrejött az Országos Népiskolai Építési Alap (ONÉA), amely végső célként 5000 népiskolai objektum megvalósítását határozta meg (egy objektumnak véve minden egyes tantermet és minden egyes tanítói lakást).

II.

Fontos lehet a nemzeti kultúrtörténet számára, hogy a nagy, országos mozgalmakat miként élik meg önmaguk az ország települései, a városok, községek iskolái. Ezek életének, tevékenységüknek feltárását elvégezni – most a század végén – nélkülözhetetlen feladat, megtisztelő küldetés.

E témakörben vállalkozik e szerény tanulmány arra, hogy a Bácska és a Solti-síkság mezsgyéjén települt község – Nemesnádudvar – oktatásügyét vizsgálódás tárgyává tegye.

A községre azért esett a választás, mert egy szinte színmagyar környezetben, mint sziget települt meg a döntően német ajkú lakosság.

Az 1910. évi népszámlálás szerint a 2637 lélekszámból német anyanyelvűnek vallotta magát 2334, a lakosság 88,5%-a; magyaroknak 300 (11,3%), a más anyanyelvű népesség száma, illetve aránya jelentéktelen. A falu lakói közül 1279-en (48,9%) beszélték a magyar nyelvet (is). A 6 évesnél idősebb népességből 2033 (88,5%) ír-olvas, az analfabéták száma 264 (11,5%) volt.

A lakosság döntően római katolikus vallású. (2614 fő; 99,1%).¹

1. Magyar Statisztikai Közlemények, 1910. Népszámlálás I. 42. kötet 149. 1. Kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal

Nemesnádudvar a viszonylag szegényebb alföldi települések közé tartozott. A szorgalmas „svábság” nem rendelkezett nagy földbirtok tulajdonnal. A századforduló utáni évtizedekben is sok a szegény a faluban. (Az elemi iskolai tanulók 30-40%-a nem fizette rendszeresen a beíratási díjat, s ezt az illetékes községi hatóságok tudomásul is vették.)

A hagyományos földművelés mellett jelentős a szőlőtermelés, a borgazdálkodás.

A községet messze elkerülte a vasútépítés. A körzet gyenge és rossz minőségű úthálózatából, – vizsgálódásunk időszakában – zúzottköves műút kötötte össze a szomszédos településekkel.

Közigazgatásilag Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében előbb a kiskőrösi-, majd az 1920-as évektől a kalocsai járáshoz tartozott.

A kalocsai főegyházmezejében, a hajósi esperesi kerület része az egyházközség.

1.

A tárgyi feltételek alakulása

A 20. század fordulóján az iskola három tanteremmel rendelkezett. (Ezeket még az 1840-es években építette a község.) Állapotukat, minőségüket írja le az 1909. január 29-én tartott tantestületi értekezlet jegyzőkönyve: „A tantestület azon panaszának ad kifejezést, hogy a tantermek hidegek és porosak, ami nagyon veszélyezteti úgy a tanulók, mint a tanító egészségét. Spielvogel József jelenti, hogy ő már tett is lépést a bírónál a hiányos fűtés miatt és ha ez nem használ, jogában áll bármelyik tanítónak a felsőbb hatóságnak feljelenteni.”²

A magas tanuló létszám (egy-egy tanteremben 80-120 gyermek) szükségessé tette újabb tanterem létesítését. Erre az 1910-es évek elején került sor, amikor is az óvoda épületében helyeztek el egy tanulócsoportot.

Az oktatás tárgyi körülményei jelentősen a későbbiekben sem változtak.

1923 őszén Brösztel Gyula királyi segéd tanfelügyelő tesz látogatást az iskolában. Tapasztalatai igen lesújtóak. A központi épület tantermeiben a kályhák rosszak, a tantestület jelentése szerint té-

2. Nemesnádudvari római katolikus tantestület havi tanácskozmányainak jegyzőkönyve. 1909. január 29. Nemesnádudvari Plébániai Hivatal iratai. (Továbbiakban: Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve)

len 1/2 10 óraker a kályhák már hidegek, úgy, hogy a tanítók és a gyermekek télikabátban és nagykendőben kénytelenek a tanteremekben időzni. Ennek oka a banyakemencék rossz állapota és az elégtelen fűtőanyag. A tanterem alsó részén a falak meszelésre szorulnak, a tetőzet nagyobb eső alkalmával beázik. Az ablakkerekek rozogák, s 9 db ablaktábla ki van törve, ami minden tanteremben huzatot okoz.

A megállapítások cselekvésre kellett hogy ösztönözzék az iskolát fenntartó közösséget, bár ennek a forrásokban nem leltünk nyomára.

Az Országos Népiskolai Alap terveiben Nemesnádudvar a zsúfoltság megszüntetését szolgáló egy tanterem és egy tanítói lakás erejéig szerepelt. Ebből a pénzügyi forrásból nem épült sem tanterem, sem lakás.

A tárgyszerűség kedvéért azt is meg kell jegyezni, hogy a kalocsai járásban egyedül Foktőn épült fel egy tanterem és egy tanítói lakás, míg Érsekcsanádön egy megépült tanítói lakást adtak át a program keretében.

A községi római katolikus iskolaszék több alkalommal is kezdeményezi az iskolaépületek korszerűsítését. „... az Elnök előadja, hogy a régi iskolaépületet rozoga volta miatt, a főszolgabíró bezáratta. Miután a régi iskolában tanítanunk többé nem szabad, gondoskodnunk kell megfelelő tantermekről. Három teremnek iskola céljára való biztosítása a tanítás megkezdését lehetővé teszi. Az egyik terem volna az alsó iskola, a második az óvoda helyisége, harmadik a képviselő testületi tanácsterem.”³

A fenntartó politikai község az ideiglenes megoldás feloldására felújítja az iskola és az óvoda épületeit, sőt egy ötödik tantermet is létesít.

Tovább javulnak az iskola körülményei azzal, hogy a községi képviselőtestület megvásárolta a szomszédos házat a teljes telekkel együtt, hogy ott a diákoknak játszóteret létesít. Sajnos néhány év után (1939-ben) a játszótér a levante egyesület használatába került, s így az iskolások újra az „utcára, illetve a templomtérrre” szorultak ki.

3. Nemesnádudvari római katolikus iskolaszék üléseinek jegyzőkönyve. (Továbbiakban: Iskolaszék jegyzőkönyvei.) 1932. szept. 8. Nemesnádudvari Plébániai Hivatal iratai.

Az ún. központi épületben közös összefogással egy kisebb szobát rendeznek be „tanítói szobának”, amelynek fűtéséről is gondoskodik a község. (1937-38. tanév)

Az 1930-as évek végétől egy távoli külterület-népesség – Külbo-gyiszló – gyermekeinek iskoláztatása is a község feladatai közé kerül. Előbb épületet bérelnek tanítás céljára, majd 1940-ben 2500 P minisztériumi támogatás szerepel az iskolai költségvetésben egy új iskola megépítésére.

Az iskola alapfelszerelése és tankönyv ellátottsága – ha szerény méretekben is – megfelelt a kor követelményeinek.

Egy 1921-ben végzett tanfelügyelő látogatásról készült jegyző-könyv is ezt igazolja: A fizikai felszerelés hiányos, a többi felszere-léssel az iskola rendelkezik. Kivéve a III. osztály olvasókönyvét. Ugyanitt fogalmazódott meg, hogy gyakorlóterül a faiskola szolgál, amely azonban elhanyagolt állapotban van.

A nevelőtestület következetesen törekedett arra, hogy a tanítást szolgáló eszközök a rendelkezésükre álljanak. Amelyek hiányoztak, vagy amelyeket pótolni kellett, jelezték az iskolaszéknek. Ennek listáját örökítette meg egy jegyzőkönyv:

„5. A következő felmérések pótlására tesz előterjesztést az isko-laszék. 1 db nemzet zászló, 1 db gyász zászló, 1 db új Magyarország, 1 db új Európa térkép, 1 db magyar sz. korona és koronázási jelvé-nyek faliképe. Képek a természetrajzi oktatáshoz: 1 sorozat „Álla-tok”, 1 sorozat „Növények”, Bopp-féle métermértékek gyűjteménye, mértani testek mintái, 4 db csiga (2 nagyobb, 2 kisebb) Kalmár mérleg, 1 db síktükör, 1 db szórólencse, 1 db gyűjtőlencse állványon, 2 db prizma, 1 db mérőpohár 500 m³ térfogatú beosztással, 1 db hangvilla, 1 db iránytű állványon, elektromos csengő faállványon, vezetékkel, billentyűvel és elemmel ellátva, 200 gramm vaspor, 2 db rugófűrő, 1 db Torricelli féle cső csészével az üvegen fém csappal, 1 db hőmérő R-E. 1 kg kénsav, kettő – 2 db 3/4-es csavar.”⁴

A tanítók több ízben is kérték az iskolaszéket, hogy szerezzen be minden tanterembe hőmérőt, faliórát és a tanórák kezdetét, s végét jelző csengettyűket. Többszöri nekibuzdulás után az 1930. év fordulójára kérésük meghallgatásra talált.

4. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1927. június 22.

A tanítók és a nevelőtestület

a. Követelmények a tanítókkal szemben

A község egyházi- és világi testületei, azok vezetői gondosan őrködtek azon, hogy az iskolába szakképzett és a német nyelvet is beszélő tanító kerüljön.

A több évtizeden keresztül a két tanítós iskolában 1907. szeptember 1-jétől alkalmazták a harmadik tanítót. (Tóth János)

A negyedik tanítói álláshelyet az 1909-1910. tanév kezdetére szervezi meg a község. A pályázatot Ullmann Mária okleveles tanító nyeri el. Majd az 1921. november 18-án tartott iskolaszék döntött az ötödik és a hatodik álláshely ügyében: „... kimondja, hogy a meglévő 4 tanerős rk. elemi népiskolát 6 tanerős iskolává fejleszti és annak folytán két új tanítói állást szervez, egyenként évi 1400 korona kezdő törzsfizetéssel, 200 kor. laktér és kertilletménnyel. Ezen összegek folyósítása végett megkeresi Nemesnádudvar község képviselőtestületét, mint iskolafenntartót. A most szervezett két új tanítói álláshoz szükséges államsegélyek utalványozása végett a Kiskunhalas m. kir. tanfelügyelő útján kérvénnyel fordul a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz.”⁵

A tanítói állások betöltése az esetek döntő többségében pályázat meghirdetésével történt. Ennek bemutatására adjuk közre az 1933. augusztus 6-i egyházközségi képviselőtestületi ülés jegyzőkönyvét: „Tárgy: A nyugdíjazás folytán megüresedett III. sz. férfitanítói állás betöltése, a főt. Érseki Hatóság 436 isk. sz. és a tanfelügyelőség VII. hó 14-én kelt 4603/133. sz. leiratára.

1. Főt. elnök megállapítja, hogy a gyűlés a R. sz. 69. §-a értelmében határozatképes – (tekintettel arra, hogy csak két tag: Vastagh Rezső és Ullmann Mária hiányzik) – s felkéri Dr. Antóni Miklós és Heipt János jelenlévő tagokat a jegyzőkönyv hitelesítésére.

5. Iskolaszék jegyzőkönyvei. 1936. november 1.

A tagok tudomásul veszik a megállapítást és a hitelesítők kijelölését.

2. Főt. elnök bejelenti, hogy egy pályázat – névszerint Brandecker Oszkár – a kitűzött határidő után érkezett be, miértis a választásról kizártnak ajánlja tekinteni.

Az egyhk. képviselőtestület helyesli az elkészített pályázónak a választásról való kizárását.

3. Elnök felhívja a jelenlévők figyelmét arra, hogy a húsz pályázó közül bármelyikre a legjobb tudásuk szerint lelkiismeretesen adják le szavazataikat

A választók tudomásul veszik az elnök szavait

4. Angeli József jkvezető be-mutatta a „Néptanítók Lapja” 1933. júl. 15.-i számában megjelent pályázati hirdetményt, miután a minősítési táblázatot olvasta fel, melynek alapján Spielvogel Margit ttnőt nyugdíjazása folytán a III. sz. férfitanítói állásra a kérvények beérkezése sorrendjében a következők pályáztak: 1. Epres János, 2. Farsh Imre, 3. Óberding Tibor, 4. Óberding Kamilló, 5. Gönczöl József, 6. Kóbor István, 9. Sajnóczky Sándor, 10. Vízl József, 11. Túróczy József, 12. Gáli István, 13. Dudás József, 14. Kathi József, 15. Szander Albert, 16. Körösi Ödön, 17. Veszprémi István, 18. Varga La-

jos, 1. Berghold Antal, 20. Müller Ottó.

Elnök megkérdezi, kinek van hozzászólni- vagy kifogásolni valója?

Az egyhk. képviselőtestület minden tagja tudomásul veszi a hallottakat s ellene semmi szót és kifogást nem emel.

5. Elnök a R. sz. 109 §-a értelmében a titkos szavazást elrendeli, miértis a szavazólapokat bemutatja s azokat a tagoknak kiosztja

A tagok a szavazást megejtik.

6. A jelenlévő 37 egyhk – képviselőtestületi tag szavazólapjainak beszédése után az elnök megállapítja, hogy mindenki szavazott, hogy mind a harminchét szavazatot Epres János tanító kapta. E szerint az elnök kihirdeti, hogy a III. sz. ft. állásra Epres János okl. tanító választatott meg.

A szavazók egyhangú helyesléssel tudomásul veszik a választás eredményét.

7. Elnök végül bejelenti, hogy a választás ellen a R. szabályok idevonatkozó paragrafusában értelmében 15 napon belül fellebbezés adható be, az egyhk. elnökénél.

A tagok tudomásul veszik az elnöknek a fellebbezésre vonatkozó szavait.

Más tárgy nem lévén, az elnök a gyűlést berekeszti.

Kmf.

Angeli József
jkvezető

Mehringer Sándor
plébános

Szendelbach János
elnök

Dr. Antoni Miklós
Heipt János
hitelesítők”

A meghirdetett pályázatokra, mint láttuk, rendszeresen több pályázó nyújtotta be kérelmét. Az illetékes testület az esetek többségében egyhangú és a közmegegyezést jelentő szavazattal döntött a legalkalmasabb személyről.

Az ún. „sima szavazástól” volt eltérés is. Az érdekeltek közötti nézetkülönbség eredeti és valós okait így utólag nehéz feltárni. Annyi azonban a dokumentumok tanulmányozása során megfogalmazható, hogy érdekellentétek húzódtak meg a világi községi képviselőtestület és az egyházi testület tagjai és vezetői között is. Különösen ez akkor vált erőteljesebbé, ha a kántortanítói állás üresedett meg. Ennek betöltése körüli „vihár” mibenlétét mutatjuk be az alábbi jegyzőkönyv teljes szövegének közlésével.

„Jegyzőkönyv

Készült a nemesnádudvari rk. egyhk. képviselőtestület 1935. február 10-én d. e. 11 órakor a községházi iskolateremben tartott gyűléséről.

Jelen voltak:

Főt. Mehringer Sándor plébános, egyhk. elnök, Helyes János, Vastagh Dezső, Dr. Antoni Miklós, Stadler István, Ullman Mária, Bakonyi Aladár, 8. Epres János, 9. Erdélyi György, 10. Melcher István, 11. v. Sándor Mihály, 12. Richter Mihály, 13. Durst András, 14. Metzinger József (164) (Ahol a név után zárójelben lévő szám látható, az az azonos nevű polgárok megkülönböztetését szolgáló házszámot jelenti. M. J.) 15. Metzinger József (62), 16. Bakos Gyula, 17. Metzinger Vendel, 18. Viliome Fülöp, 19. Baumgaertner Márton, 20. Koch István, 21. Richter Bertalan, 22. Metzinger Fülöp, 23. Fang József, 24. Melcher József, 25. Schauer Simon, 26. Virág János, 27. Schauer János (400), 28. Bergmann István, 29. Etsberger József, 30. Ráckopf György, 31. Locher Jakab, 32. Zipfl Antal, 33.

Melcher András, 34. Fehér Ignác, 35. Liska Ferenc, 36. Fridrich Jakab, 37. Schauer János, 38. Angeli József.

Tárgy:

1. A lemondás folytán megüresedett I. sorszámú kántortanítói állás választás útján való betöltése

Főt. elnök üdvözli a megjelenteket s bejelenti, hogy a gyűlés késedelmes megkezdésének a főt. kerületi esperes úrra való várakozás volt az oka. Nem remélve most már azt, hogy jön, ő hivatott a gyűlés elnöki székét elfoglalni. Kéri evégből az egyhk. képviselőtestületi tagokat, hogy őrizzék meg nyugodtságukat s a helyzethez illő komoly magatartást tanúsítsanak.

Hitelesítőkül Dr. Antoni Miklós és Helyes János tagokat jelöli ki. Felhívja az újonnan kinevezett kegyúri képviselőt, Stadler Istvánt, továbbá Vastagh Dezső és Epres János egyhk. képviselőtestületi tagokat az eskü letételére.

Ennek megtörténte után megállapítja a gyűlés szabályszerű összehívását és határozatképességét, s ismétli, hogy a gyűlés egyetlen tárgya a lemondás folytán megüresedett I. sorszámú kántortanítói állás választás útján való betöltése.

1. Főt. elnök felolvassa Epres István volt kántortanítónak a Kegyelmes Érsek Úr által is elfogadott lemondását.

Közli, hogy a pályázati hirdetmény a „Nemzetnevelés” c. lap 1935. jan. 15.-én megjelent II. számában lett közzé téve, s minden szükséges irat birtokában lévén, az állás betölthető. Szükségesnek tartja a választás megejtése előtt a Kegyelmes Érsek Úrtól 53/935. isk. sz. alatt kapott, valamint az ezzel kapcsolatos n. m. V. K. M. 69.500/934. VI. sz. rendeletét ismertetni, melyet tudomásulvétel miatt a főt. Érseki Hatóság 1017. isk. sz. alatt közölt, a Fő-

egyházmegye hivatalos közlemények ez évi első számában.

Ezen rendelet szószerinti felolvasása és pontonként való részletes megmagyarázása után kiemeli, hogy jelen választásra azon pont veendő figyelembe, mely szerint az egy évi kiegészítő szolgálattal rendelkezők, megfelelő képesítés esetén előnyben részesítendőek.

Elnök kiemeli, hogy a pályázók közül az egyiknek 5/4 évi, a másiknak 1 1/2 évi szolgálata van, míg a harmadiknak nincs kiegészítő szolgálata.

Kérdést intéz a tagokhoz, hogy megértették-e a rendeletet, avagy még egyszer olvassa-e azt föl.

Bergman István kéri a még egyszeri felolvasását és megmagyarázását.

Főt. elnök ismét felolvassa a rendeletet – kihagyva a kihagyandókat – s magyarázza azt. Nem tartja helyesnek a kiegészítő szolgálat nélküli tanító megválasztását, mert ebben az esetben az állam megtagadván az államsegélyt, a községnek kell fizetnie 100%-ban a tanítót. Ez pedig nagy megterhelést jelentene a községnek.

Dr. Antoni Miklós orvos hozzáfűzi, hogy ne akarjon a község minisztérium ezen rendeletével szembehelyezkedni, mert ehhez kicsinyek vagyunk, márpedig ha kiegészítőszolgálat nélküli tanítót

választanánk meg, úgy az államsegély megtagadása esetén a községnek kell fizetnie a tanítót – mint plébános úr is említette már – ezt pedig úgy véli, nem kívánja a község.

Főt. elnök átadja a szót Epres János tanítónak.

Epres János bejelenti, hogy meghatalmazása van Czipfl Ignác szolgálati év nélküli pályázótól, hogy amennyiben e választásból kifolyólag az államsegély kiutalását megtagadná az állam, s azt a községre hárítaná, úgy hajlandó lemondani az államsegélyről, s azt nem követeli a községtől. Vastagh Rezső főjegyző e bejelentés jegyzőkönyvbe vételét kéri, azzal, hogy az már elégséges ok a választás megsemmisítésére. Egyben utal a vármegyei hivatalos lap mai számában megjelent rendeletre, mely szerint a községi költségvetés felsőbb jóváhagyásánál szigorúan mérlegelik, miből áll az iskolai kiadás. Ha most ezen állás államsegélye elveszne és az iskolafenntartó politikai községnek kellene vállalnia, azt a vagyonszügyelői hatóság sem engedélyezné. Dr. Antoni Miklós megjegyzi, hogy állásának törvényes javadalmát senki önkényesen nem csonkíthatja meg, sem felemelni, sem leszállítani joga nincs.

Ugyancsak megemlíti és főjegyző úr szavai után úgy véli,

hogy a hitközség nyakára illetve ennek jelenlegi tagjaira fog nehezedni e teher.

Evégből kijelenti, és ennek jegyzőkönyvbe foglalását kéri – hogy a saját részéről semmi anyagi felelőséget nem vállal.

Angeli József reflektál e szavakra azzal, hogy egyikünk sem óhajt ilyen terheket vállára venni, de ettől nem is kell tartanunk, mert hisz alakulásunkkor kimondottuk azt – és csak így tudott hitközségünk megalakulni –, hogy semminemű anyagi üggyel nem foglalkozunk. E tény tehát szerepel is helyi „alapszabályainkban”, illetve megállapodásunkban.

Másrészt nem tartja valószínűnek és lehetségesnek, hogy az állam e választásból kifolyólag megtagadná az államsegély kiutalását és ennek fizetésére a községet kötelezné. Legrosszabb esetben megsemmisítené a n. m. V. K. M.-um a választást és új választást rendelne el. Ha ebben az esetben is ragaszkodnánk Czipfl-hez, úgy előfordulhatna az említett eset. Ha ez nem valószínű így, úgy kéri főt. elnöktől, az ellenkező esetről szóló rendelet felolvasását, mely szerint a község volna köteles az államsegély fizetésére.

Végül köszönetet mond főt. elnöknek a rendeletek ismételt felolvasásáért és magyarázásáért, színtelenül megvan minden tagnak a maga nézete, – választás miatt jövőn össze, kéri a választás megtartását.

Fő. elnök figyelmezteti Angeli József tanítót, hogy ő hivatott megállapítani, hogy miről és meddig lehet tárgyalni.

Angeli József hallgatólag tudomásul veszi a figyelmeztetést.

A továbbiakban főt. elnök utal arra, hogy az esetleges új pályázat kiírására, kántorpróbára kiküldendő szaktanár költségei fedezése újabb kiadás a községnek, mert a templompénztárból nem tudja ezt előteremteni, mert azokat a filléreket, melyeket hívei vasárnaponként a perselybe dobának, nem fogja erre felhasználni.

Epres János bejelenti erre vonatkozólag, – megfelelő helyről kapott információja alapján – az információ szavait idézve, hogy van még annyi jövedelme az Érsekségnek, hogy kiküldjön egy szaktanárt.

Főt. elnök megjegyzi, – úgy látszik Ön jártasabb ott fenn és benfentesebb, mint én.

Dr. Antoni Miklós hozzáfűzi még, hogy mindenki csak a saját zsebére tegyen ígéretet, ne a máséra.

Epres János azt válaszolja, hogy nem a más zsebére tesz ő ígéretet, csak azt mondja, amit neki Kalocsán mondott „valaki”.

Főt. elnök véget szakítván a vitának, átadja a szót a szólást kérő Bakos Gyula képv. test. tagnak.

Bakos Gyula feleslegesnek tartja a további korteskedést, s az idő előrehaladottságára való tekintettel kéri a titkos szavazás megejtését.

Főt. elnök a hasznos vita után ismerteti Szendrei Imre – a kántorpróbára kiküldött szaktanár, karnagy véleményét, amit a jelenlévők előtt bont fel és vesz ki mind a három – a kántorpróbán megjelent pályázó – rendelkezik a megfelelő képesítéssel s ő kántori szempontból a következő sorrendben ajánlja őket megválasztásra: 1. Czipfl Ignác, 2. Kóbor István, 3. Székely Ferenc.

Elnök ismerteti a pályázók minősítési táblázatát, kiemeli ismét, hogy Kóbor István 5/4 évig, Székely Ferenc 1 1/2 évig működött mint kiegészítő tanító, míg Czipfl Ignácnak nincs működési ideje. Ez utóbbi miatt fogja az állam az államsegély utalványozását megtagadni s a községre hárítani, amennyiben Czipfl választatnék meg.

Epres János megjegyzi, hogy az állam valószínűleg figyelembe fogja venni azt, hogy tanítói – és kántori oklevél jeles, jobb mint a többi pályázóé, –valamint azt a körülményt is, hogy hadiárva. Ez iránt való jóindulatát különben is tanúsította az állam, mert hisz már a képzőt is államtól kapott segéllyel végezte.

Dr. Antoni erre azt a választ adja, hogy „mutassa meg a tanító úr azt a rendeletet, mely a hadiár-
vák és jeles végzettségűek ezirá-
nyú előnyben részesítéséről szól.
Másképpen, ha már úgyis élvezte az
állam jóindulatát, elégedjek meg
vele, hisz más is rá van szorulva.

Főt. elnök átadván a szavazó-
cédulákat kiosztás végett Angeli
József jegyzőnek, s ezek kitöltése
végett az elnök 5 perc szünetet
rendelt el.

Az egész gyűlés folyamán a te-
rem előtti folyosón kicsinyek és
nagyokból – valamint férfiak- és
asszonyokból álló tömeg leste kí-
váncsian a választás eredményét,
közben többször kiáltván azt,
hogy „éljen Czipfl”.

Most is a szünet alatt – míg a
szavazók a cédulájukat írták – az
ajtót kinyitván harsogó együttes
„éljen Czipfl!” kiáltásuk zavarta
meg a néma csendet.

Elnök és jelenlévő községi bíró
eléggé erős szavakkal csendre és
nyugalomra intették az éljenző
csoportot, s a terem ajtaját betet-
ték. Főt. elnök megjegyzi, mihelyt
az ajtót betette, hogy úgy látszik,
így akarják befolyásolni a válasz-
tást, s talán azért is lettek ideren-
delve.

Liska Ferenc egyhk. tag erre
azt válaszolja ingerülten, hogy
nem kellett senkit sem iderendel-
ni, hogy hangulatot teremtsen,
mert aki ott volt a hangpróbán, az

észrevette a különbséget s úgy megvan a hangulata.

Ezt követőleg elnök a szünet leteltével újból megnyitja a gyűlést, a meghívó névjegyzése sorrendjében személyesen veszi át a szavazócédulákat, majd a jegyzővel együtt felbontja és megállapítja azt, hogy a 38 érvényes szavazatból Kóbor István 15, Czipfl Ignác 19, Székely Ferenc 4 szavazatot kapott. Érvénytelen szavazat nem volt.

Általános többséget egyik pályázó sem nyervén, a két legtöbb szavazatot kapott jelölt között új szavazást rendel el, aminek szükségességét Epres János kétli, de Rendszabályok vonatkozó részének felolvasása után ebben megnyugszik.

Az előző szavazócédulák megsemmisítése után Angeli József jegyző kiosztja az új szavazócédulákat, melyek a fentebb leírt módon bekérve és összeszámlálva, Kóbor István 17, Czipfl Ignác 21 szavazatot kapott, s így az elnök Czipfl Ignácot négy szótöbbséggel megválasztott kántortanítónak jelenti ki, azzal, hogy kéri az egyh.-községgel kimondatni, ha az államsegély bármi okból megtagadtatnék, úgy Czipfl Ignác az egyh. községgel szemben ilyen irányú igényt nem támogathat.

Jelenlevők tudomásul veszik.

Főt. elnök közli, hogy a választás ellen 15 napon belül saját hivatalánál fellebbezés adható be.

Egyben bejelenti, hogy Kóbor és Székely – mint mondták neki – minden körülmények között megfellebbezik. Több tárgy híján a gyűlés véget ért.

K. m. f.

Angeli József
jkvezető

aláírás a pótlás
után következik

Aláírás fenntartások
után következik
egyhk. elnök

hitelesítők

Elnök és hitelesítők a jegyzőkönyvet az alábbi megjegyzések hozzáfűzésére és az ebben foglaltak fenntartásával írják alá.

Mehringer Sándor plébános a választás utáni napon felhívta Angeli József tanítót, mint jegyzőkönyvvezetőt, hogy a jegyzőkönyvet sürgősen készítse el, ennek előkészítéséhez szívesen szolgál felvilágosítással, miután látta, hogy nem vezetett pontos feljegyzéseket. Angeli akkor erre ezt válaszolta: „szívesen veszi”. Mehringer plébános még aznap készített részletes feljegyzéseit a jegyzőkönyvben való felhasználás végett másnap átadta. Angeli József a jegyzőkönyvet a választás utáni 8. napon adta át:

ad 1. „a gyűlés vezetését Esperes Úr akadályoztatása miatt neki kell átvenni, s ebben a minőségben szeretettel üdvözli a megjelenteket”, tovább l. a jegyzőkönyvet.

ad 2. kezében Czipfl Ignác írásos felhatalmazását mutatva; tovább l. a jegyzőkönyvet.

ad 3. Dr. Antoni, mint az egyházközség ezidő szerinti világi elnöke, ennek a minőségének hangoztatásával jelentette ki tovább l. a jegyzőkönyvet.

ad 4. Dr. Antoni és Bakonyi Aladár tanító megjegyzik, hogy a nemesnádudvari egyházközségnek nincs és nem is lehet önálló alapszabálya, tovább l. a jegyzőkönyvet.

ad 5. s erre vonatkozólag nem fogad fel utasítást segédtanítójától, tovább l. a jegyzőkönyvet.

ad 6. Megfelelő hely helyett kimondottan Kalocsára hivatkozott, ahol neki azt mondták, hogy... tovább l. a jegyzőkönyvet.

ad 7. Egres János ezen kijelentése ad. 2. észrevételezett felszólásával együtt hangzott el, tehát a jegyzőkönyvben az időrendi sorrend felcserélődött.

ad 8. Jegyzőkönyvvezető a szünet alatt történeteket is jegyzőkönyvbe veszi, s ezért szükséges hozzáfűzni a következőket: az ún. tömeg legnagyobb része illedelmes csendben várakozott a Község-háza folyosóján, és a kapubejárat alatt, a választási teremnek kijelölt iskolaterem ajtaja előtt helyezkedett el a számban nem nagy, de hangban és fellépésben annál erőszakosabb csoport, akiknek egésze iskolás gyermek, levettekötve s egyéb önálló ifjú ember volt, ők időközönként zajongva kiabálták Czipfl Ignác nevét, a szavazó cédu-lák kitöltésére adott szünetben felrántották az ajtót s úgy kiabálták be: éljen Czipfl Ignác, a községi bíró német nyelven rájuk szólt: shätt euch stb., elnök plébános azonban csendes hangon csak annyit jegyzett meg: tudtam, hogy Klein Franci a vezér s az ajtót betette. A tömeg, mint a 17:21 szavazási arány is bizonyítja, megoszlott, azon-ban Kóbor és Székely jelöltek hívei illedelmes csendben és nyugodtan várták a választási eredményt. Liska Ferencen kívül a szünetben felszólalt Bergmann István is Kóbor érdekében, s majdnem össze-szólalkozás lett, amit többen csitítottak.

Dr. Antoni Miklós
hitelesítő

Mehringer Sándor
egyházközségi elnök
plébános a választásvezető
elnök

Helyes János
hitelesítő

(A kézírással készült jegyzőkönyvben piros színű számok mutat-ják – amit mi sorszámokkal jeleztünk –, hogy a kiegészítő szöveg mire vonatkozik. M. J.)

Az 1930-as években váratlan események – pl. katonai behívás – miatt pályázat mellőzésével is alkalmaznak helyettesítő pedagógust. Ilyen alkalommal sem engedtek a követelményekből, nevezetesen, hogy az illető oklevéllel rendelkezzen és jól beszélje a német nyelvet. Legfeljebb a munkáltatók igyekeztek a bért lealkudni. A katonai behívás idejére, ha az a két-három hónapot nem haladja

meg a helyettesítő tanító az esetek többségében térítés nélkül látta el a bevonuló kollegája óráit. Itt jegyezzük meg, hogy a kinevezett pedagógusok egymást, rövidebb távollét esetén ingyen voltak kötelesek helyettesíteni. Az is előfordult, hogy a pályázat kiírásáig az iskolaszék elnöke (a helyi plébános) ideiglenesen alkalmazott tanítót. Erre volt példa a 30-as évek végén, amikor a külbogyiszlói külterületi iskolához a belterületi iskola 6. számú állásának terhére fogadott tanítót. Amikor a minisztérium a VKM 73414/938. VI. ü. o. számú határozatában lehetőség nyílt a véglegesítésre, pályázatot írtak ki. „Pályázat. A nemesnádudvari rk. egyházközösség a külbogyiszlói szállásokon újonnan szervezett tanítói állásra pályázatot hirdet e lap megjelenésétől számított 21 napi határidővel. Betöltésénél irányadók az egyházi hatósági és miniszteri rendeletek. Fizetése törvényszerű, vagyis 20% helyi javadalom és 80% államszegély, egyelőre törvényes lakbérrel, később természetbeni lakással. Kötelességei: az iskolai rendszabályok szerint: leventeoktatás, népművelés, hitbuzgalmi egyesületben közreműködni. Közbenjárás, korteskedés kizáró ok. Válaszbélyeges kérvények, Plébánia Hivatal Nemesnádudvar (Pest m.) küldendők.”⁶

A pályázatra hárman adták be kérvényeiket: Kadosa János (5 szavazat), Vándor László (29 szavazat), Melegdi Sándor (0 szavazat). Így 1938. július 20.-ával Vándor László a kinevezett külbogyiszlói tanító.

A község vezetése elvárta a tanítóitól, hogy az önképzésen túl, a különböző egyházi és állami továbbképzéseken, így a Baján megtartott „német (kisebbségi) tanfolyamon is részt vegyenek”.

Határozottan eltiltották őket mindennemű politikai szervezetben való működéstől, illetve a helyi eseményeket befolyásolható korteskedéstől (pl. orvosválasztás).

Ügyeltek arra, hogy a testületben megelőzzék az elmérgesedhető nézeteltéréseket. Az 1934-35-ös tanévet értékelő jegyzőkönyvben erre utalást is találunk: „Az elmúlt esztendőben ellentétek merültek fel a testület kebelében. E félreértések helytelen harcra vezettek, melyek pedagógiai munkánk eredményét csökkentették.” A dolgok nem csitulnak el, hiszen a következő tanévben ez fokozottabb mértékben jelent meg. „A tantestület egysége megbomlott, ennél fogva a munka sem lehet olyan tökéletes. Az egységet megbontotta Ullmann Mária és Bakonyi Aladár között, a kosárüveg miatt felmerült

6. Egyházközségi ülések jegyzőkönyvei. 1938. március 6.

vita. Főtisztelendő elnök felkéri Ullmann Máriát az ügy előadására. Ennek megtörténte után a főtisztelendő elnök igyekszik meggyőzni a vitában álló feleket arról, hogy legjobb és legrövidebb megoldás, ha kiegyeznek egymással. De kár, hogy a határon túl haladt már a vitás ügy, méghozzá izr. ügyvéd kezébe került. Ullmann Máriának nem lett volna szabad izr. ügyvéddel felszólíttatnia róm. kat. tanítótársát. Nem kevésbé hibás Bakonyi Aladár sem, aki már eleget tehetett volna Ullmann Mária követelésének.⁷

b. Az iskola vezetésének alakulása

A római katolikus elemi népiskola vezetője, igazgatója – az érvényes egyházi és állami törvények szerint – a helyi plébános, aki egyben az egyházközségi képviselőtestület elnöki tisztét is betöltötte.

Nemesnádudvaron is 1926. december 1-jéig ez volt a gyakorlat. Ezzel a dátummal nevezte ki a kalocsai főegyházmegyei hatóság az első igazgató-tanítót, Epres Istvánt, amivel a tantestület régi óhaját teljesítette.

Epres István megköszönte a kinevezést, kérte a tantestület tagjait, hogy ezen felelősségteljes munkájában támogassák. Ő ezen megbizatással a tantestület tagjaival szemben meg nem változik, ugyanaz marad, ki volt. De kérve kéri a tantestület tagjait, hogy a békés együttműködés érdekében mindenki teljesítse pontosan, lelkiismeretesen mindazon kötelességeit, amelyeket a „Rendszabály” előír. Ha mindenki a neki előírt kötelességét megtartja, úgy meglesz a kölcsönös megértés, ami okvetlenül szükséges.

Minden bizonnyal szerencsés megoldás volt az igazgató személyének megválasztása. Sem a közvetlen „főnökével”, a plébánossal, sem a tantestülettel nem voltak konfliktusai. Pontos, törekvő és nagy munkabírási ember volt. Széles körű érdeklődését is jelzi, hogy megbizatását követő években egy sor tanfolyam elvégzésére vállalkozott. Így végezte el 1929. július 2-14. között Budapesten a népművelő tanfolyamot. Az iskolai munka vezetése mellett volt figyelme a községi óvodára, a 30-as évek kezdetétől az óvónőt bevonta a tantestület életébe.

A pedagógiai folyamatok tudatos befolyásolásán túl összefogta emberileg is a testületet, tisztos fegyelmet tartott (pl. megkövetelte,

7. Havi tanácsközmányok jegyzőkönyve. 1936. november 16.

hogy aki nyáron hosszabb időre eltávozott a községből, az jelentse be nála azt a címet, ahol tartózkodik).

Példát mutatott az önképzésben, a pedagógiai tárgyú dolgozatok elkészítésében is.

Még egy évtizedet sem töltött el a nemesnádudvari iskola igazgatói székében, s távozott Császártöltésre, ugyancsak igazgatónak. Munkásságáról ő maga, illetve a község plébánosa is megemlékezett. Erről szól a jegyzőkönyv. „Epres István igazgató tanító Császártöltésre történt megválasztása alkalmából meleg szavakban búcsúzik tantestületétől, rámutatva azokra a nehézségekre, amelyek igazgatóságra kerülésekor, s még később is voltak, s melyeket, mint megállapította, a megértő tantestülettel, – melynek tagjait egy kivételével neki volt módjában egyhangú választásokkal álláshoz juttatni – sikerült leküzdenie. E megértő együttműködésért köszönetet mond a tantestületnek, s elnézést kér, ha valakit bármely cselekedetével megbántott volna.

Érzéssel teli meleg búcsúszavai után főt. Mehringer Sándor méltatta a távozóban lévő Epres István igazgató itteni működését, s szinte pótolhatatlanságát kiemelve, úgy az iskolában mint a templomban kifejtett végtelen pontosságát és képzettségét, mint az iskolán kívüli (dalárda, esti iskola, hitelszövetkezet) fáradtságot nem ismerő munkásságát.”⁸

1935-től az iskola igazgatója újra a község plébánosa. Az egyházmegyei hatóság nem nevez ki tanítót az iskola élére.

A plébános-igazgató törekszik a már kialakított mederben tartani az iskola oktató-nevelő munkáját. Inti az új tagokat a pontosságra, a tanítói és kántori teendőikben egyaránt.

Más útbaigazításokat is ad.

Közli a tantestülettel, hogy szabadságot csak a rendszabályokban előírt kivételes esetekben, nagyon fontos családi ügyekben adhat. Felhívja a tantestület figyelmét az órarendek elkészítésére, valamint a tanítói vázlatok pontos vezetésére, valamint arra, hogy az újonnan beállított kályhákat ne bízzák a gyermekekre.

Rendszeresen látogatja az iskolát, a tanítási órákat. Az 1935-36. tanév első félévének tapasztalatait, a tennivalókat így foglalja össze. „2. A tanítást kezdjük pontosan. A tanítás kezdete előtti időt ne töltsük az utcán, hanem arra használjuk fel, hogy előkészülünk a tanításra, előkészítjük a szükséges szemléltető, és egyéb eszközo-

8. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1931. december 15.

ket. Főtisztelendő elnök közli, hogy ezután ragaszkodik ahhoz, hogy a tanító 1/4 órával a tanítás kezdete előtt legyen az iskolában, ahogyan azt a „Rendszabályok” előírják. Délután pedig ne félórás szünetet tartsunk!

3. A tanterem tisztasága nem kielégítő. A tanító ellenőrizze a takarítást és adja meg utasításait és észrevételeit a takarítónőnek, mert a tanterem tisztaságáért elsősorban a tanító a felelős.

4. Az igazolatlanul mulasztókat pontosan kell kimutatni. Az ismétlőiskolás fiúk templombajlásának ellenőrzése nem kielégítő. A leventeoktató adja át a mulasztók névjegyzékét az ismétlőiskola tanítójának, hogy azokat mint igazolatlanul mulasztókat kimutathassa.”⁹

Az iskolát négy éven keresztül a helyi plébános igazgatja közvetlenül. Ezen időszak alatt sem helyben, sem más intézményből nem találtak az illetékesek megfelelő tanítót igazgatónak. Valószínűsíthető, hogy mind az egyházi, mind a világi felügyeleti hatóság 1938. év végére döntésre vitte az iskolavezetés ügyét. Ezt tükrözi vissza a korabeli tantestületi ülésről készült jegyzőkönyv. „Főt. elnök üdvözlöli Bakonyi Aladár tót, igazgatóvá való kinevezése alkalmából. Kéri őt, hogy mint eddig is, buzgalommal lássa el kötelességét, szeretettel vezesse a tantestületet, hogy az vallásos és hazafias nevelésével betöltve hivatását, munkálkodjék egy szebb jövő boldogabb társadalmának kialakításán.

Bakonyi Aladár ig. tanító válaszol az elnök szavaira: Átérti megbízatásának komolyságát, s valóban a nagy cél érdekében óhajtja állítani minden erőt, de ehhez kéri a tantestület jóindulatú támogatását. Kéz a kézben, – vállalva fogjunk hozzá frissült erővel, a már megnagyobbodott hazánk jövőjének kialakításához.”¹⁰

Az új igazgató kinevezése és az iskola igazgatásának gyakorlati átvétele között néhány hét telt el. 1939. január 23-án a tantestület „negyedik rendes gyűlésén” jelenti be működését. Ez alkalommal több feladatot fogalmaz meg kollégáinak. Kéri a tantestület tagjait, hogy vázlataikat rendszeresen készítsék el és pedig lapokra, fogalmazások készítéséről és javításáról a tantestületi gyűlésen tegyenek jelentést.

Sajnálattal veszi tudomásul, hogy az a tanító, aki több mint száz tanulóknak javítja ki fogalmazványait, nem tud teljes értékű munkát

9. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1936. december 18.

10. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1938. december 5.

végezni. Néhány olyan követelményt fogalmaz meg, ami bepillantást enged a korszak iskolájába, a tanítók életébe, a tanulók hétköznapijaiba. Ezek a következők: Kéri a tanítókat, hogy a tanulókat tanítási időben disznóölésre ne engedjék el. Ám lakodalomba egy tanítási napot igénybe vehetnek. Tanítónak csak rendkívüli esetben ad engedélyt munkaidőben „lakodalmazni”.

3. Tanítók a község életében

A tantestület tagjai – szinte kivétel nélkül – jól beilleszkedtek a falu életébe. Ebben meghatározó volt, hogy valamennyien beszélték mind a német, mind a magyar nyelvet.

Anyagi-erkölcsi megbecsülésük sem maradt el a szomszédos községek tanítóitól. Amikor 1907-ben a tantestület fizetéskiegészítést kért – bérük „1000 k-ig és lakbér illetményük 200 k-ig” – a fenntartó politikai község azt meg is szavazza részükre. Sőt, 20 korona kertilletményt is biztosított számukra.

A tanítók sokat vállaltak a lakosság általános és szakmai kultúrájának emelésében, így például a felnőttek oktatásában. Azoknak, akik írni és olvasni nem tudtak, az írás és olvasás elsajátítására tanfolyamokat tartottak. Azokat pedig, akik írni és olvasni tudtak, de valamely közbejött gátló körülmény miatt az általános műveltségre, megfelelő közismeretekre az iskolában nem bírtak szert tenni, a hétnek egy alkalmas napján általános alapismeretekre oktatták. A felnőtteket a közgazdaság egyes területein történt újításokkal is megismertették.

Szinte minden évben rendeztek ismeretterjesztő előadásokat, analfabéta tanfolyamokat. Az eredményes munka érdekében a tanítók azt is vállalták, hogy korszerű eszközöket – vetítőket – alkalmaztak előadásaikon. Ezek működtetésének elsajátítására maguk is elmentek egy-egy ilyen felkészítő tanfolyamra. A falu leányai és asszonyai számára vissza-visszatérően főzőtanfolyamokat szerveztek. Népszerűek a községben a téli időszakban összehívott ének tanfolyamok. Nemcsak az iskoláskorúak körében működött énekar. A községi ünnepélyeken rendszeresen szerepeltek az ifjúsági és felnőtt énekkarok is.

A férfi tanítók közül kerültek ki a leventeoktatók is. A hagyományos leventefoglalkozásokon túl, e korosztály számára érdekes ún. „levente továbbképző” tanfolyamokon is nyújtottak ismereteket.

A község lakossága életmódjának, életvitelének elválaszthatatlan eleme volt a szőlő, a bor. Gyakori problémája az alkoholizmus mind a község vezetésének, mind az iskola tanítóinak. Az állami és egyházi vezetés is figyelemmel kísérte ennek a problémának az alakulását.

A tanítói kar is részt vett az alkoholizmus elleni küzdelemben, mind az iskola, mind az egészségtan tantárgy adta lehetőségek kihasználásával, de az eredménnyel maguk sem voltak elégedettek. Erről győznek meg bennünket a jegyzőkönyv sorai. „Sok minden van meg benne, amit a tanítónak tennie kellenék, de igen sok dologban nagyon magára hagyatva a tanító, sőt még nemhogy segítsége volna a dologhoz, hanem még maga a legnagyobb hatalmasság: az állam is ellene dolgozik. Mert tekintsük például az alkohol elleni küzdelem! Elismeri, sőt talán még nagyhangon hirdeti is a nemzet legtöbbször, hogy milyen káros, mennyire megöli a testet, a lelket az alkohol, és mi történik? Nyakra-főre alakulnak új szeszgyárak, pálinkafőzők. Persze az államnak ez nagy hasznot hajt, hát adja az engedélyeket nagyszívesen. Most tegyen valamit a magára hagyott tanító.”¹¹

A tanítóktól megfelelő magatartást és tapintatot igényelt a faluban igen elterjedt családi összejövetelek, magánházaknál tartott táncok, lakodalmak megítélése, „melyek speciálisan a falu átkai és betegségei.” Az egyházi vezetés is konkrét közbeavatkozást kért a tanítóktól. „A farsangi tobzódások ellensúlyozásaképpen ebben az időben fokozottabb munkát fejtessen ki a tantestület.” Mindezeket úgy kellett elvégezniük, hogy egyfelől sikert tudjanak felmutatni, másfelől biztosítaniuk kellett a jó viszonyt a felnőtt lakossággal, a szülőkkel. Ezeknek a követelményeknek a nemesnádudvari tanítók általában eleget tettek. Csak elvétve hangzik fel körükben egyszerűen pesszimista hangvétel: Csefkó Amália tanítónő mondja panaszképpen, hogy a tanítónak a községben és általában nincsen senki védője. Mindennek, minden durvaságnak ki van téve, ha hivatását, feladatát pontosan teljesíteni akarja. Ha kiírja az igazolatlan mulasztót, minden percben készen lehet, hogy a szülő a gyermekek előtt is leszidja.

11. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1906. október 5.

III.

Az oktatás, nevelés gyakorlata

1. A tanítás nyelve

Vizsgálódásunk időszakában az iskolában a tanítás magyar és német nyelven folyt. Hogy ez milyen nehézségeket jelentett a tanulóknak és a tanítóknak egyaránt, azt jól mutatja az 1905-körűli iskolai élet. A plébános, mint hitoktató javasolja, hogy délelőtt az iskolai ima német nyelven végeztessék. Az alsó három osztályban: Isten tízparancsolata, Anyaszentegyház ötparancsa és a Hétszentség mindkét ízben; a felsőbb osztályokban pedig csak kezdetre; és hazamenetelkor Űrangyala imádkoztassék, ugyancsak német nyelven. Indokul hozván fel, hogy a gyermekek a magyar nyelvi imát nem értik meg, németül pedig eddig nemigen tudtak imádkozni.

A tanulók anyanyelve a német volt. A család otthon csak németül beszélt. S amikor a gyermek az iskolába került, meg kellett ismernie a magyar nyelvet. A különböző ismereteket két nyelven sajátíthatta el. Mind az iskolaszék, mind a tanítók keresték a legmegfelelőbb megoldást az eredményes oktatás érdekében.

„Az iskola tanítási nyelve az iskolaszék f. é. elején hozott határozata szerint az I. II. osztályban magyar, a f. évben még a III. IV. osztályban vegyes, az V. VI.-ban német.”

Ennek eredményeként az 1921-22. tanévben a királyi segédtanfelügyelő látogatása alkalmával a következőket tapasztalta: „II. osztály. A múlt évben a tanítási nyelv német volt, a f. tanévtől magyar. A besz.- és ért. gyak.-ból, (beszéd és értelemgyakorlat MJ) mielőtt tovább mennénk, gyakoroltassuk be jól az elvégzett anyagot. Elsősorban pedig az iskolai rendre kell megtanítani, illetve ennek fogalmait elsajátíttatni. Így a név, padból kijárási-bemenet, iskolai bútor, menj a táblához, mutasd meg az asztalt stb.”

Majd másutt a jegyzőkönyv a következő megállapításokat tartalmazza: „III. osztály. Az előző 2 tanévben a tanulók oktatási nyelve a német volt, most magyar. Számtanban magyar nyelven a 9-es számkörben. A tanulók most kezdvén el a magyar nyelven való tanulást, nagy nehézségekkel küzdenek. A II. osztály anyagából német nyelven feleltek. A feladatokat csak bizonytalanul és igen sok segítséggel voltak képesek megoldani. IV. osztály. Számtan. U. az, mint a III.-ban, csak az a különbség, hogy a 30-as számkörig jutottak

el. A felmutatott eredmény megfelel a III. osztályban elért eredménynek.

Olvasás Német nyelven III. osztály. A kis betűk olvasása elég folyékonyan.

IV. osztály. Német nyelven igen gyengén olvasnak, ebben az osztályban teljesen bátran és szabatosan kell a tanulóknak olvasniok.

III. osztálynak magyar olvasókönyve nincsen, a IV. osztályosokét kölcsönbe használják.

IV. osztály. Magyar olvasás a kezdet kezdetén van. Csak a kisbetűket ismétlik. Az eredmény elenyészően csekély.

V. VI. osztály. Tanítási nyelv német. Földrajz: Nieder-Österreich IV. oszt. anyagának ismételése. Betanult recitálástól a tanulókat óvni kell, feltett kérdésekre kell, hogy feleljenek; természetes, hogy ez nem zárja ki azt, hogy összefüggő előadásban is tudjanak felelni, azonban sohase recitáljanak. Budapest Budapest helyett. A IV. osztály anyagában az osztály legnagyobb része járatlan, az egyes megyéket tudják ugyan egyesek elmondani, azonban nincsen meg ezeknek sem az áttekintésük. A feleletbe életet kell bevinni és ne pusztá leckefelmondás legyen az.

VI. osztály. Földrajz. V. oszt. anyagának Európának ismételése. Land és Staat között különbség van (Was für Länder sind am Balkan?) A tanulók feleletei ebben az osztályban megközelítették a helyes feleleteket. Csak ismét az a figyelmeztetés, hogy az ún. emlékeztetéstől tartózkodni kell. A feleletek szerint a tananyagot feldolgozták. A tanulók elég jártasságot mutatnak a földrajzi ismeretekben.

Számítan V. osztály. Műveletek éspedig összeadás és kivonás tizedes törtekkel. Tájszólásról leszoktatni őket. Fünfc (5.) A tizedes törtekkel ugyan tisztában vannak, azonban a számolási készsége a tanulóknak csekély, ezt kell bennük kifejleszteni, hogy kevesebb segítséggel magok legyenek képesek a feladatokat megfejteni.

VI. osztály. Természetrájz. A helyes kiejtésre vigyázni kell. Tapasztalta, hogy ennél a tárgynál a tanító figyelmeztette is a tanulókat a tájszólásra. Ennél a tárgynál is az a megjegyzése, hogy nemcsak emlékezésszerűen, egyfolytában kell feleltetni, hanem egyes kérdéseket is intézni kell hozzájuk. Ezáltal a nyelvi és az önálló gondolkodás készségét fejlesztjük ki a gyermekben.¹²

A tanfelügyelői megállapítások pontosan rögzítik a kétnyelvű oktatást folytató iskolák problémáit. Gyakran hiányoztak a tankönyvek, a módszertani útbaigazítások. Ezzel együtt „Csefkő Amália azt jegyzi meg, hogy az új tanterv készítésénél sem voltak különös tekintettel a másajkú iskolákra. Pedig azokban a tanító munkája kétszerezte. A jutalom nem tudja mi! Ugyanazt kívánják a más ajkú iskoláktól, mint a magyar ajkúaktól. Kérünk külön tantervet.” – mondja.

Az 1930-as évek elejétől mind több gyermek érkezik úgy az iskolába, hogy hibátlanul beszéli a magyar nyelvet is. Az oktatás nyelve is ehhez igazodik. Mind több tárgyat tanítanak magyar nyelven is. Ennek mikéntjét vizsgálja meg az egyházközség képviselő-testülete.

„Tárgy:

1. Beszámolás az elmúlt iskolaévek nyelvi eredményeiről, és az új tanítási nyelvről

Főt. elnök ismerteti az elmúlt iskolaévek tanítási nyelvének eredményeit. Kiemeli, hogy milyen hasznos a mostani tanítási módszer a község lakosaira nézve. Mert egyrészt körül vagyunk véve magyar nyelvű községekkel, akikkel az érintkezés csak magyar nyelven történhetik, másrészt az összes hivatalokban csak a magyar nyelvet használják s így fontos a magyar nyelv ismerete. Nem hiszi, hogy volna egyetlen egy ember Nemesnádudvaron, aki ennek szükségességét nem érezni. („Úgy van!” – helyeslés minden oldalról.) Már azelőtt is érezték ennek szükségességét, ezért küldötték el gyermekeiket a gazdagok Fajsra magyar szót tanulni. De miért legyen csak a gazdagoknak meg ez a joguk, hogy az állam nyelvét megtanulhassák. Most minden gyermek megtanulhatja az iskolában és meg is tanulja. Hány szülő hálálkodott már, kik nem tanulhattak magyarul, milyen jó, hogy a gyermekek tudnak magyarul! Kettős embereket nevelni a cél: egy hazai nyelvet és egy világnyelvet beszélő embereket.”¹³

A község és az iskola kapcsolatában a nemzetiségi identitás egy kettős folyamat körülményeiben valósul meg. Jelen van az a törekvés, hogy a magyar nyelvben szerzett jártasság segítségével könnyebben igazodjon el nemesnádudvar leendő polgára a „világban”. Ugyanakkor mindent meg kívántak tenni annak érdekében, hogy az

13. Egyházközségi ülések jegyzőkönyve. 1936. augusztus 6.

anyanyelv, az anyanyelvi kultúra fennmaradjon. Ennek a helyileg kialakult követelménynek még a harmincas évek végén megjelenő magyarosítási törekvések sem tudtak gátat vetni. Pedig az ún. vegyes tannyelvű oktatás minisztériumi bevezetése nem kis gondot jelentett a község lakóinak, tanulóinak és pedagógusainak. Erről szól az egyházközség képviselőtestületének jegyzőkönyve: „1. Főt. elnök ismerteti Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr rendeletét, mely a vegyes tannyelvű oktatásra való áttéréőről szól. Bejelenti, hogy a tantestület a rendeletet végrehajtotta, s a tanítás már az új rendelet értelmében és szellemében folyik.

Főt. elnök ezzel kapcsolatban bejelenti, hogy a gyermekek magyar ill. német nyelvű iskoláiba való átcsoportosítása minden kényszer és rábeszélés nélkül történt. Ezzel szemben egyesek mégis valótlan rágalomokkal támadták meg Bakonyi Aladár ig. ttót. Főt. elnök felolvassa a Neues Sonntagsblatt újévi számát, melyben a lap nevezett tanítót azzal vádolja, hogy rábeszéléssel és kényszerrel hajtotta végre iskolájában a változásokat. Főt. elnök tiltakozik az ilyen beállítás ellen, s valótlanak nyilvánítja a lapban közölteket.

Bakonyi Aladár ig. ttó a maga részéről visszautasítja ezt a vádat, s bejelenti, hogy a laptól kiigazítást követel.”¹⁴

A községben kialakult közhangulatot ez az újság cikk sem tudta megbolygatni. A vegyes-, magyar-, német tannyelvű iskola tulajdonképpen biztosította a nemzetiségi nyelv ápolását, illetve segítette a német anyanyelvű fiatalság beilleszkedését a mindennapok valóságába.

2. Az iskolai oktatás hétköznapijai

Nemesnádudvaron az elemi népoktatás – a 8. osztályos általános iskola bevezetéséig – részben osztott iskolai rendszerben folyt. A kéttanítós rendszert követően, az 1900-as évek első felében már sikerült három, négy, majd öt tanulócsoportban megosztott iskolát kialakítani.

A napi tanítási idő beosztását, az azzal kapcsolatos iskolai teendőket jól mutatja be az 1921-22. tanév rendje. A tananyag beosztása és az órarend az első osztályt kivéve 1912-13-ból való. Az új tananyagbeosztást és órarendet az egyházi iskolai hatóságnak be kellett mutatni. Az iskolai tanítás 8-12 és 1-3-ig tartott. A tantestület

14. Egyházközségi ülések jegyzőkönyvei. 1939. január 15.

jelentése szerint ezt a beosztást az tette szükségessé, hogy a téli korai sötétedés miatt célszerűbb a délutáni tanítási időt korábban befejezni, valamint a sáros időszakban a gyermekek zöme haza sem megy, s a déli időt az iskolában tölti el.

A község felnőtt lakossága és a tanítóság együttesen szorgalmazták, hogy az iskola minél több, praktikus felkészítést adjon a tanulóknak a mindennapi életbe való beilleszkedéshez. Ez vezette a tantestületet, amikor a századforduló első évtizedében bevezették a „fiú kézimunka” tanítását, ajánlva, „hogy a kézügyességi oktatás illesztessék be a tanításmenetbe, sőt az osztatlan, valamint a csak kétfelé osztott elemi iskoláknál a tanítás központba helyezését, [...] annál is inkább, mert az elemi oktatásnak a gyakorlati élethez közelebb hozását és a testi ügyességekre nevelését leghathatósabban szolgálja.”

A kort idéző dokumentumok megállapításai szerint a tanulók az iskolában megfelelő magatartást tanúsítottak. Az iskolai élet szerves része volt a rendszeres, napi istentiszteleten való tanulói részvétel. Esetenként a tanítóknak több tanulót kellett figyelmeztetni az illő templomi magatartás betartására. A gyermeki csínytevések közé tartoztak a „csúszlizások”, apróbb verekedések. Nagyobb problémát okoztak a nevelőknek a falu életvitelébe beépült „gyerek bálók”, valamint a gyakori „kocsmába járások”. Ezek megszüntetésére gyakran kérte az iskola a község képviselőtestületének segítségét is. Minden bizonnyal az iskolai élet szabályait, lehetőségeit és a követendő magatartást legjobban az 1930-as évek házirendje határozta meg. Ezt adjuk közre az alábbiakban:

„A nemesnádudvari r. k. elemi népiskolai házirendje

1. A tanítás reggel 3/4 8-kor és délután 3/4 1-kor kezdődik.
2. Az iskolába jövet a tanuló az utcán nem ácsorog, a felnőtteket illedelmesen köszönti, a templomhoz érve a fiú a kalapját leveszi, leány pedig keresztet vet. Az iskolai folyosón beszélni nem szabad. Az osztályba belépve így köszön: dicsértessék a Jézus Krisztus.
3. Ruháját, papucsát a tanítójától meghatározott helyre teszi.
4. A kiszabott időben minden tanuló saját osztályában kijelölt helyén legyen és feladatát ismételve csöndesen várja a tanítás megkezdését.
5. A tanteremben hangos beszéd, ide-oda szaladgálás, egymás tanszközeihez nyúlás, ételmaradékot vagy papírt elszórni, az iskolai bútorokat rongálni szigorúan tilos.

6. A tanítási idő alatt a tanuló csendben ül és figyel; engedély nélkül helyéről nem távozik. A tanítást megelőzőleg és a tanítást befejezve imádkozunk, utána elmondjuk a Hiszek Egy nemzeti imát s végül énekelünk.
7. A tanítók és iskolalátogatók kérdéseire felállva, vigyázz testtartásban hangosan és értelmesen felel.
8. A jó és rendes tanuló ruházata, arca, füle, keze, feje, valamint könyvei, füzetei, rajzeszköze s többi tanszere tiszta. A leányok pedig naponként fésülködjenek meg.
9. A tanítási órák közötti tízpercekben a tantermekben maradni s a folyosón tartózkodni nem szabad. A mellékhelyiségbe először a leányok azután a fiúk mennek csendben, párosan következő sorrendben: 1. I. oszt. leány s fiú, 2. III. o. 3. IV-VI. oszt. A mellékhelyiségben beszélni tilos, az ajtókat mindenkor csukva kell tartani.
10. A tanítás befejezése után felöltözködve, taneszközeit összecsomagolva, párosával szép csendesen hagyják el az iskola épületét. Hazafelé kocsis s autós után futni s kapaszkodni nem szabad. Hazaérve szüleit és egyéb hozzátartozóit köszönti.

Mindazon tanulók, kik e tíz pontban foglaltakat meg nem tartják, büntetésben részesülnek.

(A büntetés fokozatait lásd a Rendszabályokban.)¹⁵

A gondosan megszerkesztett „házirend” betartása és betartatása nem kis feladatot jelentett a tantestületnek. Hiszen a tanulólétszám, s az egy tanulócsoportra jutó gyermeklétszám magas volta igen megnehezítette az oktató-nevelő munka eredményességét.

Az 1900-as évek első felében több mint háromszáz volt a beiratkozott tanulók száma. (1900 – 194 tanuló, 1911 – 333 tanuló, 1936 – 276 tanuló, 1944 – 343 tanuló.) A problémát többek között az okozta, hogy ez a tanulólétszám nem arányosan oszlott meg a tanulócsoportok között. Ilyen volt pl. az 1930-31. tanévben, amikor is az összevont IV., V., VI. osztályokban több mint 150 tanuló zsúfolódott össze. Ebben az osztályban Hetesi Ferenc helyettesítő tanító ennek ellenére dicséretre méltó fegyelmet és rendet honosított meg.

A községben a megfelelő korosztály többsége nem szerezte meg tankötelezettségi ideje alatt a hat osztályos elemi iskolai végzettséget. A legtöbb tanuló a negyedik osztály sikeres elvégzése után vagy

15. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1930. január 4.

a család birtokán, vagy „kiscselédként” keresett munkahelyet magának. Ennek jól érzékelhető következménye volt a nagyarányú lemorzsolódás. Ezt vizsgálta meg és mutatta ki egy tanítójelölt a község oktatását feldolgozó szakdolgozatában.¹⁶

	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	V. oszt.
1921-22.	68 tanuló (100%) Fiú: 40 (100%) Leány: 28 (100%)				
1922-23.		58 tanuló (85,2%) Fiú: 34 (85%) Leány: 24 (85,7%)			
1923-24.			18 tanuló (26,4%) Fiú: 7 (12,5%) Leány: 11 (39,2%)		
1925-26.				17 tanuló (25%) Fiú: 9 (22,5%) Leány: 8 (28,5%)	
1926-27.					8 tanuló (11,7%) Fiú: 5 (12,5%) Leány: 8 (10,7%)

16. Kirschner Mónika: Nemesnáudvar oktatáspolitikája a két világháború között. Főiskolai szakdolgozat. 1993.

Az 1921-22. tanévben beírt első osztályosok iskolai útját mutatja be a kimutatás. Közülük a második osztályt még aránylag nagy százalékban végezték el sikeresen. Ijesztően nagy a lemorzsolódás a harmadik osztály végén, hiszen ezt az évfolyamot csak minden negyedik tanuló zárta sikeresen. Itt és az ötödik osztályban a fiúk kimaradása a szembetűnő. S a tankötelezettség végére a vizsgált tanulócsoport tagjai közül csak minden tizedik szerzett hatosztályos elemi iskolai végzettséget.

Tehát a tankötelezettségnek a szülők jó része nem tett eleget. A számtalan körülmény és ok közül egyet biztonságosan ki lehet emelni, s ez a család szegénysége. Erre engednek következtetni például, a beíratási díjat kifizetni nem tudók magas száma. Ez szinte minden tanév elején vissza-visszatér. Az 1932-33. tanév ezzel kapcsolatos adatai:

beiratkozott: 327 tanuló (100%)

beíratási díjat (1 P) befizette: 97 gyermek (29,6%)

„hátralékban” van: 230 gyermek (70,4%)

a hátralék „behajtását” a hatóság elengedte: 139 tanulónak (60,4%)

„behajtási végzést” rendelt el a hatóság 91 tanuló ellen (39,6%)

Ennek a négy évnek a statisztikája is azt mutatja, hogy az iskola tanulóinak több mint a fele szegénysorsú családokban élt.

Az iskola a pedagógiai segítségen túl, anyagilag nem sokat tehetett. Esetenként segélyt kért és kapott a községtől, aminek sorsáról a tantestület döntött, mint pl. 1929-ben, amikor is a szegény tanulók részére 84 Pengő ruha segély állt rendelkezésre, mely összegben a tantestület határozata szerint cipőt szereztek be.

Néhány év múlva a beíratási díjat elmulasztók büntetéspénzét is a szegénysorsú tanulók megsegítésére ajánlja fordítani a községi képviselőtestület. A község a befolyt iskolai büntetés pénzből 15 pár cipőt készített, amely a szegény gyermekek között került kiosztásra. Egy-egy osztályból 3 gyermek kapott cipőt. Az arra érdemes gyermekek kiválasztása a tanító feladata volt.

Szerves része volt az iskolai életnek az ifjúsági és nevelői könyvtár.

Már az 1906. március 16-i tanítógyűlésen felmerült a népiskolai könyvtár felállításának gondolata. Mind a fenntartó község, mind

az iskola a maga szerény lehetőségeiből megkezdte a könyvek vásárlását.

1907-ben a népiskolai könyvtár már a tanulók rendelkezésére állt. A tantestület az olvasási kedv előmozdítására a saját osztályában főlovasást tartott, így a gyermekek megkedvelvén az olvasást, maguk is szívesen használták a könyveket. A könyvtár kezelésére könyvtárost választottak. A tantestület egyhangúlag Tillinger Miklós plébánost választotta meg könyvtárosnak. Ha szerény mértékben is, de gyarapodik a könyvállomány. A könyvvásárláshoz a szükséges pénzeket egyrészt a község, másrészt az iskola biztosítja. A beiratási-díj 50%-át ifjúsági könyvtár beszerzésére fordították. A tantestület tagjai észrevételezték, hogy a megvásárolt mesekönyvek között túlságosan drágák is vannak, ami a – megszervezendő – könyvtár könyvmennyiségének rovására megy. Kívánatosnak tartják az olcsóbb könyvek vásárlását. A könyvbeszerzésre más években is a befolyt tandíj egy része szolgált fedezetül. Gyakran volt témája a tanítógyűlésnek az iskolai könyvtár. Akkor is, amikor növelték a könyvállományt, s akkor is, ha a „szorgalmas olvasás” miatt egy-egy könyv elveszett. Az 1920-as évektől már a könyvtár vezetője valamelyik tanító volt.

A tanulók személyiségének formálásban, nevelésükben nagy szerepet játszottak az iskolai ünnepélyek, megemlékezések.

Ezek közül voltak olyanok, amelyeket minden – fenntartói és vallási hovatartozásuktól függetlenül – iskolában megrendeztek. Ilyenek voltak pl. március 15., október 6., vagy az évente visszatérő madarak és fák napja. Hasonlóan a nemzeti érzület fokozását várták egy-egy magyar történelmi személyiség kultuszának helyi ápolásától, mint pl. a Széchenyi István emlékünnepelejtől. Ezeken a megemlékezéseken a tantervei anyagot meghaladó irodalmi és zenei produkciók hangzottak el. S itt Nemesnádudvaron, magyarul.

Az 1920-as évektől minden évben ünnepélyes külsőségek között emlékezett meg a tanulóifjúság a magyar államfőről, Horthy Miklósról december 6-án, névnapján. Tanítási szünettel egybekötött megemlékezés „járt” a kalocsai érseknek nevenapján. (Mint pl. április 12-én Gyula napkor.)

Katolikus jellegéből következett, hogy aprólékosan kidolgozott ünnepélyek és megemlékezések szolgálták a katolikus szentek kultuszát. Nemesnádudvaron különösen árpádházi Szt. Imre kultuszát ápták kiemelten. Erről még egy nevelőtestületi ülés is szólt: „A

tantestület kívánatosnak tarotta volna fölvenni azt, hogy a magyar szent kultuszának emelése érdekében az iskolában művészi értékű Szt. Imre képet függesztessenek ki. Egyébként... szüksége van a magyar ifjúságnak egy vezércsillagra, s ez Szt. Imre.” A leánytanulók számára Szt. Erzsébet kultuszát honosította meg az iskola.

Aktualitások miatt szervezte meg az iskola a „Béke napot”, a „Takarékossági napot”, „Hősök napját”, az „Anyák napját”, s a rendszeresen visszatérő „Gyermeknapot”. A nem kevés megemlékezés és ünnepély közül különlegessége miatt érdemel említést az 1936. november 20-án tartott „Te Deummal kapcsolatos hálaadó istentisztelet Ottó király” 24. születésnapja alkalmából.

Ezek az ünnepélyeken a tanulóifjúságon kívül részt vettek a szülők, a község világi és egyházi vezetői is. A tanítók joggal várták el a nagyszámú érdeklődőt, hiszen ezen alkalmakkor is tükröt mutathattak munkájukról.

A község tanítóinak a mindennapos oktató-nevelő munkán túl, rendszeresen visszatérő kötelessége volt saját szakmai és „világnézeti” továbbképzésük, önképzésük. A római katolikus jellegű elemi népiskolák tanítóitól elvárták, hogy az espereskerületi tanítói értekezletekre egy-egy – vagy központi, vagy helyi témában – előadást tartsanak. Ezeket megfelelő forrásanyag, vagy élettapasztalat birtokában, kellően átgondolva előbb a saját tantestületükben vitatták meg, s az itt kapott instrukciókat felhasználva vitték a témát az espereskerületi tanítógyűlésekre.

Az iskola belső életének ezek a témafeldolgozó értékelések jeles eseményei voltak. Közülük néhányat azért mutatunk be, mert rajtuk keresztül is bepillantást kapunk a nemesnádudvari tanítótság pedagógiai nézeteibe, életszemléletébe, világfelfogásába.

Az 1900-as évek első évtizedében több tanulmány jelent meg arról, hogy az elemi népiskolában miként oldják meg a külön nemű – leány-fiú – tanulók oktatását. Voltak pártfogói a koedukációnak, de akadtak a tanítók közül olyanok is, akik a női tanítók jelenlétét az oktatásban nélkülözhetetlennek tartották. Ez a téma is szerepelt a nemesnádudvari tanítók egyik tanácskozásán. A női tanítóknak a népiskolában betöltött küldetéséről írt egy pedagógus értekezést. A vita lényegét a jegyzőkönyv is megörökítette: „Az első dolgozat – ha nem néznők meg, hogy ki a kidolgozó – sokszor egészen zavarba hozná az olvasót. Néha nagyon kiérzik belőle a bőbeszédű, szóuralta nő, máskor meg oly tömören, mondjuk férfiasan fejezi ki gondolata-

it, hogy taglalás, boncolás nélkül az értelmét csak nagy nehezen foghatjuk fel. Nem tudná az olvasó, hogy férfias hölgy, vagy nőies férfi – vagy mindkettő összesegítve – írta a dolgozatot. Különbösen igen sokszor nem annyira a pedagógus, mint inkább a férfiakat ostromozó és a gyermekkorban is ördögnek képzelő nő érzik ki a sorok közül. Nagyon lesajnálja az egész férfinet. Az erkölcsi érzületet, tisztaságot, komolyságot és egész sereg hasonlót egészen megvon a férfiaktól, és a különoktatást ajánlja. Állításai bizonyítására fölhozott érvek a legtöbb esetben túlzottak, nem egészen azt bizonyítják, amit ő szeretne, és legtöbbször túlló a népiskolai nevelés határán. Legalább nem egészen tudálékos az a feleség sem, akit nőtanító tanít a népiskolában. A férfitanítót egy közönséges géppé, de durva géppé degradálja, aki csak éppen hogy tanít, de hogy tanításában, viselkedésében, a gyermekkel való megfelelő bánásmódban és így az egyénülés nemi nevelésben valamire vihetné az lehetetlen. Pedig vannak példák! Mindennek az a feleletünk, hogy a férfitanító legalább úgy megállja helyét mindkét nem nevelésében, mint a nőtanító – ha nem jobban – és így semmiféle különoktatásra nincs szükség.” Majd a nevelőtestület – ekkor kizárólag férfiakból állt – kimondja a határozatot. „A tételre az a feleletünk, hogy maradjunk csak, amint voltunk, hagyjuk a különoktatást a felsőbb nevelésnek. És így nincs is szükség országos mozgalomra a nőtanítók sűrűbb alkalmazása érdekében.” A témákban igen változatos dolgozatok közül érdemes „A tanító anyagi helyzetének javítása” című értekezés és fogadtatásának bemutatása. Ullmann Mária bíráló szerint a szerző humorosan fogta fel a tárgyat. Megemlíti a felekezeti tanító és kántor ezer baját, fájó sebeit. Kár, hogy a szerző maga sem bízik ezek gyógyíthatásában.

Tanulmányosak azok az írások is, melyek az iskola és a család kapcsolatát elemezték, az ezekhez kapcsolódó nevelési, fegyelmezési eljárások elemzésére vállalkoztak. Az oktatás napi gyakorlatában is jelen van pl. a testi fenyték alkalmazása, az alkalmazás indokolt-sága. A testületnek az ezzel kapcsolatos felfogását adja vissza Spielvogel József tanító dolgozata a testi fenytékről. Az ügyesen megírt dolgozat a szülői, illetőleg családi és iskolai nevelés kölcsönös viszonyából indul ki. Ha a tanító a szülőt helyettesíti, akkor szükség esetében a szülő által alkalmazott fenytéket is használja fegyelmezési eszközül.

A szakmai továbbképzést szolgáló tanulmányok közül több foglalkozott a népiskolai tantervekkel. Ezzel kapcsolatban fogalmazta meg egyikük: „Nálunk mindig a külföldet utánozzák a tanügyi reformok dolgában, de arra nem gondolnak, hogy például a tantervet nem volna szabad életbe léptetni, míg a tanerők az abban kívántakban ki nincsenek képezve. Példának hozza fel a rajz- és kézimunka oktatást. Nem kellene mindenben az államra várni, az egyház is áldozhatna tanítói továbbképzésére.”

A nemesnádudvari tanítókat is foglalkoztatta az osztott- és osztatlan iskolák által nyújtott oktatási-nevelési értékek különbözősége. Az, hogy hol van a két iskolai forma között a különbség, milyen előnyök, illetve hátrányok járnak az egyikkel vagy a másikkal. Az egyik vélemény szerint az osztott iskola növendékeinek szélesebb a látóköre a társadalom, a környezet, ipar, kereskedés, közlekedés stb. nevelő ráhatásai folytán, azonkívül több az idő a közvetlen tanításra, hosszabb a szorgalmi idő, jobb az iskolai felszerelés az iskolafenntartók jobb anyagi helyzeténél fogva.

E nézettel ellentétes felfogást vallott a témát ugyancsak feldolgozó másik pedagógus. Az osztatlan iskolák érdekében mondja: „Mert vajon miért állítják a mindennapi életben szemünk elé a szentek életét? Nemde azért, hogy példáikon buzdulva, mi is hasonlóká legyünk? Vagy a történelem nagy alakjai tán mást szolgálnának. Nem! Ugyanezen célból tanuljuk és tanítjuk, hogy a lángoló hazaszeretetet, a nagylelkűséget stb. szemlélve bennük és e lelki sajátosságok megfogjanak, s ezáltal gyökeret verjenek. Hasonlóképpen van ez az elemi iskolában is. Itt is mindig a nagyokat állítjuk mintaképül, hogy a kisebbek is akként cselekedjenek. Mert ha az osztott iskolában vagyis az egyenlőkorúak között csináljuk ezt, úgy a legtöbb esetben a kitüntetettben érzük el a buzdítással és a serkentéssel azt, hogy hasonlóká legyenek. Igen helyesen fejtegeti a végén, hogyha csak kortársak vannak együtt, akkor kevesebbet kell a nevelőnek ügyelni, s így jobban alkalmazkodhatik az egyéniséghez. De mire a tanító kiismerte a gyermek egyéniségét, addigra az elhagyja őt, mert másik osztályba megy, s a másik tanító újra kezdheti ezt a munkát, míg az osztatlan tanítónak erre nincs szüksége.” A testület „szívéhez közelállt” az osztatlan iskolák illetően való dicsérete, hiszen maguk is ebben tanítottak. Amikor azonban a két vélemény egyikével kellett azonosulni, testületi állásfoglalást

kialakítani, azt így rögzítették: „De mi azért mégis az első véle-
ményt találjuk elfogadhatóbbnak.”¹⁷

IV.

Az iskola irányítása

A nemesnádudvari elemi népiskola egyházi jellegű intézmény volt, a római katolikus egyház felügyeletében. A római katolikus iskolák felett az egyházi főfelügyelet jogát a püspökök gyakorolták. A püspök azonban nem személyesen intézkedik az iskolai ügyekben, hanem az egyházmegyei tanfelügyelő – Nemesnádudvar esetében a kalocsai egyházmegyei főtanfelügyelő – és az esperesi kerületi tanfelügyelő útján. Vizsgálódásunk időszakában ezt a jogot a hajósi esperesi tanfelügyelő látta el. Az is előfordult, hogy esetenként külön iskolalátogatót is kinevezett a püspök – egy-egy jónevű igazgató személyében –, aki segített az iskolák felügyeleti látogatásában.

Az iskola közvetlen irányítását a községi római katolikus iskolaszék látta el, amelynek elnöke a helyi plébános, aki egyben az iskola igazgatója, amennyiben igazgató tanító vezet az iskolát, a plébános a tantestületi ülések elnöki tisztét tölti be.

Az egyházi tanfelügyelet mind az egyházi, mind az állami rendeletek betartását, érvényesülését ellenőrizte. Biztosította, hogy a mindkét fél által jóváhagyott, illetve egyeztetett tanterv szerint folyik az oktató-nevelő munka.

Az iskolaszék – Nemesnádudvaron – esetenként az egyházközségi képviselőtestület az iskolaszék feladatát is ellátta – az iskola életének minden rezdülését figyelemmel kísérte. A tanítóválasztástól, a helyi és megyei szervekkel tartott kapcsolatokig, minden a hatáskörébe tartozott.

Az iskolaszéknek itt Nemesnádudvaron a legidősebb tanító volt a tagja, illetve az igazgató tanító, aki a jegyzői teendőket is ellátta.

Az egyházi irányítás kézzelfogható, rendszeres megjelenési módját, az ún. püspökkari körlevelekben – „Circulárékban” – megfogalmazott utasítások jelentették. Ezeket minden tanítógyűlésen a testülettel ismertették. Ennek rendszere Nemesnádudvaron az volt,

17. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1912. szeptember 20.

hogy az ismertetést az igazgató megbízásából a legfiatalabb tanító végezte el.

Az iskola felekezeti jellegéből adódott, hogy több olyan feladatot is el kellett látni a tanítóknak, ami az állami alkalmazású tanítókat nem terhelte.

Az 1926-27. tanévben például a községi plébános arra kérte a tantestület tagjait, hogy helyette, addig míg káplánt nem kap, a hittant tanítsák. A tantestület ezen kérésnek eleget tett, s az elmúlt évi munkanaplók szerint tanította a hittant.

Az egyházi irányítás az iskola belső szellemét is meghatározta. Az 1931-32. tanévben az újonnan kinevezett plébános felhívta a tantestület tagjainak figyelmét a vallásos – és különösen itt, e nemzeti községben – a hazafias nevelésre. E kettős cél érdekében szükségesnek tartotta a „Szívőárda” megalapítását.

Rövid egyhónapos előkészítés után, október második vasárnapján már be is indult a Szívőárda, amelynek munkájában minden tanító közreműködött.

A helyi egyházközség elhatározta, hogy a falu templomának 200. jubileuma alkalmából jelentős felújítási munkákat végeztet el az épületen. Ezek sorában az egyik legfontosabb teendő volt a templom belső festése. Az egyházközség úgy döntött, hogy minden hitközségi tag egyenes adójának 2,5%-át fizesse be a templom pénztárába. A kivetés és gyűjtés munkája a tantestületre várt. A tanítók rövid két hónap leforgása alatt a hívektől a megfelelő összeget „begyűjtötték”, amelyért az egyházközség köszönetet is mondott! (1936. december 8-án a „templom képeinek beszentelése” meg is történt.)

Az iskola dologi-tárgyi feltételeiről, az iskolai alkalmazottak béreiről (államsegély kiegészítése arányában) a politikai község gondoskodott. A községi képviselőtestülettel a kapcsolatot nem az iskola igazgatója, hanem az egyházi iskolaszék, illetve annak elnöke, a helyi plébános tartotta. Ez a kapcsolat egyrészt a napi beszélgetésekre épült, másrészt a megfelelő testületi ülés jegyzőkönyveinek megküldésére. Csak elvétve fordult elő, hogy a tanítók egyike-másika közvetlenül is a községi tisztviselőkhöz fordult iskolai ügyben.

Az iskolát fenntartó községre hárult minden olyan feladat, amelynek anyagi, pénzügyi következményei voltak. Így pl. az esperesi kerület tanítógyűlésére a tanítókat a községi előfogat szállította. Az 1929. évi „Madarak és fák napja” rendezvényhez az iskolaszék „megkeresi a községet, hogy a paprikáshoz 1 1/2 birkát adjon”.

Az iskola életének félévszázadát tükröző dokumentumok áttanulmányozása során csak elvétve találkoztunk olyan konfliktussal, amely mögött a fenntartó – politikai község testülete, vagy netán vezetői állottak volna. Sajátos tartalma és ritkasága miatt egy ilyen esetet rögzítő jegyzőkönyv-részletet közreadunk:

„Ugyancsak főt. Mehringer Sándor emelt szót azon alaptalan – vidékről füléhez jutott – a rágalomért, mely szerint érdemes igazgatónk, Epres István a németesítésnek köszönhetően nagy népszerűségét.

Részletesen ismertette az ig. eddigi és főképp a magyarosítás terén kifejtett és fáradságot nem ismerő működését, mely kezdődött az iskolában a nemzeti ünnepek megszervezésénél, s a március 15-nek ünnepé tételénél – úgyannyira, hogy ez a nap, ma már éppoly ünnep, mint a vasárnap – valamint a magyar nyelvű egyházi énekek tanításánál ill. behozatalánál – folytatódott azután a levéteknél, népművelésnél, dalárdánál, stb. – úgyannyira, hogy kezébe vette, művelte és magyarosította a gyerekektől kezdve a 40 éves korig az embereket, mely művelés és magyarosításnak szép eredményét már az is eléggé bizonyítja, hogy a német újságot már mindinkább kiszorítja a magyar, s a német szót a magyar szó.

Miután a tantestület a rágalom által magát is sértettnek érezte, – tiltakozott és visszautasította e teljesen alaptalan rágalmat, s e tiltakozásnak a jegyzőkönyvben való megörökítését, sőt az „Iskolaszék”-hez való eljuttatását kívánta.

Ezek elhangzása után főt. Czeizlinger Lajos elnök kérdést intézett az igazgatóhoz, hogy tudja-e miért és honnan származik e rágalom? Főt. elnök e helyből kiindult rágalom alapján az ig. politikai működésében véli megtalálni, mire Bencsik Aladár megjegyzi – mit a tantestület is magáévá tesz – hogy főt. elnök e téren tévesen van informálva.

Epres István ig. kijelenti, hogy politikával nem foglalkozott sem a múltban, sem a jelenben, hanem egyesek a most megalakulóban lévő gazdakörnek szeretnének ellenzéki politikai színezetet adni.

Erre főt. elnök – a békét hangsúlyozva – megjegyzi, hogy néha az igazsággal szemben is okos dolog a hatalommal való megalkuvás.

Epres István említi meg utána, hogy ittműködése óta mindig a békét, egyetértést kereste, de sajnos – s ebben az egész tantestület

osztozik – a különböző rágalmak miatt ez az együttműködés szinte lehetetlen volt.

Éppen ezért kéri főt. elnököt, miután ő van hivatva – mint a tantestület vezetője – az együttműködést elősegíteni, belátása szerint próbálkozzék a „közigazgatási hatalmat” rábírní, hogy kellő megértést és elismerést tanúsítson a tantestület tagjaival és azok munkájával szemben.”¹⁸ A jegyzőkönyvben foglaltak eljutottak a község vezetőihez. Az iskola életét folyamatosan figyelemmel kíséző politikai község gyakran fejezi ki elismerését a jól végzett munkáért, „dícséretét a pompásan sikerült március 15-iki ünnepélyért.”

Az állami irányítás, az iskolai életnek közvetlen irányítása, ellenőrzése, a királyi-állami tanfelügyelőségek útján történt. E tekintetben előbb a kiskőrösi, majd a kiskunhalasi, s végül a kalocsai járás kapott megbízásokat a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tanügyi igazgatóságtól, hogy ellenőrző látogatásokat tegyen a nemesnádudvari iskolánál.

Az évenként rendszeresen megjelenő tanfelügyelet igyekezett tárgyilagos véleményt mondani az iskolai munkáról.

Az 1910-es és 20-as évek tanügyi eredményeit összegezi az 1921 őszén tett tanfelügyelői jegyzőkönyv. „Általában véve a tanítási eredmény, tekintetbe véve azt a körülményt, hogy a tanulók nem magyar anyanyelvűek, továbbá figyelembe véve a háború okozta nehézségeket is, nem üti meg azt a tulajdonképpeni mértéket, amelyet egy részben osztott iskolától joggal elvárhatunk. Ezeket a hiányokat csakis fáradhatatlan, lankadatlan, buzgó, megalkuvást nem ismerő munkálkodással lehet csak pótolni. Minden felesleges szünetet kerülni kell, az óráközi szüneteket pontosan tartásuk be, azokat meg ne hosszabbítsák, mert hogy a hiányokat pótoljuk, a munkaidő minden percére szükség van.

Reményli és hiszi, hogy most rámutatva a hibákra és hiányokra, azokat a tantestület minden buzgalommal fog igyekezni kiküszöbölni, illetve pótolni, hogy a legközelebbi iskolalátogatás alkalmával, amely valószínűleg a tavasszal fog bekövetkezni, a tanítási eredmény teljesen megfelelő legyen.”¹⁹

Az egy évtizeddel későbbi iskolalátogatás tapasztalatai már mérőben eltérnek a fentiektől. Vass Antal kerületi iskolalátogató megállapításait adjuk közre az alábbiakban.

18. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1932. április 6.

19. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1921. október 14.

„Vass Antal iskolalátogató meleg hangon üdvözlö a tantestület tagjait, kik – úgymond – voltak szívesek a rendes tanácskozmányok idején kívül most is összejönni, majd felszólítja a tantestület tagjait, hogyha valami kérdezni valójuk van – mely az ő hatáskörébe esik, és tudatmezejében megvan –, igyekezzenek és bátorkodjanak azt aprópénzre váltani.

Ezután észrevételeiről alkotott és mondott véleményt, melyeket a következőkben tárt a tantestület elé. Az I. o-ban a beszéd – ért. gyakran szép és jó eredményt lát, csak még – szerinte – a gyermeket egész mondatban való felelésre készítsük – mondja – mivel a gyermekek nyelvi készségét óhajtjuk növelni és javítani.

A számtannál az a véleménye és észrevétele, hogy szép és élénk volt a tanítás, a példa pedig az életből vett volt.

A II. o-ban az egész anyag kimerítő feldolgozásáról tanúskodott a tanítónő előadása, illetve tanítása, miértis meghajtja a tanítónő előtt elismerése zászlaját.

A IV. – V. – VI. o.-ban, ahol a gyermekek óriási tömege van együtt, azt tapasztalta és látta az iskolalátogató, hogy e rövid idő alatt szép eredményt tudott felmutatni a tanító, kit arra buzdít, hogy továbbra is szívvel-lélekkel dolgozzék a gyermekekkel, s ha ezen az úton, ösvényen halad tovább és ambícióját el nem veszti, akkor bármely iskolának értékes tanítója fog lenni.

Végül, legnagyobb elismeréssel van Epres István munkája iránt, kinek az ifjúsági- és tanítói könyvtár jegyzése és vezetése annyira pontos, hogy a pedantéria határait is messze túlszárnyalja. Erről arra következtet, hogy a nemesnádudvari iskolának szorgos és munkás igazgatója van.²⁰

Az állami irányítás központosított gyakorlata az egyes tanítókat is érintette, – s nem mindig kedvezően. Így például Epres János segédtanítót értesítik, hogy az ünnepélyes fogadalmat Budapesten a tanfelügyelőség hivatalában tegye le. A nevezett kéri a királyi tanfelügyelőséget, hogy ne Budapesten, hanem helyben – iskolalátogatás alkalmával, az iskolát látogató tanfelügyelő előtt tehesse le a fogadalmat, amelyet kivételesen a „hivatal” teljesít.

20. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1931. május 18.

V.

Az iskola hatása az anyanyelv, a kultúra, az általános műveltség alakulására

A 20. század fordulójára érkező község az 1910. évi népszámlálás adatai szerint döntően német anyanyelvű. A lakosságnak mindössze 11,3%-a vallotta anyanyelvét magyarnak. Ezzel együtt a falu népességének fele kétnyelvű, azaz mind a magyar, mind a német nyelvet beszélte.

Az a dokumentumokból kitűnik, hogy az iskolától az állami és az egyházi vezetés elvárta, hogy a magyar nyelven beszélők száma nőjön. „Az elnök tudatja a tantestülettel, hogy Grézló János kir. tanf. úr a f. hó 27-én tett iskolai látogatása alkalmával általánosságban megelégedését fejezte ki. Azonban az I. oszt.-ban az olvasást gyengének találja, s a sikeresebb tanítás céljából melegen ajánlja a fonomimikai módszer alkalmazását, valamint a magyarosítás érdekében ajánlja, hogy a növendékeknek úgy az iskolában, mint az utcán a magyar nyelv tétessék társalgási nyelvvé.

Tóth János az I. osztályt vezető tanító kijelenti, hogy a fonomimikai módszert tanulmányozása tárgyává teszi s a jövő tanévben törekszik a kívánalomnak e tekintetben is eleget tenni.

Spielvogel József a magyar társalgási nyelv szigorú elrendelésében erőszakos magyarosítást lát.

Elnök kifejezetten hangsúlyozza, hogy a tanf. úr csupán jóakarátú figyelmeztetést kíván a tanítók részéről, nem pedig csendőrköt a növendékek mellé.

A tantestület kijelenti, hogy figyelemmel kíséri a tanulók társalgását s lehetőleg ellenőrzi, hogy magyar nyelven társalognak egymással.²¹

A magyar nyelv valamilyen szintű elsajátíttatása az 1920-as években is jelen van az iskolai követelmények között. Azt azonban határozottan kijelenthetjük, hogy nem az anyanyelv rovására.

Az iskola, a tanítóság a magyar nyelv ismeretének bővítésével azonos értékűnek tekintette az anyanyelv „pallérozását”, színvonalas művelését. A 20-as évek elején tett tanfelügyelői jelentés: a tanítás az egyházi főhatóság által jóváhagyott tantervek szerint történik. E szerint a nemzetiségi vidékeken működő iskoláknál

21. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyvei. 1908. január 31.

nagy súlyt kell helyezni arra, hogy a tanulók a magyar kifejezéseket helyesen ejtik ki. Az egyes fogalmakat, amelyeket magyar nyelven tanítanak meg kell magyarázni, ha kell az anyanyelv segítségével is.

1925-ben a magyar oktatási kormányzat rendeletet adott ki a kisebbségek tanítási nyelvére vonatkozóan. Nemesnádudvaron is dönteni kellett abban, hogy a rendeletben lehetőségként megfogalmazottak közül melyiket választák. A tantestület az „A” és a „B” típust elutasította.

Úgy döntöttek, hogy a már eddig használt „C” típusnak megfelelő tanítás mellett maradnak, mert a magyar nyelvi oktatást akarják javítani.

A századfordulót követő két évtized sokirányú hatása – közte az iskoláé – vajon miként hatott a „magyarosításra”, az anyanyelv megőrzésére?

Mint már az előzőekben megfogalmaztuk, hogy a huszadik század első évtizedére a község lakosságának 11,3%-a volt magyar anyanyelvű. Az 1920. évi népszámláláskor a lakosság 6,3%-a vallotta anyanyelvét magyarnak. Tehát egy évtized alatt a magyar anyanyelvű népesség a felére esett vissza. Ugyanekkor a község lakosságának magyarul beszélő aránya 39,3%. Ezek a tényszerű adatok azt mutatják, hogy az iskolában „gyakran” hangoztatott magyar nyelvet erősítő törekvések nem voltak sem alaptalanok, sem erőszakos magyarosításra irányulóak. Egy, az 1930-as évek elejének tantestületi ülésén megfogalmazottak jól érzékeltetik a nemesnádudvari viszonyokat: „Továbbá az idegen nyelvű, magyarosodni nem akaró református községekkel szembe kellett volna állítania Császártöltés rom. kat. lakosságának a magyarosodását. Itt azonban rá kell mutatnia arra, hogy az anyanyelvét elhanyagolnia ugyan senkinek sem kell, sőt nem is lenne üdvös dolog. De viszont annak, aki magyar kenyeret eszik, kinek bölcsőjét magyar föld termette, kit magyar szellő simogat, kinek magyarul dalol a madár, kit magyar föld hord a hátán, annak a magyar állam hivatalos nyelvét is kell tudni beszélnie.”²²

Ezek a gondolatok kétséget kizáróan hatnak a község lakosságára. Az 1930. évi statisztikai jelentésben magyart jelöli meg anyanyelvének a lakosság 46,3%-a, s a községben a 80% a német mellett a magyar nyelvet is beszéli. Rövid három évtized alatt a magyar

22. Havi tanácskozmányok jegyzőkönyve. 1931. március 4.

anyanyelvűek száma közel négyszeresére nőtt, míg a magyarul is beszélők száma megkétszereződött. A német nyelv továbbra is a község minden lakójának társalgási nyelve maradt. Az iskola a kétnyelvűség fenntartását szorgalmazta. Az is a valósághoz tartozik, hogy a magyar nyelvben kitűnt tanulókat és a magyar nyelvet oktató tanítókat külön is dicséretben, vagy mint pl. a „Magyar Julián Társaság” elismerésben, jutalomban részesítette.

A magyar nyelv oktatására a tantestület „különös gondot” fordított, de az önmaguk elé tűzött feladatot úgy kívánták teljesíteni, hogy e törekvésük ellenszenvet ne keltsen. Ennek eredménye, hogy a gyermekek megkedvelik és szívesen beszélnek a magyar nyelvet. De nemcsak a magyar beszéd, hanem a magyar szellem is mindjobban meghonosodik az iskolában.

Minden bizonnyal ezt kívánta a testület demonstrálni azzal, hogy a harmincas években megindult „névmagyarosítás” is megjelent körökben. A plébános kérte a tantestület nem magyar nevű tagjait, hogy a mostanában megindult magyarosítási mozgalom szellemében nevüket magyarra változtassák.

Az iskola, a tantestület sokat tett azért, hogy a falu népességének általános és bizonyos szakirányú műveltsége a kor követelményeihez igazodjon.

Az 1920-as. évi statisztikai jelentésben a község 6 évesnél idősebb népességének 86,7%-a tud írni, olvasni. Tíz év múlva ugyanez az arány 89,5%. Tehát jelentős az iskola szerepe a műveltség emelésében. Ezzel együtt nőtt azoknak a száma, akik a megfelelő korban szerezték meg a négy osztályos végzettséget. A harmincas évek végére sem tudott az iskola jelentős eredményeket elérni abban, hogy mind többen végezzék el az ötödik, illetve a hatodik osztályt. Az analfabéták arányának csökkenése viszont a sikeres iskolai munkára is utal. 1920-ban arányuk 13,5%, 1930-ban pedig 10,5%.

A tantestület igen sokat tett annak érdekében, hogy a felnőtt lakosság minél több szakirányú ismeretet szerezzen.

Már az 1900-as évek elején működtetik a „gazdasági ismétlődő iskolát”. Ennek tananyagát rendszeresen a kor követelményeihez alakították. Volt figyelmük arra is, hogy az elemi iskolából kimaradt lányoknak „háziipari és háztartási” ismereteket oktassanak, amelyeket záróvizsgával fejeztek be.

A téli időszakban 60-120 órás tanfolyamok segítették a szorgalmas „svábság” szakismeretének bővítését.

VI.

Az elemi népiskola általános iskolává való átszervezése

Az iskola életében az 1940-es évek az akkori magyar oktatási viszonyoknak megfelelő körülményeket mutatták. A falu lakossága számára a második világháború, az azt követő németellenes intézkedések borzalmai jelezték a nem kívánt állapotokat.

Az iskola sem maradhatott ki a változásokból. A római katolikus iskolaszék jegyzőkönyve ezt így dokumentálja: „A mi iskolánknál is megvannak a lehetőségek, hogy a V. K. M. 70.000/1946. sz. rendelete szellemében népiskolánkat általános iskolává fejlesszük. Jelenleg 5 tanító működik. Folyó évben állami hozzájárulással még 3 új tanítói állást szerveztünk, de ezek jóváhagyására nincs sok remény. Tehát ez évben a meglévő tanítóknak kell munkatöbbletet vállalniok.”

„Az egyházközségi képviselőtestület helyesli és határozatilag ki mondja a nemesnádudvari népiskola általános iskolává való szervezését.”²³

További intézkedéseket a megyei Földbirtokrendező Tanács tesz, amely szerint 4 tanítói lakás kiutalását határozza el.

Az iskolának és lakóinak további élete, egy újabb tanulmány tárgyat képezheti.

23. Egyházközségi ülések jegyzőkönyvei. 1946. október 13.

Irodalom

- Huszti József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest 1942.
- Jóboru Magda: A köznevelés a Horthy-korszakban. Alsó- és középfokú oktatás. Kossuth Könyvkiadó-Tankönyvkiadó. Budapest 1972.
- Balogh – Szabolcs: Pedagógusok a két világháború között. Magyar Történelmi Társulat. Budapest 1963.
- Dr. Molnár János: A bácsbokodi iskola története. Bácsbokod nagyközség önkormányzata 1990.
- Tudományos Közlemények 7. Eötvös József Tanítóképző Főiskola Baja, 1993.
- Molnár János: Tanítógyűlések a két világháború között a hajósi esperesi kerületben.
- Bács-Kiskun megye múltjából V. A Bács-Kiskun megyei Levéltár kiadványa. Kecskemét, 1983.
- Zorn Antal: Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig.
- Sz. Kőrösi Ilona: Az elemi népiskolai oktatás Kecskeméten a dualizmus korában.
- Kopasz Gábor: Az alsófokú iskolai oktatás Bács-Bodrog vármegyében 1935-1950.
- Gróf Klebelsberg Kuno: Küzdelmek könyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT. Kiadása, Budapest 1929.
- Magyar Népoktatás. Kiadja: A Magyar Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Budapest 1928.

Viták a hercegszántói állami délszláv népiskoláról (1947-48)

A tanítás az 1944/45-ös tanévben a frontvonal változásai, s a háborús események miatt az ország nagy részén az ősz folyamán megszakadt. A front áthaladtával a tanítás újraindítása, s az oktatásirányítás számos kérdése már a közigazgatás újjászervezésével egyidőben fölvetődött ugyan, az ideiglenes nemzeti kormány és gróf Teleki Géza vallás- és közoktatási miniszter azonban 1945 tavaszáig nem tett lépéseket reformok bevezetésére, illetve a korábbi közoktatás átszervezésére.

A II. világháborút követően a közoktatásban végrehajtott demokratikus átalakítás szükségessége először az egyes pártok programjaiban fogalmazódott meg. A politikai pártok és a kormány elképzeléseit azonban jelentősen befolyásolta e tekintetben az ország anyagi helyzete, a fegyverszüneti szerződés, és a szovjet katonai parancsnokság előírása is.

A hazai nemzetiségi tanulók oktatását a háborút követően a kormány 10.030/1945. M. E. sz. rendelete – 1945. október végén jelent meg – szabályozta először átfogó módon. E szerint: „... azokban a népiskolákban, ahol a jelenlegi oktatási nyelv megváltoztatására irányuló kívánság merül fel, legalább 10 tanuló szülőjének (gyámjának) kérésére, a nemzetiségi anyanyelvű tanulók szülői titkos szavazással döntenek abban a tekintetben, hogy gyermekeik számára:

1. anyanyelven folyó oktatást kívánnak-e a magyar nyelvnek, mint tantárgynak tanításával, vagy pedig
2. az anyanyelvet külön tantárgyként tanítsák.”¹

A szülők tehát maguk szavazhattak az anyanyelvi oktatás formájáról, s ha ennek eredményeként 20 egy nemzetiséghez tartozó

1. A rendelet megjelenését megelőzően a kormány már 1945. augusztusában elrendelte a népiskola 1-8., a gimnázium, valamint a polgári iskola 1-4. osztálya helyett „általános iskola” elnevezéssel új, 8 osztályos iskola szervezését. Ennek kiépítésére azonban fokozatosan került sor.

tanuló jelentkezett, lehetőség nyílt nemzetiségi nyelvű népiskola megnyitására. A szavazásokat 1945. december 31-ig kellett lefolytatni. Nehezítette azonban a szülők helyzetét, hogy kérelmüket a tanfelügyelőnél írásban, vagy az iskola igazgatójánál szóban, külön kellett kérniük, s a szavazás maga is egy bizottság előtt zajlott.

A következő év elején megjelent 330/1946. M. E. sz. rendelet a nemzetiségi községekben az anyanyelvi oktatást már kötelező érvénnyel rendelte el. Ez kimondja: „A nemzetiséghez tartozó tanulókat anyanyelven folyó oktatásban kell részesíteni. Az anyanyelvi oktatást állami iskolák létesítésével és fenntartásával, illetőleg államsegély nyújtásával kell biztosítani.”

A rendelet végrehajtási utasítása azonban még meg sem jelent, amikor a szakminiszter a tankerületi főigazgatókat arra utasította, hogy azokban a délszláv népiskolákban, ahol legalább 10 szláv anyanyelvű tanköteles van, azonnal be kell vezetni az anyanyelvi oktatást. Az egy hónappal később, 1946. február 15-én megjelenő végrehajtási utasítás már 15 egy nemzetiséghez tartozó tanuló jelentkezése esetén írta elő a nemzetiségi iskolába való beiratást.

A kormány, engedve a szovjet katonai parancsnokság nyomásának, a SZEB mellett működő jugoszláv katonai misszió, és a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja fokozódó követelésének, a délszlávoknak – míg a többi nemzetiség esetében ezt nem szorgalmazta – messzemenően igyekezett biztosítani az anyanyelvi oktatás lehetőségét, ezért 1946. októberében délszláv tanítási nyelvű állami népiskolák felállítását határozta el.

A terv elégedetlenséget váltott ki. Különösen a róm. katolikus egyház tiltakozott több ízben is, hisz sok községben, ahol eddig a nemzetiségek oktatása az egyházi iskolákban folyt, most az állami népiskolák alapítása került előtérbe. Bács-Bodrog vármegye 10 községéből – ahol eddig az egyházi iskolában végezték a tanítást – 9-ben akartak állami délszláv népiskolát létrehozni. A kalocsai érsek levélben tiltakozott Keresztúry Dezső miniszternél a történetek miatt: „Miniszter úr e rendelkezésével kapcsolatban tisztelettel közlöm a következőket: A délszláv anyanyelvű lakosság anyanyelvi oktatását róm. kat. iskoláim is megoldották, amennyiben az elmúlt tanévben Miniszter Úr rendelkezésére a szláv nyelvű tagozat felállítása érdekében a szülők megszavaztatása az egyházi főhatóság nélkül teljesen állami keretben megtörtént, s amennyiben, s ahol a szülők a szláv nyelvű tagozatba iratták a gyermekeiket. Általános

tapasztalat az, hogy a szülők nagyon csekély mértékben, vagy egyáltalán nem kívánták gyermekeiket a szláv nyelvű tagozatba járatni, s így érthetetlen előttem, hogy miért kell a szülők akarata és kívánsága ellenére állami iskolát felállítani az érdekelt községekben...²

Az érsek levelében elismerte azt is, hogy mindez igen súlyosan érinti egyházának az illető községekben eddig megszerzett és sértetlenül gyakorolt iskolafenntartói jogát. A körülmények kényszerítő hatása alatt belátta azt is, hogy a tiltakozáson túl vajmi keveset tehet az államosítási folyamat megakadályozására.

Az alább közölt dokumentumok e konfliktust mutatják be. Általuk érzékelhetővé válik a kormány szűk mozgástere, s az ezt súlyosbító felemás intézkedés-sorozata, a helyi nemzetiségi vezetők, s a lakosság törekvései, a községi önkormányzat reagálása. A nemzeti-színezetű konfliktus mozgatója valójában általánosabb: hatalmi, politikai okokra volt visszavezethető. Az összeütközés megoldási metodusai szintén kor specifikusak. De talán éppen ezért tanulságosak...

2. Fehér Mária: A Bács-Bodrog megyei délszlávok alsó fokú oktatásának történetéhez 1945-1948. In.: Bács-Kiskun megye múltjából V. Kecskemét, 1983. 567.

Kalocsa, 1947. december 31.

Grósz József kalocsai érsek levele a vallás-és közoktatási miniszternek a hercegszántói állami délszláv iskola tantermeinek ügyében.

Miniszter Úr!¹

Hivatkozással folyó évi szeptember 3-án 127.532/1947. X. A. főo. szám alatt kelt nb. átiratára, tisztelettel értesítem Miniszter Urat a következőkről:

Miniszter Úr 1947. január 13-án 17.068/1947. IV. ü. o. szám alatt azt kérte többek közt, hogy a Hercegszántón létesített délszláv állami iskola részére egy tantermet bocsájtassak rendelkezésre. Ezen kérelmet Miniszter Úr folyó évi augusztus 28-án 116.580/1947. IV. ü. o. szám alatt a folyó tanévre is megismételte. Mindkét esetben közöltem Miniszter Úrral, hogy az iskola helyi hatósága a kívánt helyeken tanterem átengedése ügyében megfelelő határozatot hozott és Hercegszántóra vonatkozólag más alkalommal ugyancsak közöltem azt, hogy a róm. kat. egyházközség a délszláv iskola tanítási munkájának könnyebb megoldása végett nem egy, hanem két tantermet bocsátott rendelkezésre, azonban bizonyos feltételek mellett. E feltételekre többek közt azért is szükség volt, mert abban az épületben, ahol a két tantermet a rk. egyház ideiglenesen átengedte, van elhelyezve az egyházközségnek színpaddal felszerelt kultúrterme, ahol összejöveteleket tartanak. Az egyházközség kikötötte azt, hogy csak úgy és csak akkor bocsájtja ezt a két tantermet a délszláv iskola részére rendelkezésre, ha az ifjúsági összejövetelek, kultúrelőadások zavartalanul megtarthatók lesznek. Ezzel szemben a Délszláv Antifasiszta Front és a délszláv iskola részéről állandó jelentések mennek Miniszter Úrhoz, aminek egyik jele Miniszter Úr jelen átirata is. Tudomásom szerint a községben ismételten megjelent és megjelenik Rob Anton délszláv nemzetiségű képviselő, aki állandóan gyűjti az adatokat a rk. egyház képviselői ellen és ezek alapján tesz jelentéseket Miniszter Úrnak, vagy írja a Nase Novinéban az egyház ellen támadó cikkeit.

E kikötések alapján történt többek közt az, hogy november 21-én este, a község káplánja az ifjúságot békésen készítette elő a vasárnap tartandó színelőadásra. Este megjelentek az iskolában Filákovich Marin és Gorjánac Ivó sokác² nemzetiségű hercegszántói

lakosok, durván megtámadták a káplánt, azért, hogy hogyan mer bemenni az iskolába, mikor ahhoz a magyaroknak semmi közük, hol szerezte a kulcsot, bizonyára tolvajkulccsal jött be, de ők majd gondoskodnak róla, hogy utoljára tartsanak próbát, mert telefonálnak Budapestre, onnan küldöttség fog kiszállni és a magyarokat az iskolából kidobni. Rob Anton állítólag ezen eset kapcsán azt tanácsolta a sokácoknak, hogy tegyenek lakatot az ajtóra, s ha azt a magyarok feltörik, akkor a rendőrség fogja őket elintézni. A legerélyesebben és leghatározottabban tiltakozom az ilyesfajta támadások és provokációk ellen, s felkérem Miniszter Urat, hogy a délszláv iskola vezetőit, valamint az állandóan panaszt tevő Antifasiszta Front képviselőit utasítani méltóztassék arra, hogy a szerződésben kikötött feltételekhez alkalmazkodjanak. Ugyancsak felkérem Miniszter Urat, hogy ezen rendelkezéséről engem is tájékoztatni szíveskedjék. Ezt ugyan minden iratomban kihangsúlyozom, azonban Miniszter Úrtól még semmiféle értesítést nem kaptam a délszláv iskolákkal kapcsolatban a rk. iskola és a magyarság védelmében kiadott intézkedéséről.

A magam részéről a múltban is ismételten és egyidejűleg ismét utasítom a rk. iskola vezetőit, hogy a békés együttműködést munkálják, de nem utasíthatom őket arra, hogy az általuk jogszerűen jóváhagyással kikötött feltételeket hagyják el csak azért, mert a sokacok állandóan provokálják őket.

Újólág hangsúlyozom, hogy Hercegszántón a rk. egyházközség két tantermet adott át, de ha ezek a provokációk folytatódnak, el fogom rendelni, hogy csak egy tanterem engedtessek át, amint azt Miniszter Úr is kérte. Ez esetben a közös teremhasználat megszűnik. Ugyanis a szó alatti iskolaépületben három tanterem van. Ebből kettő összenyitható, s az egyikben van elhelyezve a színpad. A harmadik tanterem teljesen külön ajtóval van ellátva és a színelőadások alkalmával sem kapcsolódik a kultúrház céljait is szolgáló másik két tanteremhez. A délszláv iskola részére a harmadik tanterem, s a színpad nélküli másik terem engedtetett át. Ha Miniszter Úr így látja a kérdést megoldhatónak, kérem ilyen irányú értesítését, hogy csakis ennek az egy tanteremnek a kölcsönadását kívánja. Ez esetben a kifogások teljesen megszűnnének, mert a kultúrelőadások céljaira szolgáló másik két tanteremben a délszláv iskolának még vendégjoga sem lenne. Igaz, hogy ez esetben a délszláv iskolának be kell vezetnie a váltakozó rendszerű tanítást, amire a rk.

iskolának épp a tantermek átengedése miatt már tavaly is át kellett térnie. Megoldható a kérdés oly módon is, hogy az ún. zárda-iskolában engedünk át egy vagy két tantermet, s a rk. iskola három osztálya jön át az ún. alsó iskola épületébe. A délszláv iskola vezetősége azonban idegenkedik attól, hogy a sokac tanulók a szünetben magyar gyermekekkel találkozzanak. Ez esetben nem merülhet fel panasz a kultúrterem használata miatt.

Megkönnyítené helyzetemet, ha e módok egyikét Miniszter Úr kiválasztaná, arról engem értesítene, s egyben a délszláv áll. iskola vezetőségét ahhoz való szigorú alkalmazkodásra utasítaná. Félek azonban, hogy a Miniszter Úr felé való ezen újabb békés javaslatom újból csak pusztába kiáltott szó marad...

Fogadja Miniszter Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Kalocsa, 1947. december 31.

1/ Magyar Országos Levéltár (OL.) Jelenkori Gyűjteménye (J. Gy.) Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) iratai 253035/1948.

2/ A horvátoknak Bács-Bodrog vármegyében két „néprajzi csoportját”, a bunyevácokat és a sokácokat különböztetik meg. A tárgyalt időszakban a bunyevácok alkották a többséget.

2.

Kalocsa, 1947. december 31.

Grósz József kalocsai érsek levele a vallás- és közoktatási miniszternek a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének panaszaiival kapcsolatban

Miniszter Úr!¹

Hivatkozással Miniszter Úrnak múlt hó 19-én 161.265/47. X. A. fő. szám alatt kelt nb. átiratára, a róm. kat. egyház ellen intézett támadásokat és vádakokat a leghatározottabban visszautasítom a kalocsai főegyházmegyére vonatkozólag.

A hercegszántói helyzet Miniszter Úr előtt nagyon ismeretes, arról ismételten tájékoztatást adtam, s egyidejűleg ugyancsak tájékoztatást adok, s biztosíthatom Miniszter Urat, hogy ott a plébános, a tanítóság és a magyarság olyan emberfeletti türelmet és igazságérzetet tanúsít, hogy nem megrovást, hanem elismerést és kitünt-

tést érdemelne. Miniszter Úr ott csak egy tanteremnek az átengedését kérte, ennek ellenére az egyházközség a békesség kedvéért két tantermet adott át bizonyos szerződéses kikötések mellett, amely szerződést azonban egyedül és kizárólag a délszlávok nem tartják meg és állami részről állandóan ők kapnak támogatást, a rk. egyház pedig ismételt kérelmünk ellenére miniszter Úrtól semmiféle támogatásban és védelemben nem részesül. Felkérem Miniszter Urat, utasítsa a panasztevőket, hogy az agitációt a délszláv körében a kat. és magyar iskola ellen ne folytassák és azzal állandó surlódásokat ne idézzenek elő.

Utasítsa továbbá Miniszter Úr a panasztevőket arra, hogy ne zaklassák azokat a délszláv szülőket, akik gyermekeiket a magyar tanítási nyelvű, vagy pedig a róm. kat. iskola délszláv tagozatába kívánják beíratni.

A délszláv állami iskolákat megkérdezésünk nélkül és rk. iskoláink ellen szervezték meg, s bár ez sérelmes, a nemzetiségi oktatást akkor a kormány kívánsága szerint teljesen ellátó iskoláinkkal szemben, mégis kezdettől fogva a békés megértés útját kerestem, aminek bizonyossága az is, hogy Miniszter Úr kívánságára mindenhol tantermet engedtettem át a délszláv iskola részére. Itt említem meg, hogy a hercegszántói plébános már régen nem használja a vitézi címet.

Felkérem Miniszter Urat, hogy tett intézkedéséről tájékoztatni szíveskedjék.

Fogadja Miniszter Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

1/ OL. J. Gy. VKM iratai 253185/1948.

3.

Kalocsa, 1948. január 26.

Grósz József kalocsai érseknek a vallás- és közoktatási miniszterhez küldött levele

Miniszter Úr!¹

Miniszter Úrnak fenti tárgyban folyó hó 21-én 253.113/1948. X/A. főoszt. szám alatt kelt nb. irata kapcsán közlöm, hogy a hely-

színi tárgyalásokra megbízottamul dr. Gyetvai Péter tb. kanonok, főegyházmegyei főtanfelügyelő urat küldtem ki, aki Veres Mihály pápai kamarás, hercegszántói plébános úrral együtt fog a bizottság munkájában részt venni.

Felkérem Miniszter Urat, hogy a helyszíni tárgyalások kezdetének óráját hivatalommal táviratilag, vagy távbeszélőn (délelőtt 9-13. óráig telefon: Kalocsa 1.) közölni szíveskedjék.

Fogadja Miniszter Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

1/ OL. J. Gy. VKM iratai 253185/1948.

4.

Budapest, 1948. január

Bizottság kiküldése a hercegszántói délszláv tannyelvű népiskola elhelyezésére¹

Megbízom Előadó Urat, hogy – mint az általam megbízott és kiküldött bizottság tagja – a Bács-Bodrog vármegyei Hercegszántó községben az állami délszláv tanítási nyelvű népiskola elhelyezésének kérdését folyó évi január hó 29-én és 30-án a helyszínen kivizsgálja s a vizsgálat eredményéről a bizottság vezetőjével közösen – megfelelő javaslattétellel – annak idején jelentést tegyen.

A Bizottság vezetésével dr. Horváth Zoltán min. osztálytanácsost, a IV.1. ügyosztály vezetőjét bízam meg, másikként pedig Juhász Józsefet, Bács-Bodrog vármegye tanfelügyelőjét jelöltem ki.

Megjegyzem, hogy a bizottság kiszállásáról egyidejűleg értesítettem a Miniszterelnök urat, a Belügyminiszter urat, mint az állami népiskola elhelyezéséről gondoskodni köteles községfelettes hatóságot, a kalocsai Érsek Urat, mint a befogadó róm. kat. iskola felettes hatóságát, valamint a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségét, mint a délszláv nemzetiségű lakosság érdekképviseletét, azzal a kéréssel, hogy a kiszállás idejére saját megbízottjuk kiküldésével is elősegítsék a kérdés minél kedvezőbb megoldását.

1/ A közölt meghívás Csuka Zoltán szerkesztő, minisztériumi előadónak szól. – OL. J. Gy. VKM iratai 253035/1948.

Budapest, 1948. február 2.

Horváth Zoltán és Csuka Zoltán jelentése kiküldetéséről

Miniszter Úr!¹

A hercegszántói tankötelesek részére (majdnem 400 tanuló) két épületben 8 tanterem áll rendelkezésre. Az egyik épület 5 tantermét (ún. zárda-iskolában) a magyar nemzetiségű, a másik épületben levő három tanterem közül kettőt a sokac-nemzetiségű tanulók javára használják. Ez utóbbi épületben levő harmadik tantermet jelenleg nem használják, abban színpad van, s a színpadot a magyar nemzetiségű tanulók kulturális célú előadásaira veszik igénybe. Ez a tanterem összenyitható a vele érintkező másik tanteremmel, amely a sokac tankötelesek oktatására szolgál. A falu sokac és magyar lakosai között e harmadik tanteremnek előadásokra való használata miatt áthidalhatatlannak minősíthető ellentét alakult ki. Merev állítás merev tagadással áll szemben: a sokacok szerint az átengedett tanterem az előadások után szennyes, a tanítás menetében tisztátalansága nagy zavarokat idéz elő, a magyarok szerint ez az állítás nem felel meg a valóságnak. 300 magyar tanuló szülei és 89 sokac tanuló hozzátartozói között a felhozott sérelemmel arányban egyáltalán nem levő feszültség, ellenségeskedés zajlik, a maga rengeteg mellékhatásával, bel- és külpolitikai vonatkozásával, világnézeti ellenéteivel, stb.

Az egynapos helyszíni szemle és kimerítő tárgyalás után az ottani állami délszláv iskola elhelyezésére a következő javaslatot tesszük Miniszter Úrnak:

1/ Intézzünk megkeresést, kérelmet a kalocsai érsekhez aziránt, hogy a hercegszántói ún. alsó iskolát teljes egészében engedje át bérleményként a délszláv tanítási nyelvű állami iskola elhelyezésének biztosítására.

Ennek az épületnek átengedésével az iskola 3. tanteremhez jut, a következő tanévben megnyitható benne az általános iskola I-V osztálya. Az átengedés nemcsak a megbékélés, hanem a délszláv iskola továbbfejlesztésének célját is szolgálja.

2/ Az épület átengedése kétségtelenül tulajdonkorlátozást jelent a róm. kat. egyházközségnek. Ezenkívül elveszti az előadások tartására alkalmas két összenyitható helyiségét is. Ezért módot kell

nyújtanunk, kárpótlást a róm. kat. egyházközségnek arra, hogy megfelelő helyiséghez hozzájuthasson. A minisztérium kötelezettségként vállalja egy olyan tanteremnek a meglévő zárdaiskolához 1948. évi október hó 1-jéig való felépítését, mely a vele érintkező tanteremmel összenyitható lesz.

A hercegszántói magyar lakosok a minisztérium ilyen kötelezettség vállalása esetén hajlandók az 1/ pontban említett épület átengedésére, és arra is, hogy a minisztérium ilyen kötelezettségét vállaló határozatának megérkezése után a kérdéses tanteremben a színelőadások tartását megszüntetik. Ezt a hajlandóságot a magyarság helyi képviselői, valamint a kalocsai érsek megbízottja a vizsgáló értekezlet előtt kifejezték.

A tárgyaláson részt vettek: a nemzeti bizottság elnöke, a demokratikus pártok képviselői, a róm. kat. egyházközség képviselője, a róm. kat. iskolaszék választott tagjai, a sokac nemzetiség helyi szervezetének képviselői, a helyben működő valamennyi nevelő, a kalocsai érsek megbízottja (az egyházmegyei főtanfelügyelő), a miniszterelnökség, a belügyminisztérium megbízottja (Baranya vármegye főispánja), Rob Anton országgyűlési képviselő, valamint alulírottak, mint Miniszter Úr megbízottai.

A tanteremépítési költségek biztosítására javasoljuk a IV. főosztály és a X/A ügyosztály értekezletét.

Javaslatunk elfogadása esetén tisztelettel kérjük a szükséges kiadmánytervezetek elkészítésével dr. Horváth Zoltán min. o. tanácsos megbízását, mert – mint a helyszíni vizsgálati bizottság elnökének tapasztalatai – e kényes ügy további kibonyolításában előnyösen hasznosíthatók.

1/ OL. J. Gy. VKM iratai 203035/1948.

6.

Budapest, 1948. február 5.

A VKM kalocsai érseknek küldött tájékoztatás-tervezete intézkedéseiről.¹

A hercegszántói magyar-sokac iskoláztatási és kulturális vonatkozású vitás ügy helyszíni vizsgálatának és megoldhatásának jogi

és politikai természetű tényeit Főtisztelendő Érsek Úr előtt nem sorakoztatom fel. Abban a föltevésben, hogy Főtisztelendő Érsek Úr megbízottja, egyházmegyéjének főtanfelügyelője a helyszíni vizsgálat lefolyásának részleteit jelentette s elemezte azoknak társadalomlélektani és politikai jelenségeit, azzal a kéréssel fordulok Főtisztelendő Érsek Úrhoz, szíveskedjék utasítani a hercegszántói róm. kat. egyházközség képviseleti szervét, hozzon határozatot a hercegszántói ún. alsó, három tantermes iskolaépületnek a hercegszántói állami délszláv tanítási nyelvű általános iskola céljaira való bérbeadásáról és a bérbeadás feltételeiről.

Az épület teljes egészének bérbeadását tárcám következő megajánlásaival kívánom megkönnyíteni:

1/ A bérleti szerződést a hercegszántói róm. kat. egyházközségnek egyelőre 5 évi időtartamra a vármegye tanfelügyelőjével, mint meghatalmazottammal kell megkötnie.

A bérleti díj nem haladhatja meg a helybeli viszonyokhoz mért bérleti díj reális összegét.

A bérleti díjat a szerződő róm. kat. egyházközségnek tárcám félévi részletekben szolgáltatja.

A bérleti díj tárcám terhére való vállalása nem érinti Hercegszántó községnek a délszláv tanítási nyelvű állami iskola dologi támogatására vonatkozó kötelezettségét.

2/ A hercegszántói ún. zárdaiskolához egy normál tanterem rá- vagy hozzáépítésének költségeit – a kézi és ígás napszámnak a hercegszántói katolikus hívektől remélt vállalására számítván – tárcám terhére vállalom. Az építkezésben méltányolom a hercegszántói róm. kat. egyházközség magyar nemzetiségű tagjainak azt a kívánságát, hogy az építendő új tanterem kiképzése egy már meglévő tanteremmel való összenyithatását lehetővé tegye.

Az építkezés előkészítése céljából műszaki (mérnöki) képesítésű megbízottamat a helyszínre kiküldöm.

A tanterem felépítésének végső határidejéül 1948. évi október hó 1-jét jelölöm meg.

A tanteremépítés megalapozását, megkezdését (anyagvásárlás, stb.) már tízezer forint rendkívüli segély folyósításával elősegítem.

3/ A hercegszántói ún. alsó iskolába beépített színpadnak a zárdaiskolába való áttelepítése, vagy esetleg ott új színpad létesítése

csakis az egyházközség magyar és délszláv nemzetiségű tagjainak közös és arányos teherviselésén nyugodhatik.

Tisztelettel kérem Főtisztelendő Érsek Urat, szíveskedjék továbbra is segítő kezet nyújtani ahhoz, hogy a község két nemzetiségű lakóinak felzaklatott lelkületét – az iskolai oktatás és szabadművelődés érdekeinek mindkét nemzetiségre nézve lehető összeegyeztetésével – mielőbb megnyugtathassam. Kérem továbbá Főtisztelendő Érsek Urat, hogy intézkedéseiről és azok eredményeiről engem mielőbb tájékoztatni szíveskedjék.

1/ A minisztérium az érseknek küldött tájékoztatást megküldte Bács-Bodrog vármegye tanfelügyelőjének is, az alábbi kísérlévével:

„Miniszterelnök Úr tudtával és megbízottjának jelenlétében Hercegszántó községben a magyar és délszláv nemzetiségű lakosság iskoláztatási és szabadművelési érdekeinek összeegyeztetése ügyében helyszíni vizsgálatot tartottam.

A helyszíni vizsgálat és értekezlet határozmányin nyugvó, a kalocsai érsekhez intézett iratom másolatát Miniszterelnök Órnak azzal a kérsrel küldöm meg, hogy e kényes problémákat felvető és következményekkel járható ügy megnyugtató megoldásában támogatni szíveskedjék.”

Tájékoztatták továbbá a miniszterelnököt is:

„Felhívom Tanfelügyelő Urat, hogy a hercegszántói róm. kat. egyházközség képviseleti szervével az irat 1. pontjában foglaltak szerint a bérleti szerződést kösse meg. A bérleti szerződés jóváhagyással válik hatályossá.

Felhívom továbbá Tanfelügyelő Urat, hogy a hercegszántói délszláv tanítási nyelvű állami népiskolának általános iskolává a 90.000/1947. VKM számú rendelet szerint való átszervezését a f. tanév végén kezdeményezze.”

OL. J. Gy. VKM iratai 253185/1948.

7.

Hercegszántó, 1948. szeptember 4.

Jegyzőkönyv az 1948/49. tanévre történő beiratkozásról¹

Készült Hercegszántón, 1948. évi szeptember hó 4-én, a megszervezendő Budzsáki délszláv tannyelvű iskola beiratkozására vonatkozó 96.415/1948. IV. VKM. sz. rendelet végrehajtása tárgyában.

Jelen vannak: Dr. Juhász János tanügyi tanácsos, a Bács-Bodrog vármegyei tanfelügyelő képviseletében, Vélin István hercegszántói állami délszláv iskola igazgatója és Zsuzsity Marin a ma-

gyarországi délszlávok demokratikus szövetség helyi csoportja képviseletében.

Dr. Juhász János tanügyi tanácsos ismerteti a fent említett VKM. rendeletet, mely szerint a Budzsákon délszláv tanítási nyelvű népiskola megszervezése érdekében beírást kell tartani.

Vélin István délszláv tannyelvű iskolai igazgató jelenti, hogy f. évi augusztus hó 30-án táviratot kapott Sebianity Ferenc VKM-i délszláv iskolalátogatótól, hogy mint a szövetség (D. D. Sz.) kiküldöttje tartsa meg a beiratkozást. Ezért kéri a tanügyi tanácsost, hogy az újabb beiratkozás elrendelésétől tekintsen el, mert ezt feleslegesnek tartja. A tanügyi tanácsos közli az igazgatóval, hogy a beiratkozásra vonatkozó tanfelügyelői rendelkezést be kellett volna várnia. Újabb beiratkozást nem rendel el, hanem erről jelentést tesz a VKM-be.

Ezután Dr. Juhász János tanügyi tanácsos Vélin István igazgatóval kiszálltak Budzsákra, ahol megtekintették az iskolának szánt (ideiglenes) épületet és az ottani szülőkkel az érintkezést felvették. Az iskolának szánt épület, a volt Buják-féle csárda, kisebb átalakításokkal alkalmas volna ideiglenesen iskolahelyiségül, addig, míg rendes iskola épülhetne. A tanügyi tanácsos megemlíti, hogy egyúttal a magyar tanulók beiskolázását is ezzel meg kellene oldani, mert ellenkező esetben elkeseredést szülne a budzsáki magyar lakosság körében. Az épület alkalmasnak látszik arra, hogy egy nagyobb és egy kisebb tanterem létesíttessék. A tanügyi tanácsos kijelenti, hogy ez ügyben sürgősen és részletesen jelentést terjeszt fel a VKM-hez.

1/ OL. J. Gy. VKM irtai 252466/1948.

8.

Baja, 1948. szeptember 6.

Juhász János tanügyi tanácsos jelentése¹

Jelentem, hogy a 96.415/1948. IV. számú rendelet végrehajtása céljából folyó hó 4-én kiszállottam Hercegszántóra. Ott Vélin István

délszláv tanítási nyelvű iskola igazgatója jelentette, hogy a beíratást már megtartotta, mert erre távirati rendelkezést kapott.

A bemutatott távirat – aminek alapján a beíratást megtartotta, – a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségétől érkezett, amelyben a szövetség Vélin István igazgatót bízta meg képviselővel. Ezt magyarázta tévesen az igazgató arra, hogy a beíratást neki kell megtartania.

Erről jegyzőkönyvet vettem fel és ezt mellékelten felterjesztem.

Tekintettel arra, hogy szabályosan elrendelt beíratás sem hozna más eredményt, javasolom, hogy a beíratkozást elfogadni szíveskedjék. A beíratkozás szerint jelentkezett 14 délszláv tanuló. Kötelességem rámutatni azonban arra is, hogy a szóban lévő külterületen kétszer annyi magyar anyanyelvű gyermek is van. Nagy volna a magyar szülők méltatlankodása, ha csak a délszláv tanulók részére szerveznének iskolát, annál is inkább, mert a magyar szülők is még folyó év január havában kérték a budzsáki iskola felállítását. Az erre vonatkozó 339. számú felterjesztésemre 66.136/1948. IV. szám alatt értesített Miniszter Úr, hogy a budzsáki tankötelesek beiskolázását átmenetileg internátusi elhelyezéssel kívánja megoldani.

Erre azonban alkalmas épületet kapni nem lehetett, de szülők is idegenkednek az ilyen megoldástól.

Ezért javasolom, hogy a budzsáki iskolát a délszláv és magyar tankötelesek számára mielőbb megszervezni szíveskedjék.

Az iskolák ideiglenes helyiségéül az ún. Buják-féle volt kocsmáépületet javasolom. Ebben az épületben kisebb átalakítással és tatarozással 2 (1 nagyobb és 1 kisebb) tanterem és egy szükség tanítói lakás biztosítható.

1/ OL. J. Gy. VKM iratia 252466/1948.

9.

Budapest, 1948. szeptember 12.

Sebjanics Ferenc, a délszláv iskolák nevelési felügyelőjének jelentése¹

A hercegszántói állami délszláv nyelvű népiskoláknál végzett 1948. szeptember hó 11-én látogatással kapcsolatban a következőket jelentem:

1./ Az iskola elhelyezése és felszerelése.

Az állami délszláv népiskola épülete rendbe van hozva. A tanítók létszámára való tekintettel viszont ajánlatos volna tantestületi szoba, illetve iroda helyiség megszervezése; erre a célra igénybe vehető volna a folyosó végén lévő használatlan helyiség. Mindegyik tanteremben észrevehető a szemléltető-eszközök hiánya.

2./ Az iskola működése.

A tanítás rendeletileg megállapított időben kezdődött. A tanulók létszáma: 84 fő, és pedig első osztályban: 8, másodikban: 12, harmadikban: 16, negyedikben: 8, 5.-8. osztályban pedig 41. Az ötödik és a hatodik osztályban a tanítók szakosítva kezdtek tanítani.

3./ A különálló volt görögkeleti szerb népiskola.

Az épületben tanító lakásán kívül 1 tanterem van hiányosan felszerelve, főleg szemléltető-eszközök hiányoznak. Az iskolában különben 27 szerb tanköteles gyermek van beíratkozva. A tanítás viszont a volt görögkeleti tanítási alapon megy, délelőtt és délután.

Javasolnám, hogy igazgatásilag ez a különálló népiskola olvadjon egybe az állami délszláv tannyelvű népiskolával.

1/ OL. J. Gy. VKM iratai 252725/1948.

10.

Budapest, 1948. szeptember 16.

A VKM X. osztályának beszámolója az 1948/49. tanévben létesítendő délszláv iskolákról¹

A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége folyó év augusztus hó 25-én kelt beadványában több pontba foglalva kérte a hazai délszláv nyelvű oktatás fejlesztését. E kérelemmel kapcsolatban megbeszélések folytak főosztályunkon, majd folyó hó 13-án értekezlet volt a IV-es főosztályon Angyal János miniszteri osztályfőnök, a IV.-es főosztály vezetőjénél. Az értekezleten a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége részéről Hovan Andria titkár és Sebianics Ferenc tanügyi felügyelő, a X. főosztály részéről alulírott előadó vett részt. Az értekezleten a Délszláv Demokratikus Szövetsége részéről elhangzott kérelmekkel kapcsolatban Angyal Já-

nos osztályfőnök úr a kérelmek következő elintézési módját ismerette:

1./ A hazai állami délszláv tanítási nyelvű népiskolák közül – beleértve a közelmúltban államosított volt gör. kel. szerb népiskolákat is – a folyó iskolai évben négy általános iskola szervezése indul meg, hogy ezzel a hazai délszláv nemzetiség gyermekei oktatásának magasabb színvonala is biztosítva legyen. Így négy állami délszláv tanítási nyelvű népiskolának általános iskolává való fejlesztéséről döntött: Hercegszántón, Bácsalmáson (Bács-Bodrog vm.), Battonya (Csanád vm.) és Mohács (Baranya vm.). Ezek az iskolák központi fekvésüknél fogva a Szövetség előadása szerint alkalmasak lesznek a körzetükből befogadni és benépesíteni az iskola szakosított felső tagozatát, esetleges internátusokkal kapcsolatban is (Bácsalmás, Mohács).

A megbeszélés alapján a fent említett négy állami délszláv tanítási nyelvű általános iskola oktatási módja és tanerőjének megszólása a következő lenne:

a/ Hercegszántó községben (Bács-Bodrog vm.) az eddigi állami délszláv tanítási nyelvű népiskolából egy horvátnyelvű általános iskola fejlesztendő, melynek az alsó-tagozatán két tanerő tanítana 2-2 osztályt, a felső két osztályban pedig szakosítás történne, az összevont V-VI. és VII-VIII. osztályban az ún. a/ és b/ módszerrel. Az iskolánál az oktatás elvégzésére megmarad az eddigi kettő okl. tanító és a két szerződéses tanító, tehát összesen négy tanerő.

Ugyancsak Hercegszántó községben eddig működő volt gör. kel. szerb iskola a fenti iskola fiókiskolájaként, szerb tanítási nyelvvel tovább működik. Hogy fiókiskolaként fennálhasson, egy második tanerő lesz alkalmazva, aki az anyaiskolában segédkezne a szakosított oktatás elvégzésében.

(A hercegszántói anyaiskolába a rendes beiratáskor a folyó iskolai évben 60 tanuló iratkozott be (múlt iskolai évben 106), a fiókiskolában pedig kb. 28 (múlt évben 28).

b./ Battonya községben (Csanád vm.) a jelenlegi állami délszláv tanítási nyelvű népiskolánál (volt gör. kel. szerb iskola) szerb tanítási nyelvvel megnyitjuk az V. általános iskolai osztályt, szakosított oktatási móddal. Az I-IV. és a VI-VIII.-ig terjedő osztályok egy-egy tanerővel osztatlanok maradnak. Az V. általános osztály oktatására két tanerőt bízunk meg.

Így Battonyán a folyó iskolai évben beiratkozott 102 tanulóhoz, az V. általános iskola megnyitása mellett négy tanerőt alkalmazunk.

c./ és d./ Mohácson (Baranya vm.) és Bácsalmáson (Bács-Bodrog vm.) ugyancsak megnyitjuk az V. általános iskolai osztályt, tekintettel azonban a kisebb tanulólétszámra, (Mohács kb. 17, Bácsalmás 34) az iskoláknál csak 3-3 tanerőt alkalmaznánk. Ezen iskoláknál a fejlesztést a Délszláv Demokratikus Szövetség az iskolák központi fekvésénél és fejlődési lehetőségénél fogva tartja feltétlenül szükségesnek. A mohácsi iskolánál az eddig állami délszláv tanítási nyelvű népiskolai tagozat és az eddigi volt gör. kel. szerb népiskola alkotna egy állami délszláv tanítási nyelvű népiskolát (önálló iskolát), melyben a szerb nyelvű oktatást kívánó s az alsó tagozatba járó tanulók egy tanerő által részesülnének tisztán szerb nyelvű oktatásban.

2./ A Délszláv Demokratikus Szövetség ama kérelmére, hogy egyes állami magyar tanítási nyelvű általános iskolákhoz a pécsi kisegítő tanítói tanfolyamokat hallgató kisegítő tanítókat a délszláv nyelv tantárgyként való oktatására alkalmazzuk, Angyal osztályfőnök úr ismertette, hogy oklevél nélküli tanerők az általános iskoláknál nem alkalmazhatók. Nem zárkózik azonban el – a tantárgykénti nemzetiségi nyelv oktatásának érdekében – attól, hogy az egyes állami délszláv tanítási nyelvű iskoláknál szerződötett kisegítő tanítók – amennyiben az iskolájuknál az oktatás a folyó iskolai évben beiratkozott tanulók hiányában ideiglenesen szünetel – átjárjanak egyes állami magyar tanítási nyelvű általános iskolákhoz a délszláv nyelv tantárgykénti oktatására.

3./ A Szövetség kérelmére a IV. főosztály hozzájárul ahhoz is, hogy az egyes állami délszláv tanítási nyelvű népiskoláknál működő kisegítő ill. okleves tanítók tantárgyként oktathassák szükség esetén a délszláv nyelvet a helybeli állami magyar tanítási nyelvű iskolában. Kivételesen a csobánkai állami magyar tanítási nyelvű iskolában a délszláv nyelv tantárgykénti oktatását a pomázi állami délszláv tanítási nyelvű iskola tanerője fogja ellátni.

A tantárgykénti oktatással kapcsolatban felmerült az a kérdés, hogy – amennyiben az illető tanító a saját anyaiskolájában az oktatás szünetelése miatt egyáltalán nem tanít – a kisegítő tanítók lehetőleg megkapják a rendes heti óraszámukat, amit több közel eső község iskoláiban való tantárgykénti oktatással lehet megoldani. A

tantárgykénti oktatás osztályonként vagy összevonva a felső osztályokban heti 4, illetve 6 órában történne.

A fentieknek ezen ügyiratban való összefoglalása mellett főosztályunk 252.686/1948. X. szám alatt megkereste a IV. főosztályt a megbeszélések alapján hat újabb délszláv kiegészítő tanító szerződése, s a 252.687/1948. X. számú ügyiratban 16 tanerőnek átosztása céljából. Ezen újabb alkalmazások és átosztások által egyelőre biztosítható a hazai délszláv nyelvű oktatás jelenlegi zavartalan folytatása. Mivel ezzel betöltést nyert a hercegszántói 6, battonyai 4, mohácsi és bácsalmási 3-3 szükséges tanítói állás is, tisztelettel kérjük a IV. főosztályt, hogy – az 1./pont alatt ismertettek alapján – a 4 állami délszláv tanítási nyelvű népiskolának általános iskolává való fejlesztése iránt a fent leírt módon haladéktalanul intézkedni szíveskedjék.

1/ OL. J. Gy. VKM iratai 253825/1948.

11.

Budapest, 1948. szeptember 23.

Feljegyzés újabb állami délszláv tanítási nyelvű népiskolák megszervezésére¹

A múlt iskolai évben Magyarországon 44 áll. délszláv tanítási nyelvű népiskola (tagozat) és 15 gör. kel. szerb népiskola állott fenn. Ezek közül 11 államiban az oktatás – beiratkozott tanulók hiányában – abban az iskolai évben ideiglenesen szünetelt.

A f. iskolai évben – a gör. kel. szerb iskolák államosítása után – összesen 59 állami délszláv tanítási nyelvű népiskola áll fenn, melyek közül 4 népiskolának általános iskolává való fejlesztése folyamatban van.

Az idei beíratási eredmények szerint a fennálló iskolák közül a f. iskolai évben előreláthatólag 24 iskolában (tagozatban) – benépesítés hiányában – az oktatás ideiglenesen szünetelni fog. A működő iskolák legcsekélyebb tanulólétszáma 7-8.

A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége a f. iskolai év kezdetén a fennálló rendeletek értelmében kérte két új állami

délszláv tanítási nyelvű népiskola felállítását: Hercegszántó-tanyákon (Bács-Bodrog vm.) és Bática községben (Pest vm.). A Szövetség ezen iskolák megszervezésére nagy súlyt helyez, mivel állítása szerint ott nagyobb számú délszláv nemzetiségű lakos van.

A nemzetiségi nyelvű iskolák felállítására vonatkozó rendeletek értelmében egy új iskola megszervezéséhez 15 beiratkozott tanulóra van szükség.

Hercegszántó tanyákon kb. 13 jelentkező tanuló van, s ezen iskola megszervezését főosztályunk ajánlatosnak tartja.

Bática községben a most megtartott beíratásokkor azonban csak 7 tanuló jelentkezett a délszláv nyelvű oktatásra.

Tekintettel a rendeletileg előírt szükséges 15 tanulólétszámra, tisztelettel kérjük Miniszter Úr döntését, hogy az utóbbi községben a beíratkozott 7 tanuló részére új áll. délszláv tanítási nyelvű népiskola megszervezhető-e.

1/ OL. J. Gy. VKM iratai 253825/1948.

Rezümé

Székelyné Körösi Ilona: Die Schulbauaktion für die Einödgehöfte zwischen Donau – Theiß 1926-30

Zwischen 1926 – 1930 kam es zu der größten organisierten Schulbauaktion unter zentraler Leitung in der ungarischen Bildungsgeschichte. Der geistige Vater und Leiter dieser Aktion war der Religions – und Bildungsminister Graf Kunó Klebelsberg, welcher von 1922 – 1930 dem Kulturministerium vorstand. In seiner kulturpolitischen Konzeption bekam die Angelegenheit der ungarischen Volksgrundschule einen bedeutenden Platz. Er ließ schon bevor er Minister wurde – als kulturministerieller Sekretärbreite Untersuchungen durchführen. Die gegenständlichen Bedingungen der Bildung verschlechterten sich in bedeutendem Ausmaße nach dem Friedensvertrag von Trianon, als die früher erbauten staatlichen Volksschulen außerhalb der neuen Landesgrenzen blieben. Aufgrund des Gesetzesvorschlags von Klebelsberg holte das Parlament im Februar 1926 das Gesetz „Über die Erhaltung und Errichtung von dem Interessen der landwirtschaftlichen Bevölkerung dienenden Volksschulen“. (Jahr 1926 VII.tc.) Aufgrund dieses Gesetzes wurde mit der Verwirklichung des für fünf Jahre geltenden Schulbauprogrammes begonnen, welches die Errichtung von 5.000 Volksschulobjekten (3.475 Unterrichtsräume und 1.525 Lehrerwohnungen) zum Ziel hatte.

Das Schulbauprogramm richtete sich in erster Linie auf das Gebiet der Einödgehöfte im Tiefland. Im Rahmen dessen kam dem Gebiet zwischen Donau und Theiß, dem heutigen Gebiet des Bács-Kiskun Komitates, die Umgebung von Kecskemét und Szeged, eine herausragende Bedeutung zu. Die Aktion lief schnell und organisiert ab. Im Herbst 1926 waren schon 361 neue Einödgehöft-Schulen in der Tiefebene erbaut, deren symbolische Übergabe am 4. Oktober 1926 in Kecskemét stattfand.

In der heutigen Schulgeschichte des Bács-Kiskun Komitates war die Aktion von herausragender Bedeutung. Die Einzelheiten dessen faßt die Studie in erster Linie sich auf Archivquellen stützend zusammen.

János Molnár:
Die Schule und das Schulleben
in Nemesnádudvar in der ersten Hälfte
der 1900-er Jahre

Die Studie analysiert die Unterrichtsangelegenheit der im Kalo-
csaer Kirchenprovinc gelegenen Gemeinde Nemesnádudvar, wo sich
die ungarische Bácka und die Solter Ebene treffen.

Die Studie deckt den Schulbesuch und das Lernen der überwie-
gend Deutsch als Muttersprache sprechenden Bevölkerung und ih-
rer Kinder auf. Die in dem Gemeindeunterricht eine bedeutende
Rolle spielende Schule hatte eine positive Wirkung auf die gesamte
Gesellschaft der Erwachsenen. In der Mitte der Jahrhundertwende
verringerte sich die Anzahl der Analphabeten. Die Zweisprachigkeit
wurde alltäglich. (Deutsch, Ungarisch) Die Deutschen konnten
dank der Schule auch ihre muttersprachliche Kultur bewahren.
Wenn auch in becheidenem Maße, so verbesserten sich doch die
personellen und gegenständlichen Bedingungen des Unterrichtes.

Ágnes Tóth:
Streit um die Hercegszántóer
südslowische Schule 1947-48

Im Interesse der Absicherung des Unterrichtes der schulpflichtigen Kinder südslowischer Nationalität in ihrer Muttersprache beschloß die Verwaltung für Unterrichtswesen – zur Beschleunigung der Mission der antifaschistischen Front der Slowen und der Jugoslawischen Soldaten, die bei der Interalliierten Kontrollkommission fungierten – im Oktober 1946 dort die Errichtung staatlicher, die südslowische Sprache unterrichtende Volksschulen, wo bisher in römisch-katholischen Volksschulen die Nationalitätskinder unterrichtet wurden.

Die vorgebrachten Dokumente beleuchten im Fall der Gemeinde Hercegszántó die sich daraus ergebenden Konflikte und die Lösungsmöglichkeiten.

Tartalomjegyzék

Székelyné Kőrösi Ilona

Tanyai iskolaépítési akció
a Duna-Tisza közén (1926-1930) 5

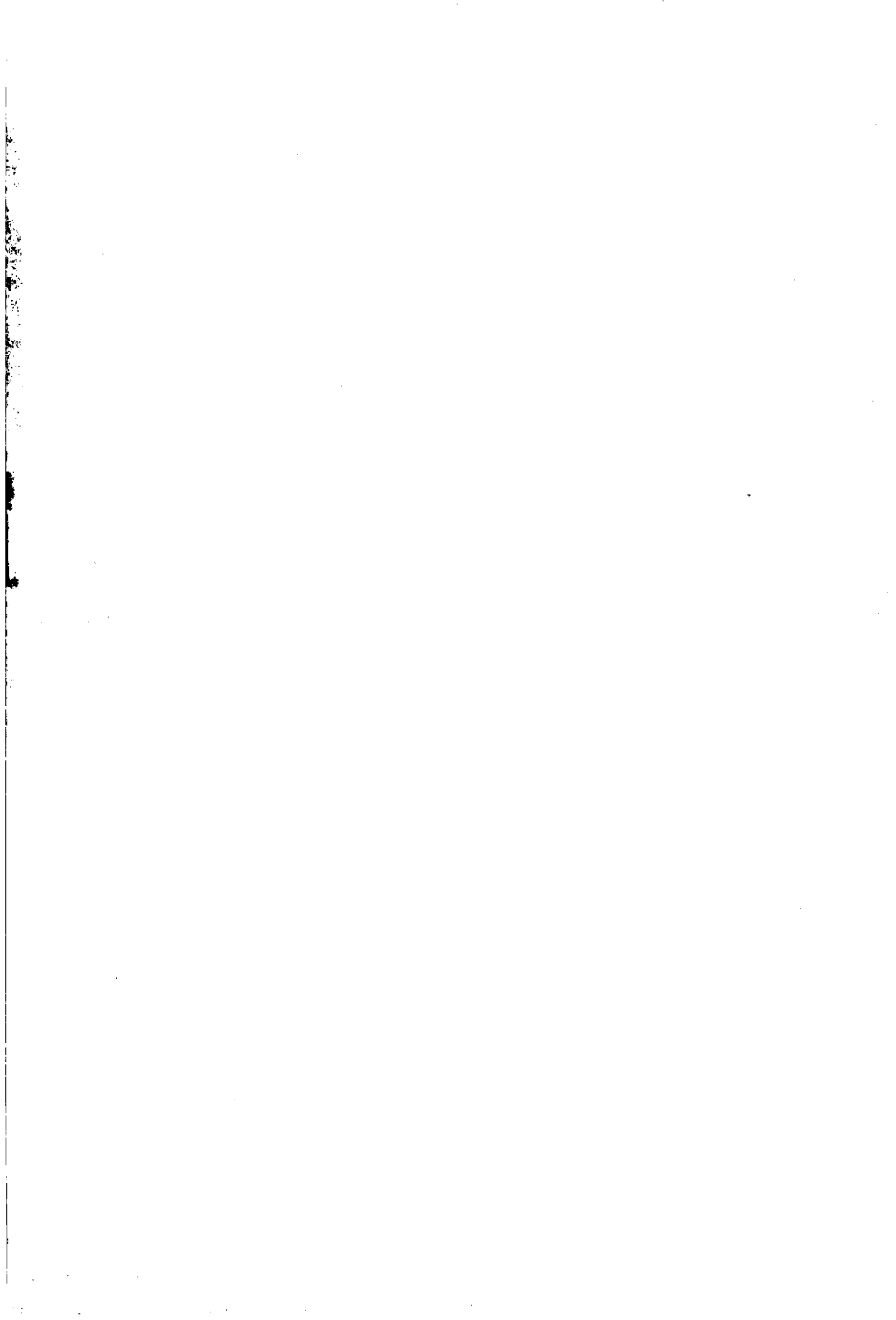
Molnár János

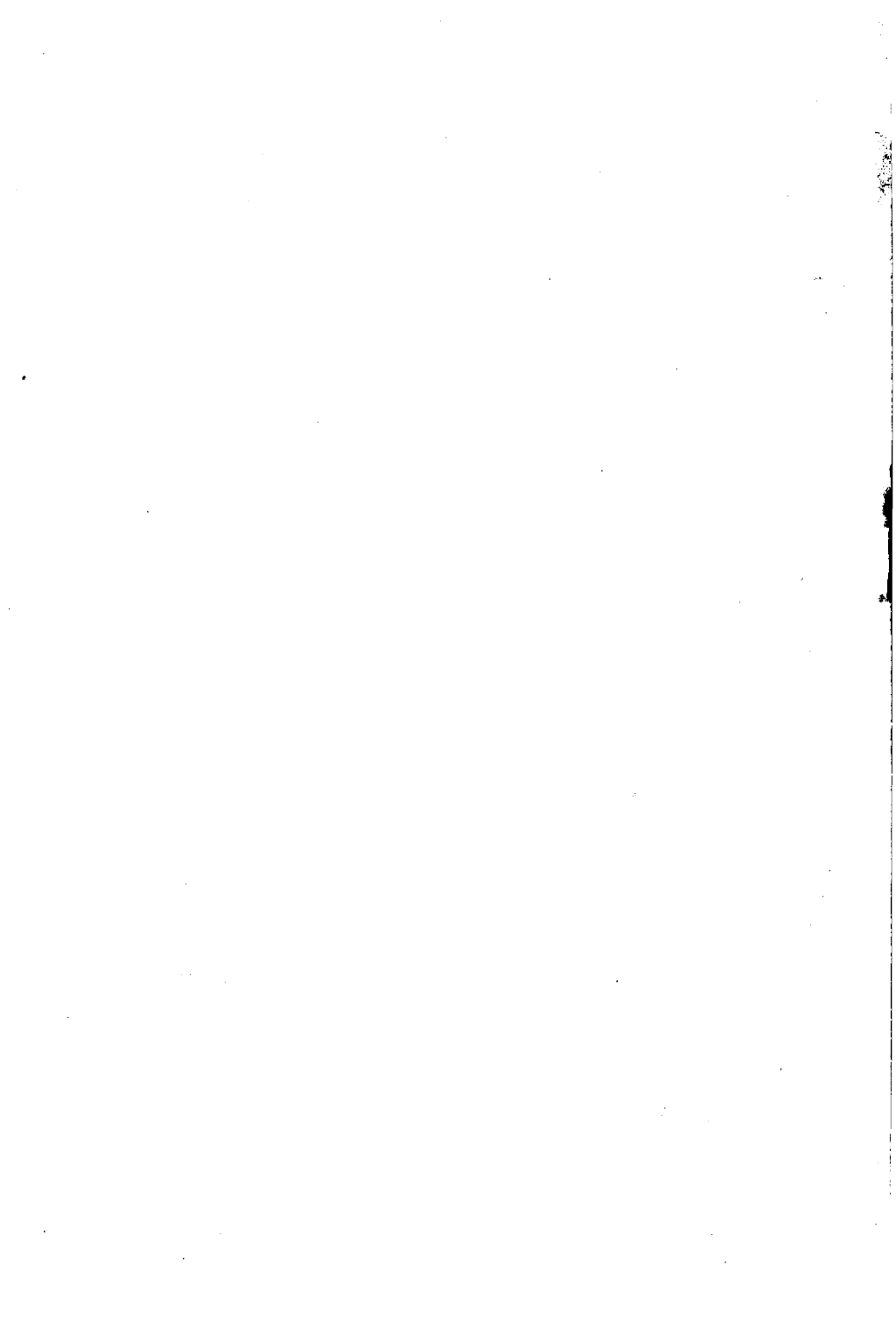
Az iskola és az iskolai élet Nemesnádudvaron
az 1900-as évek első felében 67

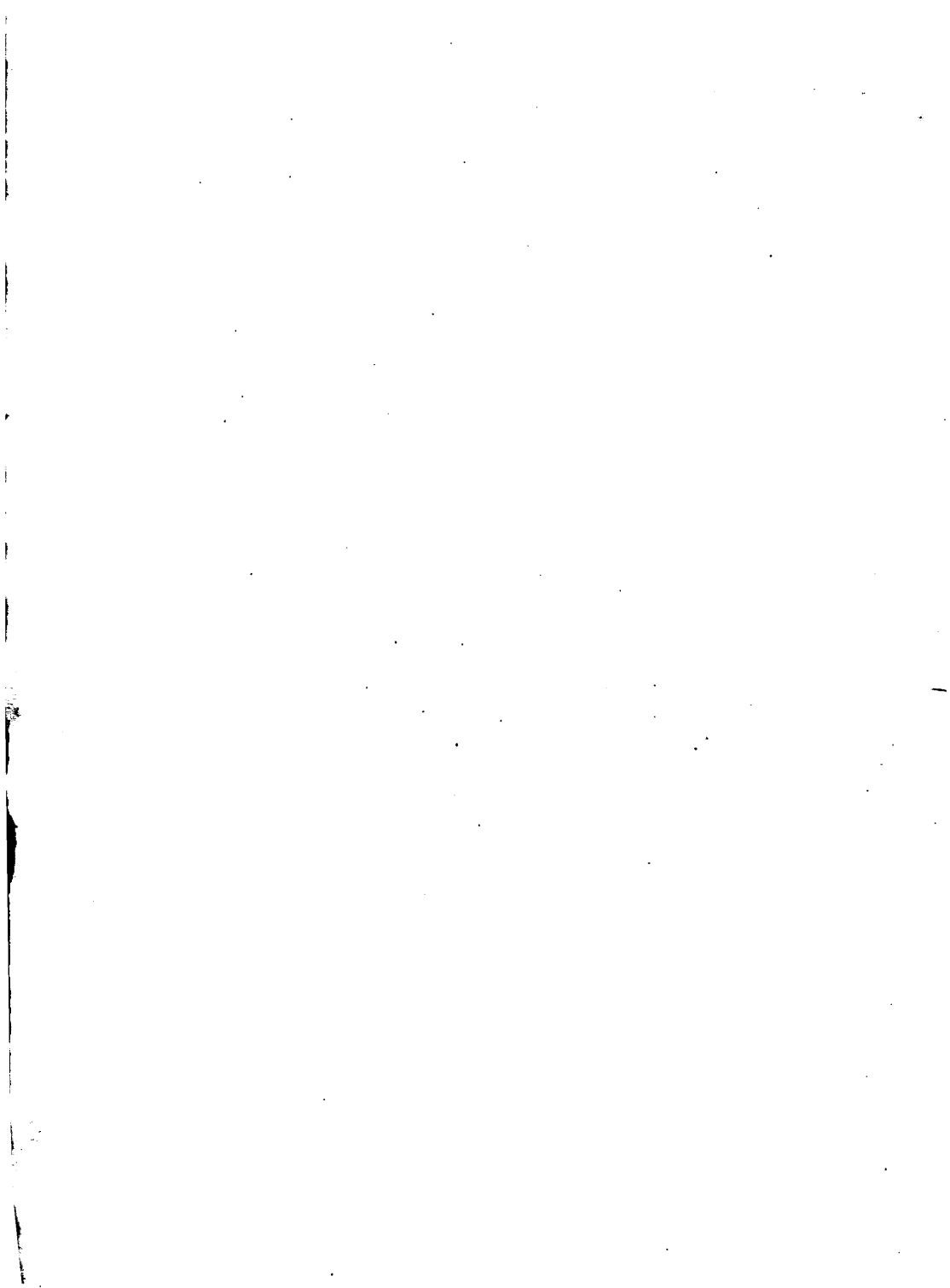
Tóth Ágnes

Viták a hercegszántói
állami délszláv népiskoláról (1947-48) 114

Rezümé 133

Ára: 90Ft